

Kápolnás Olivér

Vers a mandzsu birodalom megalapításáról

2. rész: fordítás

A jelen fordításhoz írt bevezető a mandzsu szöveg átírásával együtt megjelent a *Távol-keleti Tanulmányok* 2015/1-es számában. A fordítás formailag követi a mandzsu eredetit, azaz a verssorok láthatóan elkülönülnek a hozzájuk írt kommentároktól, de nincsenek tördeléssel egymástól megkülönböztetve, így a sorok elejét egy-egy csillaggal (*) jelöltem a könnyebb befo gadás végett. Az idegen szavak átírása számos problémát vetett fel, végül ezek a mandzsu alakjukban maradtak; néhol már a szövegben, lábjegyzetben az adott név kínai vagy más változata is szerepel, ahol ez szükségesnek tűnt, a többi esetben pedig a szövegvégi szójegyzék segíti eligazodni az olvasót a mandzsu szavak kínai, illetve mongol megfelelőivel kapcsolatban. A mandzsu uralkodók nevei a versben az eredeti alakjukban (pl. Taizu Hūwangdi, Taizung Hūwangdi) néven szerepelnek. A kommentárokból az általánosan ismert mandzsu neveiken (Nurhacsi, Hung Tajdzsi) neveztem őket. Hasonlóan jártam el más neveknél is, például a lábjegyzetben Wu Sangui 吳三桂 olvasható, míg a főszövegben a mandzsu megfelelője, U San Gui, vagy a mongol Ligdan kánt a név mandzsu alakjában Lindannak írtam. Néhol a mandzsu neveket lefordítottam, ezekben az esetekben a lábjegyzetben mindig feltüntettem az eredeti alakot is. A mongol neveket is mandzsu átírásban adtam meg, ami több esetben is nagyon hasonló a mongol alakhoz, azonban a lábjegyzetben az elterjedt magyaros alakokat használtam (pl. a mongol caqar, illetve qalq-a megfelel a mandzsu cahar és kalka alakoknak, míg a lábjegyzetben csahar, illetve halha szerepel). A fordítás során elsősorban a közérthetőséget helyeztem előtérbe, a mandzsu szórendet sem kívántam újraalkotni a magyar változatban. Amikor szükségesnek látszott, akkor kisebb magyarázatokat helyeztem el a szövegben. A lábjegyzetben szereplő idegen

szavaknál a nyelv megnevezésének hiánya a mandzsut jelöli, más esetben jelzem, hogy kínai, illetve mongol szóról, szavakról van-e szó.

Az eredeti mandzsui forrásszöveghez hasonlóan a Qianlong által írt versszakokat a verssor elejére tett „az uralkodó írása:” szófordulat vezeti be. A többi versszak szerzője csak a versszakok utolsó sorához írt kommentár végénél van feltüntetve, ahogyan az eredetiben is áll. Ahogyan a bevezetésben is olvasható volt, a mandzsui verssorok első szótagjai egymással alliterálnak, ezt a formai sajátosságot nem tudtam (és nem is akartam) átültetni magyar nyelvre. A szöveg megértését a lábjegyzetek segítik, a vers sajátoságaiból fakadóan egy-egy utalást néhány esetben többször is megmagyaráztam. A szövegben a datálás egyes esetekben az állatövi jeggyel, más esetben az uralkodói évvel (esetleg mindkettővel együtt) történt, a fordítás végén táblázatban is szerepelnek ezek az évek, illetve az egyszerűség kedvéért minden egyes esetben szögletes zárójelben megadtam a mi időszámításunk szerinti évszámot.

A verset nem szabad történeti forrásként használni a 17. századi eseményekkel kapcsolatban, mivel egyrészt majdnem másfél száz évvel később íródott, másrészt a mandzsui nézőpont igen erősen rányomta bélyegét a műre, melynek célja nem a múlt hiteles feltárása, hanem a birodalomalapító ősök magasztalása. Így a vers leginkább arra használható forrásként, hogy mit gondoltak a mandzsuk birodalmuk fénykorában a kezdetekről. A mű nemcsak zárt körben terjedt, hanem kinyomtatása lévén sok helyre eljuthatott, főleg, hogy kínai nyelven is megjelent. Az alattvalók számára gyakorlatilag ez volt ez első alkotás, melyből megismerhették a dinasztia korai történetét, amit Qianlong dicsőséges korszakként kívánt bemutatni.

A vers fordításánál megtartottam az eredeti formát: a kiemelt sorokat kell egymás után olvasni, ez adja ki a verset. A normál betűvel szedett sorokhoz – melyek a kommentárt tartalmazzák – akkor érdemes fordulni, ha az olvasó kíváncsi az adott verssor hátterére.

1. kép.

Dzsürcsen vadászok. A kép a Sotheby's Fine Classical Chinese Paintings & Calligraphy árverésén szerepelt New Yorkban 2013. szept. 19-én „Anonymous (Ming Dynasty): Hunters” címen. Az előtérben álló alak egy igen magas rangú előkelő lehetett (talán Nurhacsi környezetéhez tartozott), erre utal a tigrisbőrből készült nyeregalátét, illetve a szintén rangjelző boncsokok („pomponok”) a lován.

Költemény, melyet *A mandzsu birodalom megalapításának stratégiája* befejezése után költöttek

***Az uralkodó írása: A kezdetet, a birodalom megalapításának véres ve-rejtekét nem szabad könnyelműen elfelejteni! * Emiatt, az események megörökítésével állíttattam össze erről a korról ezt a művet.** Abkai We-hiyehe¹ harminckilencedik évében [1774] arra az elhatározásra jutottam, hogy az utódoknak és az előkelőknek be kell mutatni az ősök fenséges bölcsességét, a birodalom megalapításának nehézségét, mindazokat a tetteket, melyeket végre tudtak hajtani az Ég kegyéből. Bár ezek mind le vannak írva az *Igaz történetben*,² de azt a Birodalmi Archívumban őrzik, így nem hozzáférhető. Ez volt az ok, amiért összeállíttattam *A birodalom megalapításának stratégiáját*, ami most, tizenhárom év után [1786], elkészült. Az előszó gondos összeállítása után elkészülnek majd a nyomódúcok, és a mű széles körben el fog terjedni. *** Az örökkévalóságnak hagyom hátra az Ég kegyes akaratát, * amit őseim felülmúlhatatlan tetteivel együtt adok közre. * Az előkelők mély tisztelettel folytatják a verset, melyet az uralkodó kezdett el írni.** Parancsra cselekedtem, minden igyekezetemmel fáradoztam, de soraim csak elcsúfítják a költeményt. *** Szokás, hogy egy vers vezesse be a szerencse felragyogását.** *A birodalom megalapításának stratégiája* összesen harminckét kötetből áll. A szerencse felragyogásának korszakáról, azaz a legendás kezdetekről szóló gondolatokkal kezdődik az első kötet. *** Úgy tűnik, hogy a Hosszú Fehér-hegy³ magába foglalja az Öt szent hegy⁴ csodáit.** A Hosszú Fehér-hegy szelvében több mint kétszáz mérföld, kerülete

¹ Qianlong 乾隆 császár (uralk. 1735–1796) uralkodói érájának neve, magyarra *Ég által támogatottnak*, *Az Ég támogatottjának* lehetne fordítani.

² Az *Igaz történet* a mandzsu történeti művek (egy-egy császár életrajzainak) címeiben gyakran felbukkant. Az első igaz történetet 1635-ben állították össze, ez Nurhaci életét tartalmazta. Később, 1779-ben uralkodói parancsra elkezdték összeállítani a korábbi uralkodói életrajzokból *A mandzsu igaz történetét* (*Manju i yargiyán kooli*, kínai: 滿洲實錄), a munka két éven keresztül zajlott (Chen 1988: 56–58), Qianlong itt valószínűleg erre a műre gondolt.

³ Golmin šanggiyan alin. A mai Kína és Észak-Korea határvidékén elhelyezkedő hegylánc, kínaiul Changbai shan 長白山.

⁴ A hagyomány szerint öt szent hegy (kínaiul: wuyue 五岳) van Kínában, egy-egy a négy világtáj irányában és egy közepén.

az ezer mérföldet is meghaladja. Csodálatos köd szokta borítani. A déli hegy-oldalon ágas-bogas fák nőnek. A nyugati oldalon lévő a Kezdet kapuján⁵ belépve az Időt Elindító hegy⁶ fekszik, innentől kezdve a délen fekvő Lioi Šun-partig⁷ a sárkány háta a tengerben hol elrejtőzve, hol kibukkanva nyújtózik, végénél áll a Tai Šan (hegy), mely szárazföldi úton át több mint nyolc-száz mérföldre fekszik a Hosszú Fehér-hegytől. A Tai Šan pedig az Őt szent hegy között az első. Ez le van írva az Elhe Taiŋ⁸ vizsgálatai eredményét ismertető könyvben.⁹ Amban Agūi.¹⁰ * **Innen ered az Aihu¹¹ és még két másik folyó.** A három folyó: a Yalu,¹² a Hütung¹³ és az Aihu. Mindegyik a Hosszú Fehér-hegyen ered. A Yalu-folyó vize a hegy déli oldalán fakad, nyugatra folyik, majd a Liyoodung-félszigettől¹⁴ délre elterülő tengerbe ömlik. A Hütung a hegytől északra tart, és az északi tengerbe torkollik. Az Aihu-folyó vize keletre folyik, a keleti tengert táplálja. * **Ezek forrása a Tamun-tó.¹⁵** A Hosszú Fehér-hegy tetején van a Tamun-tó. Nyolcvan mérföldes gyűrűben hegyek és források veszik körbe. * **Ettől keletre fekszik a Bukūri-hegy, e mellett található a Bulhūri-tó.¹⁶** Anapkeleti oldalon fekszik

⁵ Yenden i duka. A 17. század elején az egyik mandzsu fővárost Yendennek nevezték, erősen kérdéses, hogy kapcsolatban állnak-e egymással.

⁶ Forgon be neihe alin.

⁷ A Liaodong-félsziget legdélebbi pontja (kínaiul Lüshun 旅順), az angolszász irodalomban Port Arthur néven szerepel.

⁸ Kangxi 康熙 császár (uralk. 1662–1721) uralkodási érájának neve. Magyarra *béke és boldogság*, illetve *nyugalom és békeesség* szófordulatokkal lehetne fordítani.

⁹ Kangxi még az uralkodásának elején szerény expedíciót indított a Hosszú Fehér-hegyhez. Az expedíció vezetője Umene (†1690) volt, aki 1677-ben röviden megírta beszámolóját. Ebben összegezte, hogy mit látott, de az Őt szent hegyet nem említi (Stary 2005). Valószínűleg 1677 után született egy másik mű is, melyet Kangxi írt a Hosszú Fehér-hegyről, de egyelőre bizonytalan, hogy pontosan melyik is volt ez a mű.

¹⁰ 1717–1797, igen magas pozíciókba jutott mandzsu előkelő, ő volt a *Stratégia* főszerkesztője (*Eminent...* 1967: 6–8).

¹¹ Kínai neve: Aihu 爱滹. Valószínűleg a Tumen-folyóval (kínaiul 图们) lehet azonosítani.

¹² Kína és Észak-Korea közötti határfolyó, kínaiul Yalu 鸭绿.

¹³ Valószínűleg a mai Songhua-folyót 松花 (elterjedt mandzsu neve Sunggari) az Amur alsó részével együtt jelentette.

¹⁴ Kínaiul Liaodong 辽东.

¹⁵ A Hosszú Fehér-hegy legmagasabb pontja egy kihunyt tűzhányó, a Baekdu, a krátertó neve Tamun (kínaiul: Tianchi 天池, koreaiul: Cheonji 천지).

¹⁶ A hegy, illetve a tó azonosítása problematikus, az utóbbi valószínűleg azonosítható a mai Tian-nü Yugong Chi 天女浴躬池 (Bulehuli 布勒瑚里) tóval (Stary 1995: 62, Durrant 1978: 33).

a Bukūri-hegy, melynek a lábánál terül el a Bulhūri-tó. Ide szoktak járni az Ég lányai fürdeni. * **Az Ég lánya ennél a tónál evett piros gyümölcsöt, majd nemes fiút szült.** A hagyomány szerint az Ég lánya, Fekulen, mikor egyszer a tóban fürdött, egy fenséges szarka a ruhájára ejtette a csőrében tartott piros gyümölcsöt. Ezt felvette az Ég lánya, majd szájába véve nyomban lenyelte. Áldott állapotba került, nem sokkal később egy fiúnak adott életet. A gyermek születése után egyből tudott beszélni, termete, alakja csodálatos volt. Miután nagyobb lett, az anyja mindent tisztán elmondott neki, majd visszaszállt az Égbe.¹⁷ Amban Gi Hūwang. * **A gyermek fűzfatrón-**

¹⁷ Az eredetmondának ez az eleme valójában a hūrha (kínaiul *hu'erha* 呼爾哈) törzse volt. 1635-ben Hung Tajdzsi hallotta ezt a történetet a hūrha Muksikétől, majd beemelte az eredetmondába. Erről így számol be a kortárs forrás: „Réges-régen az én őszám Bukūri-hegy tetején lévő Bulhūri-tónál született. Nálunk semmiféle írott feljegyzés sem található, a következő régi történet szájról szájra hagyományozódott: a Bulhūri-tóban fürdött az Ég három lánya, Enggulen, Jenggulen és Fekulen. A legkisebb lány, Fekulen, egy piros gyümölcsöt kapott egy varázslatos szarkától. A szájába vette és lenyelte, áldott állapotba került, és megszülette Bukuri Yongšont. [mini mafa ama jalan halame bukūri alin i dade bulhūri omode banjiha .. meni bade bihe dangse akū .. julgei banjiha be ulan ulan i gisureme jihengge tere bulhūri omode abkai ilan sargan jui enggulen . jenggulen . fekulen ebišeme jifi enduri saksaha benjihe fulgiyan tubihe be fiyanggū sargan jui fekulen bahafi anggade ašufi bilgade dosifi beye de ofi bukuri yongšon be banjiha (JMD 1969: 4242).] (Az eredetmonda átvételéről lásd Durrant 1978: 36–37, Stary 1982: 76–78, Crossley 2002: 201–202, Huang 1990: 245.) Az ős neve, Bukuri Yongšon etimológiájával kapcsolatban van egy olyan feltevés, mely szerint a név mindkét tagja bátort, hőst jelentene. A bukūri a mongol bayatur, a Yongšon pedig a kínai *yǐngxióng* 英雄 szóra lehetne visszavezethető, mindkét szó hőst, bátrát jelent (Crossley 1985: 19). Azonban a mongol bayatur szót a mandzsuk baturu alakban használták, így nem meggyőző a két szó összekapcsolása. Az eredetmonda első változatában a tó nem volt a Hosszú Fehér-hegyhez kötve, erre csak 1643 után került sor (Matsumura 1997: 46–47). 1591-ig semmiféle befolyása nem volt Nurhacsinak a Hosszú Fehér-hegy vidékére, majd „a fehér nősténynyúl évben [1591] Nurhacsi a Fehér-hegynél lévő Yalu-folyó völgyébe küldött sereget, és azt a területet teljesen elfoglalta” [šahūn gūlmahūn aniya taizu sure beile šanggiyan alin i aiman i yalu ging ni golo de cooha unggifi tere golo be wacihiyame gaifi gajiha (MYK 1781: 77)]. Ez azonban nem jelentette a teljes hatalmat, ugyanis két évvel később a Fehér-hegynél lévő Juseri nevű terület urát, Yulenggét (MYK 1781: 87) is a Nurhacsi ellenes koalíció tagjai között találjuk. Tehát nem egyértelmű, hogy a terület mikor kerül a mandzsuk fennhatósága alá, az azonban biztos, hogy eredetileg nem ez volt a mandzsuk uralkodócsalád mondai „őshazája.” Kérdésként felmerül, hogy az eredetmondának ezt a részét mennyire lehet mandzsunak tartani, ha a hūrháktól lett kölcsönözve. A mandzsut, mint népnevet csak 1635-ben vették fel, mikor Hung Tajdzsi elrendelte, hogy ne dzsürcsinek (*jušen*) nevezzék őket, hanem mandzsunak. (A felvett politikai név nem egyedülálló a történelemben, például a türk népnév sem volt használatban a Türk Birodalom 6. századi megalapítása előtt, lásd Németh 1991: 84). A névváltás egyik oka az lehetett, hogy a dzsürcsi szónak szolgál jelentése is volt. Az összes behódolt dzsürcsi törzset mandzsunak kezdték nevezni: a hūrhákat is, így végeredményben az ő eredetmondájukat

székbe¹⁸ ült, így hódoltatott három törzset. Az égi gyermek csónakba szállt, majd a víz folyását követve haladt lefele.¹⁹ Elért egy olyan helyhez, ahol vizet szoktak meríteni, itt szállt partra. Fűzfaágakból egy trónszéket készített magának, majd helyet foglalt benne. Abban az időben az ott élő három törzs tagjai egymással harcban álltak, melynek tétje az volt, hogy ki legyen az uralkodó. Egyikük vízért indult, meglátta a gyermeket, ámulatba esett tőle. Hamarosan visszament, és elmondta ezt a többieknek. Végül mindannyian odamentek és megcsodálták. Megilletődve kérdezték tőle: – Miféle ember vagy te? A válasz így hangzott: – Az égi lánytól született fenéséges fiú vagyok. Ebben a zűrzavarban fogok itt rendet tenni!²⁰ – mondta,

joggal lehet mandzsu eredetmondának nevezni. A mandzsut mint népvetet a szovjethoz lehet hasonlítani; ahogy a Szovjetunióban mindenki szovjet volt, de azon belül lehetett valaki orosz, üzbégi, grúz stb. A mandzsu elnevezés is ehhez volt hasonló, főleg, hogy nemcsak különböző dzsürcsi törzseket takart, hanem több olyan mandzsu nemzetség is volt, melyek ősei mongol, koreai vagy valami egészen más néphez tartoztak. A mandzsu „őstörténet” megalkotásán jól nyomon lehet követni egy birodalom múltjának megteremtését: például az eredetmonda nem az uralkodócsalád öröksége, hanem mesterségesen lett összeállítva. Nem az uralkodócsaládnak, hanem az alattvalóknak szólt, ezért választottak egy olyan mondát, ami széles körben el volt terjedve (az égi lányok legendája ismert volt a szomszédos és a kissé távolabb élő népek között is (Huang 1990: 246; Duryarjab 2009: 6–7; Somfai 2009: 28–29). A helyzetet bonyolítja, hogy a kínai hagyományban is szerepel egy hasonló legenda: a Shang-dinasztia (Kr. e. 16–11. sz.) eredetmondájában is három fürdőző személy szerepel, akik látják, hogy egy fekete madár tojást rak. Ezeket megette az egyik lány, amitől teherbe esett (Durrant 1978: 34). Másik példa az eredetmonda változására a helyszín: míg az első változatban nem szerepelt a Hosszú Fehér-hegy, később (1643 után) összekapcsolták a mondát ezzel a hegygel. Ennek oka az lehetett, hogy a környéken élő népek között ez a hegy kiemelt tiszteletnek örvendett, így könnyebben el tudták fogadni a mandzsuk eredetmondáját, mivel értették a szimbólumrendszerét (vagy annak legalább egy részét). Nem ez az első „birodalmi” eredetmonda, ami mesterségesen jött létre, pl. a mongol eredetmonda 13. századi változata is különböző elemekből lett összeállítva (Uray-Kóhalmi 2009), később pedig a buddhista hatásra változó világkép miatt Dzsingisz kán ősenek az első indiai uralkodót tették meg a 16–17. században (Shubina 2015).

¹⁸ A fűzfa kiemelt tiszteletben állt a mandzsuknál (Uray-Kóhalmi 1997: 149) és őseiknél is: a dzsürcsikről jegyezték fel, hogy a nyár kezdetének ünnepén egy fűzfába nyilaznak, majd áldozatot mutatnak be az égnek (Gyerevjanko 1980: 160). A mandzsu sámánszertartásokban is felbukkan a fűzfa (*A mandzsu szertartások...* 1987: 81).

¹⁹ A többi változatban az anyuka ülteti csónakba, majd bízza a víz folyására csemetéjét. A mandzsu-tunguz népek között is ismert volt ez a mózesi motívum (*A Nyírfa-fiúcska* 1957: 6–7, Lattimore 1962: 344).

²⁰ A 17. századi mongol krónikákban is megtalálható az a gondolat, hogy az uralkodó célja, hogy rendet tegyen. Egyes történeti művek Dzsingisz születését is ezzel magyarázzák, mint például a 17. század elején összeállított *Összefoglaló arany történet (Quriyangyui altan tobci)*: „Az azt beszélik, azért született Dzsingisz kán, mert Buddha megjövendölte, hogy mikor tizenkét

majd két ember összefont karjára ültették, és magukkal vitték.²¹ * **Ők nagy tiszteletadás közepette beile címmel tüntették ki.** A három törzs tagjai öszszegyűltek, tanácskoztak, végül a vezetőjükké, bejlvé emelték őt. Megszüntette a zűrzavart, majd az Odoli²² nevű városban telepedett le. Ez volt a hatalom

gonosz kán fog születni, akkor jönni fog valaki, aki legyőzi őket” [arban qoyar mayu qad töröjü . qamuy amitan-i jobayaju yabuqui-dur teden-i doroyitayulqui-yin tulada burqan-dur biwanggirid ögtejü . cinggis qayan töröbei gekü (QAT 2002: 41)].

²¹ A történet egésze feltűnően hasonlít a tibeti uralkodócsalád eredetmondájához, ami a mongol történeti művekben is megtalálható: „Az indiai Magada uralkodójának, Kosalának a fiát Sarbának hívták, neki öt gyermeke született. A legkisebbnek kék, drótszálú haja, lapos keze és lába volt [= úszóhártáyák voltak az ujjai között], a szeme alulról felfelé csukódott, mint egy madárnak. A szülei azt beszéltek egymás között, hogy ez a gyermek más, mint az előzőek, ezért egy réz ládikóba tették, és a Gangeszbe vetették. Később Nepál és Tibet határán egy öreg tibeti gulyás megtalálta a ládikót a folyóparton. Kinyitotta, és egy csodálatos, pompás gyermeket talált benne. Az öreg megkérdezte: – Miféle gyerek vagy te? A gyermek egy szót sem szólva az ujjával az Ég felé bökött. – Az Ég fia ez, örökbe fogadom! – gondolta az öreg, majd hazavitte a fiút és felnevelte. Tizenhat évesen a gyermek nekiindult, hogy egy magas és szép helyet keressen. Mialatt a havas Sambu-hegy négy ormához tartott, tibeti emberekkel találkozott, akik megkérdezték, hogy honnan jött. A fiú szó nélkül felmutatott az Égre. – Ez a gyerek az Ég elrendeléséből született! Nincs uralkodó a mi tibeti országunk élén – mondogatták egymásnak, végül a nyakukba vették a gyermeket, és magukkal vitték. Ő lett az első tibeti uralkodó, a Nyak-trónszékes kán” [enedkeg-ün magada-yin kosala qayan-u köbegün . sarba neretü qayan-u tabun köbegün buyu . odqan inu törölki köke keris üsütü yar köl inu qab-tayai nidün inu dotor-a-aca degeside aniqu buyu . sibayun-dur adali . ecige eke inu ögüileldijü . ene uridaki töröl-dür adali busu kemeldijü . jes qayurcaγ-tur kijü yangγ-a mören-dür oγur-bai .. balbu töbed qoyar-un jabsar-a töbed-ün üker aduryulurci ebügen mören-ü kijayar-aca qayurcaγ-i oloyad . negegejü üjebesü yow-a üjeskülengtü köbegün ajuyu .. ebügen asayurun ci yayun köbegün buyu kemen asaybasu . köbegün dayun ülü yarun oγtarγui-dur quruyu-bar jiyabai .. ene tngri-yin köbegün buyu .. bi köbegün kisü gejü . ger-tür-iyen abcü ireged tejige-bei .. arban jirγyan nasutu bolju . γajar-un öndör sayin-i erijü . casutu sambu ayula dörben kir-a γajar-i uqaju nuturγlaju gejü iretele . töbed-ün kümün ucaraju qamiγ-a-aca irekü kümün buyu gejü asayba .. degeside jiyabai .. ene keiken tngri-ece jayayatu buyu man-u töbed ulus-tur qan ügei buyu gejü küjügün-dür-iyen ergün abcü irebei .. töbed-ün eng terigün küjügün sandalitu qayan tere buyu (QAT 2002, 30)].

²² Más átírásban Odori, Wodoli, Wodolian, kínaiul Eduoli 俄朵理. Az 15. századi kínai források egy erődnék írják le, lokalizálása bizonytalan (Crossley 2002: 76). A Ming-kori dzsürcsi erődök előzményei majdnem minden esetben hegyek, magaslatok tetején helyezkedtek el, általában folyók mentén (Diyakova 2009: 230–232). Másrészt a Yuan-korban a mongolok alá tartozó dzsürcsi területeket két részre osztották. A fejlettebb délire, az itt lakókat dzsürcsiknek nevezték, illetve a kevésbé fejlett északira, ahol a lakosokat vízi tatároknak hívták, ők öt nagyobb törzsből álltak, ezek közül az egyik volt az Odoli (Huang 1990: 255). Úgy tűnik, hogy a törzs és a központi erőd azonos nevet viselt. A dzsürcsi törzsek egy része azonban nem egy erődről, hanem arról a folyóról kapta a nevét, amely mellett élt.

megalapozásának kezdete. * *Keleti*²³ *Mandzsusiri nagy császárnak nevezték, és hódoltak neki Tibettől kezdve mindenholnan.* A birodalom neve mandzsu lett, ez egy nagyon régi elnevezés.²⁴ A birodalmunk keleten lett megalapítva, a nyugaton elterülő tibeti földön élők pedig minden évben levelet küldtek, amelyben mindannyian Mandzsusiri nagy császárnak szólították az uralkodót.²⁵ Ennek oka Mandzsusiri és a mandzsu szó hasonló kiejtésében

²³ A mandzsuban itt a keleti szóra a dergi ergi, azaz szó szerint „keleti irány/oldal/égtáj” szerepel. A mandzsuknál ismert volt egy kifejezés a saját birodalmukra, melyben pontosan ez a szófordulat szerepelt: dergi ergi gurun – keleti (irányban lévő) birodalom (*Éloge...* 1828: 73).

²⁴ A mandzsunak mint népnévnek a legkorábbi előfordulása 1605-ből származik, a koreaiak használják ezt a szót egy Míngeknek írt levelükben; 1613-ból már mandzsu forrásban is felbukkan (Miyawaki–Okada 2006: 164). Azonban a mandzsu nevet hivatalosan csak 1635-ben vették fel, lecserélve a dzsürsicit. A név eredete kérdéses, az egyik elmélet szerint egyszerűen folyót jelent, aminek az eredeti rekonstruált tunguz alakja a *mangu lehetett, a szó több mandzsu-tunguz nép nyelvében megvan, mindegyikben nagy folyót jelent (Ikegami 1989: 126–128). Esetleg a Hun-folyó nevéből – e mellett lakott Nurhacsi nemzetsége – származik (Huang 1990: 273, Uray-Kóhalmi 1982: 261). Arra sajnos nem térnek ki az említett szerzők, hogy a Hun-folyónak mi a köze a „mandzsu” szóhoz. Az egyik dzsürsici vezér, Li Man-chou nevéből is származhat, aki 1449-ben, mikor a nyugati mongol (ojrát) Esen tayiji megtámadta a Míng Birodalmat, a háborút kihasználva több dzsürsici vezetővel együtt szembefordult a Mínggekkel, és rablóhadjáratokat vezetett ellenük. Végül csak 1466-ban tudták a Míngek koreai segítséggel legyőzni (Rossabi 1982: 44–45). Ez az eredeztetés azért sem valószínű, mert Li Man-chou nem szerepel az uralkodóház ősei között. A mandzsu név Mañjuśri (Mandzsusiri) bódhiszattvával való összekapcsolása (lásd a következő lábjegyzetben) azért sem valószínű, mert a mandzsu név első előfordulásakor a buddhizmus még nagyon messze állt tőlük. Később ugyanakkor a Mandzsusiri és mandzsu szavak összecsengését kihasználják, emiatt (is) volt a Wutaishannak 五台山 kiemelt szerepe a mandzsu korban (Charleaux 2015: 116skk).

²⁵ A mandzsu–tibeti kapcsolatok csak 1621 tavaszán kezdődtek. Egy, a szaszakja rendhez tartozó szerzetes érkezett Tibetből Nurhacsihoz, aki fogadta őt, azonban a láma hamarosan meghalt, így egy időre megszakadtak a további kapcsolatok (Tak-Sing 2000). 1637-ben mongol előkelők javasolják Hung Tajdzsinak, hogy hívja meg a dalai lámát. Részlet a levélből: „Jó ötletnek tűnik számunkra a dalai láma meghívása, a hét megyényi halha jóváhagyását adja hozzá. A négy ojrát is hívná őt.” (dalai blam-a-yi jalayşan jöb metü sananam bida . doloşan qosiyu qalq-a jalay-a geşü jöşiyegsen bile .. dörben oyirad jalay-a geş bayiy-a genem. MDEE 2004: I. kötet, 191). Az uralkodó 1638-ban küld egy meghívó levelet a lámának, amire a válasz 1640-ben érkezik meg (Rockhill 1910: 9). A dalai láma mellett a pancsen láma és Güsi kán is küld egy-egy levelet a mandzsu császárnak: a kapcsolatok felvételét szerették volna. Ha megnézzük, hogy a kortárs levelezésben milyen címekkel illeték a mandzsu uralkodót, akkor többek között az alábbiakat találjuk az 1646-os levelezésben: Tiszta étkü kán fia (egy legendás indiai király neve [szanszkrit Śuddhodana], aki Buddha apja volt, és Mañjuśri újjászületésének is tartották (QAT 1989: 3-4, 225)], Mandzsusiri újjászületése, Ég által elrendelt sorsú (MDEE 2004: II. kötet 146 – dalai láma használta megszólítások), A világon élők magasztos Kormuszdája (MDEE 2004: II. kötet 151), Tankerék-forgató (MDEE 2004: II. kötet 155), Tankirály, Vadzsrás nagy tanító (MDEE 2004: II. kötet 157) stb. Látszik, hogy ekkor az uralkodót még

van. * **Egy szarka mentette meg az egyik leszármazottját, aki az életéért menekült.** Néhány nemzedékkal később fellázadtak az alattvalók, mert az uralkodócsalád nem tartotta be az uralkodás szabályait. Egy, az uralkodóházból származó kisfiú el tudott menekülni, s mikor egy rétre ért, akkor egy fenséges szarka szállt a fejére. Távolról meglátták ezt az üldözők, és azt gondolták, hogy csak egy fatörzsre szállt a madár, így visszafordultak. Emiatt a későbbi nemzedékek mindannyian tisztelték és védelmezték a szarkákat.²⁶

nem tartották kizárólagosan Mañjuśri reinkarnációjának. Valószínű, hogy a jóslat, amelyet a 3. dalai lámának tulajdonítanak, miszerint Kínát, Mongóliát és Tibetet Mañjuśri reinkarnációja és egy későbbi dalai láma fogja egyesíteni és uralni (Zahiruddin 1970: 167), későbbre keltezhető, feltételezhető, hogy az V. dalai láma pekingsi meghívásával és útjával áll kapcsolatban. A buddhizmus szerepét azonban nem szabad túlbecsülni a korai idők (17. század eleje) kapcsán. Egy, az 5. dalai láma pekingsi tartózkodásával kapcsolatos kortárs hivatali dokumentum rávilágít arra, hogy a buddhista vallást nem tartották olyan fontosnak a 17. század közepén: „A birodalmunkat az Ég kegye által, területről területre előrenyomulva szereztük, így lett nagy a hatalmunk. Nem volt semmiféle láma se abban az időben” (DUMQ 1991: V. kötet, 811). Amint az iratból kitűnik, a buddhizmus és a lámák hiányoztak a birodalom kiépítésének idejéből, így felvetődik a kérdés: miért szerepel itt egy ilyen mondat? A választ Qianlong császár valláspolitikájában kell keresni, ő erősen támogatta a buddhizmust, a pancsen lámát is meghívta magához. Vallásosságára jellemző, hogy útmutatásai alapján 30 év alatt elkészült síremlékét tibeti buddhista dharanik borítják belülről (Benard 2004: 132. Wang-Toutain 2009).

²⁶ Nurhacsival kapcsolatban is van egy hasonló történet, amely azonban hiányzik a mandzsui történeti művekből, csak kínai forrásban maradt fenn: egyszer lovon menekült Nurhacsi, de a kimerültségtől kidőlt alóla a hátasa, futva indult tovább, azonban hamarosan bekerítették. Ekkor egy raj szarka szállt oda, és eltakarta üldözői szemei elől, így megmenekült (Crossley 1997: 49). A szarka később is tisztelt állat, „totem” lett a mandzsuknál, mandzsui udvarokban egy-egy hosszú pózna volt felállítva, aminek a tetején volt egy kis szarkaetető (Stary 1995: 20, Stary 1998: 50). A *mandzsuk szertartásos könyvében (Mañjusai wecere metere kooli bithe)* anahūn mooi somo néven van róla ábra, reprodukciója: *A mandzsuk szertartásos... 1987: 5.* ábra, a képaláírás „áldozati bálvány és nyárs”, valójában az utóbbi a szarkaetető pózna). A mandzsui eredetmonda legkorábbi változatában is szerepel a szarka, ott hangsúlyosabb szerepet is kap, mint később, amikor csak annyi a feladata, hogy a piros gyümölcsöt célba juttassa. A korai változat így kezdődik: „A dzsürcsi ország három törzse minden nap azon veszekedett és küzdött egymással, hogy ki foglalja el a trónt. Láta ezt az Ég, és elhatározta, hogy ebbe a zavaros dzsürcsi országba küld egy égi szellemet, hogy az országban lévő minden rosszat megszüntesse és uralkodjon rajta. Majd egy égi szellemet szarkává változtatott, és elküldte.” (jušen gurun i ilan halai niyalma gurun de ejen tere sorin temšeme . inenggi dari becondure afandurebe . abkai han safi ere facuhūn jušen gurun de emu enduri be unggifi . gurun i ehe facuhūn be gemu ilibume etufi . gurun de ejen ofi banjikini seme gūnifi . emu enduri be saksahai beye obufi takūrafi unggime [Matsumura 1997: 46]).

* **Letelepedett Hetu Alán²⁷ és megalapította a fővárost.**²⁸ Az Alapító ősnek²⁹ a viselkedése is uralkodóra vallott, bölcs és okos volt. A régi hagyományokat kívánta követni. Bosszút állt ősei ellenségein, majd a Hetu Ala nevű helyen telepedett le.³⁰ Ezt kínaiul Hend Diyannak³¹ nevezik. Ez volt a kezdet.

* **Később egy leszármazott a testvéreit csillagokhoz hasonlóan körben telepítette le.** A Gyarapító ős,³² a könyörületes császár örökölte a hatalmat, neki is Hetu Alán volt a székhelye. A bátyai Desiku³³ a Giorca³⁴ földjén,

²⁷ Kínaiul Hetuala 赫圖阿拉.

²⁸ A sor Mentemura (a mandzsu név a mongol Mönge Temürre vezethető vissza) vonatkozik, aki 1370–1433 között élt. Jelentős törzsfő volt, rokonságban (féltestvére: Elliott 2001: 53 vagy fia: Huang 1990: 260–261) állt a fentebb említett Fancával, aki megmenekült, mikor összeomlott a családjuk uralma Odoliban. Mentemu bosszúállása erre vonatkozik, a források szerint a gyilkosok leszármazottain tudott csak bosszút állni, több mint negyven embert mérszárolt le (MYK 1781: 10–11). Bárhogy is van, az tény, hogy a mandzsu uralkodócsalád Mentemut tartotta az egyik ősenek, aki a neve alapján mongol eredetű is lehetett. Természetesen egy név nem feltétlen elég bizonyíték valakinek a származására, azonban volt olyan dzsürcsi törzs, amelyet ténylegesen mongolok alapítottak, például a yehék (kínaiul yehe 葉赫), akikről ezt írja a forrás: „A yehe törzs ősapja egy mongol volt a tümed törzsből.” (yehei aiman i da mafa monggo gurun i niyalma . hala tümed. [MYK 1781: 23]). A mandzsúriai területek még a 13. században kerültek mongol uralom alá, de a Yuan-birodalom összeomlása (1368) után a vezető réteg megmaradt mongolnak. A mongolok mandzsúriai jelenlétének egyik bizonyítéka a türi sztlél mongol felirata a 15. századból (Ligeti 1961), amely feltehetően az ott lakó mongolok, illetve a mongol nyelvet ismerők számára íródott.

²⁹ Mönge Temürre (1370–1433) utal (Stary 1983: 388). A *Stratégiában* négy ős van kiemelve: alapító ős (*deribuhe mafa*), felragyogtató ős (*yendebuhe mafa*), gyarapító ős (*mukdembuhe mafa*) és híressé tevő ős (*iletulehe mafa*). A négy ős kiemelése hiányzik a korábbi mandzsu/dzsürcsi hagyományból. A *Stratégiában*, illetve *A mandzsuk igaz történetében* szereplő dzsürcsi törzsek bemutatásakor általában hét generációt felölelő fiúági felmenők vannak összegyűjtve, közülük senki sincs külön kiemelve. A négy ős kitüntetett szerepe először a nyolc zászló történetét összefoglaló műben (*Jakān gūsai uheri tung jhi biñhe* 1739) jelenik meg, amit még Yongzheng 雍正 (1722–1735) uralkodása alatt kezdtek összeállítani. Egy 1743-as uralkodói áldozati szövegben is pontosan ez a négy ős bukkan fel (Stary 1983: 383). Az alapító ős kifejezés a 18. század közepére már el lehetett terjedve, mert nem császári kiadású műben is megtaláljuk, például a Niohuru klán történetét összefoglalóban (Hoong 2005: 2; a szerző angolra „initial ancestor”-ként fordította). A többi három ősre használt terminológia valószínűleg csak az uralkodói család kapcsán tűnik fel.

³⁰ A Suksuhu- és a Giyaha-folyók összefolyásánál volt (*Stratégia* 1798, I. kötet).

³¹ Kínaiul Hengdian 橫巔.

³² Nurhaci nagyapjáról van szó, az 1583-ban meggyilkolt Giocanggárról.

³³ Kínaiul Deshiku 德世庫.

³⁴ Kínaiul Jue'ercha 覺爾察.

Liocan³⁵ Aha Holo³⁶ földjén, Soocangga³⁷ a Holo³⁸ járás területén, az öccsei, Bolangga a Nimalan³⁹ földjén-, Booši⁴⁰ pedig a Yanggiyan földjén telepedett le. Ők Hetu Ala körül laktak öt erődben. *Hat beilének* nevezték őket együttesen.⁴¹ * **Ők a többi törzs hatalmával és erejével bátran szembeszálltak, és győzelmet arattak.** Abban az időben egy közeli területen lévő törzsben élt Šusena,⁴² akinek kilenc fia volt. Mindannyian erősek és bátrak voltak. Egy másik férfinak, Giyahunak pedig hét fia volt. Kivétel nélkül ügyesek és erősek voltak. Kilenc marhát szoktak egymás mögé állítani, és át-átugráltak rajtuk. Ez a két család a saját erejét fitogtatva folyamatosan sanyargatta és rettegésben tartotta a népeket,⁴³ mígnem a Gyarapító Ős elpusztította őket. Ettől fogva még hatalmasabbá vált az elődök családja.⁴⁴ * **Megkapták az égi**

³⁵ Kínaiul Liuchan 留闡.

³⁶ Kínaiul Ahaheluo 阿哈和洛.

³⁷ Kínaiul Suochang'a 索長阿.

³⁸ Kínaiul Heluo 和洛.

³⁹ Kínaiul Nimalan 尼瑪蘭.

⁴⁰ Kínaiul Baoshi 寶實.

⁴¹ A 16. század második felében járunk, ekkor még sejteni sem lehetett, hogy néhány generáció múlva már Pekingből fogják irányítani az akkor ismert világ nagy részét a leszármazottak. Erre példa, hogy mikor a Hatok egyikének fia leánykérőbe ment, kosarat kapott. Bár ismerte a lány apja a Hatok híret, mégsem adta a lányát, mivel szegénynek tartotta őt (MYK 1781: 13).

⁴² Kínaiul Shuosena 碩色納.

⁴³ A mandzsu törzsek/klánok családi vállalkozásként működtek, akkor tudott egy család kiemelkedni a többi közül, ha egy generáción belül több fiúgyermek született, és ők egymással össze tudtak fogni. Azonban ahogyan nő a hatalom, el fog jönni egy pont, ahonnan kezdve az egyeduralom jóval működőképesebb. A mandzsuk esetében ez Nurhaci és Hung Tajdzsi uralkodása között jött el, míg Nurhaci családi vállalkozásként fogta fel az uralkodást, Hung Tajdzsi már egyeduralmuként tekintett magára, az egyeduralmat részesítette előnyben, a rokonokat kiszorította a legfelsőbb hatalomból. Véleménye szerint káoszhoz vezet az, ha tíz birkának kilenc pásztora van (Perdue 2005: 117). Ezzel szemben korábban Nurhaci úgy fogalmazott, hogy egy ember nem lehet olyan bölcs, mint több (Perdue 2005: 111). Párhuzamként meg lehet említeni Dzsingisz nemzetségének a felemelkedését. *A mongolok titkos történetét* Dzsingisz halála után állították össze, miután Dzsingisz lefektette a monarchia alapjait. Azonban még így is érződik, hogy birodalmát nem egyedül Dzsingisz hozta létre, ott voltak mellette a vér szerinti és fogadott testvérei, akiknek fontos szerepére több példát is találunk a mongol hagyományban. Legismertebb Alan-koa története, aki nyílvesszőket ad a viszálykodó gyermekeinek, melyeket egyesével el tudnak törni, de összefogva nem (MTT 1961: 11).

⁴⁴ Az eset valamikor a 16. század közepén történt, a *Stratégiában* szerepel (I. kötet 7/b), de nincs dátumhoz kötve (az évek és hónapok csak 1587 utáni események kapcsán vannak pontosan meghatározva).

megbízatást,⁴⁵ majd nemzedékeken keresztül nagy tetteket hajtottak végre. Az Alapító ős után három nemzedék után, a Felragyogtató ős, a Gyapapító ős, a Híressé Tevő ős, végül Taizu Hūwangdi⁴⁶ következett. Összesen hét nemzedék. Amban Forgongga. **Korábban mondogatták már a jósok, hogy egy fenséges ember fog eljönni.** A jósok régóta mondogatták, hogy a mandzsuk között egészen biztosan fel fog tűnni egy fenséges ember, aki megszünteti a zűrzavart, minden népet egyesíteni fog, majd elfoglalja a császári trónt. Ez a jóslat Taizu Hūwangdi életére csodálatosan illet.⁴⁷ * **Csupán tizenhárom teljes páncél segített neki a hatalom alapjainak lerakásában.** Csupán tizenhárom páncélt⁴⁸ örökölt a Híressé Tevő őstől⁴⁹ Taizu Hūwangdi,

⁴⁵ Az égi megbízatás gondolata a kínai kultúrában a régmúltra tekint vissza (Dawson 2002: 23–25, Mote 1999: 8–9), az azonban kérdéses, hogy ez mikor került a mandzsukhoz; az sincs kizárva, hogy a mandzsu népek között is volt valami hasonló elképzelés. Az azonban tény, hogy Nurhacsi uralkodói neve Abkai Fulingga (kínaiul Tianming 天命) volt, amelyet úgy lehetne értelmezni, hogy az Égtől elrendelt/kegyelt sorsú. Ez egyrészt a mongol Tngri-yin jayayatu kifejezés tükörfordítása, amely a mongol gondolkodásban is jelentős szerepet játszott, másrészt a kínai *tianming* 天命 kifejezéssel azonos (Farquhar 1968: 201). Az Ég kitüntetett szerepe egyaránt táplálkozhatott a kínai tradícióból és a Kína északi határán lévő sztyeppeövezet hagyományából. *A mongolok titkos történetében* is az Ég elrendeléséből született meg Dzsingisz kán őse: „Dzsingisz kán származása. Élt egy kékesszürke farkas, ki az Ég rendeléséből született” (Liéti Lajos fordítása, MTT 1961: 9). A kitajoknál (Marsone 2012) és a türköknél is megfigyelhető egyrészt az Ég tisztelete, másrészt az is, hogy az Eget hatalommal ruházzák fel. Erre példa: „Én, az Ég-Istenhez hasonló, az Égtől született türk Bilge kagán” (Kül Tegin felirata, fordította Kakuk Zsuzsa, MEH 2002: 56). Nurhacsi szempontjából lényegtelen volt az égi megbízatás gondolatának az eredete, az volt lényeges, hogy gyakorlatilag mindenki értette.

⁴⁶ Kínaiul Taizu huangdi 太祖皇帝.

⁴⁷ A politikai jóslatok régi múlttra tekintenek vissza a mongol és kínai világban is. A mongoloknál külön műfaja volt ennek (Sárközi 1992: 9skk.). A jóslat feltűnik *A mandzsuk igaz történetében* is: „Abban az időben [Nurhacsi születésére, 1559-re utal] egy látó ember jóslatot tett: – A Mandzsu Birodalomban születik egy ember, akinek a sorsát az Ég rendelte el, ő meg fogja szüntetni a mindenhol jelenlévő zűrzavart, majd hatalma alá fogja vonni a birodalmat, és császár lesz” [tere fonde sara niyalma gisureme . manju gurun de fulingga niyalma tucifi babai facuhün be toktobume gurun be dahabufi han tembi sehe. (MYK 1781: 18)]. A jóslat egyértelműen későbbi betoldás, mert a 16. század közepén egyik dzsürcsi sem gondolta, hogy száz éven belül egyikük a kínai trónszékre fog ülni. Legitimáció miatt kerülhetett be a jóslat a műbe, ahogyan arra több példát is találhatunk.

⁴⁸ A páncél alatt fémlemezekkel, szegecsekkel megerősített felsőruhát kell érteni (Bobrov – Khudjakov 2008: 366 skk.) Komoly értéket képviselt, Nurhacsi korai győzelmeikort az is lejegyezték, ha csak néhány páncélt, illetve sisakot tudott zsákmányolni.

⁴⁹ Taksíról, Nurhacsi apjáról van szó.

amikor átvette a hatalmat.⁵⁰ Legyűrte a lázadókat, fogadta a behódolókat, így teljessé lett a hatalma. * **A fenségesen uralkodott, a tudományokban is jártas volt.** Taizu Hūwangdi az Égtől kapta a bátorságát és a bölcsességét. Gondolkodásmódja fenséges volt. Taizung Hūwangdi kiskorától fogva volt ragyogó elméjű, fenséges erényekben teljes, ezekben mind Taizu Hūwangdi nevelése látszik. Miután elfoglalta a trónt, a rendet megerősítette, a hatalmat felvirágoztatta. A tudományokat magas szintre juttatta.⁵¹ * **Abban az időben a Ming Birodalom erőtlenné vált, és lehanyatlott.**⁵² * **Taizu Hūwangdit tiszteleti címmel tüntették ki.** A vörös sárkány évben [1616] az összes előkelő és tisztviselő kérte, hogy fogadja el a tiszteleti címet, aminek Taizu Hūwangdi eleget tett, uralkodási éve nevének pedig az *Abkai Fulinggát*

⁵⁰ 1583-ban történt ez, amikor megölték Nurhacsi apját és nagyapját.

⁵¹ A mandzsu uralkodókhoz kötődik a mandzsu írás létrehozása is, és rengeteg kínai művet fordítottak le mandzsurra, ennek az egyik oka Hung Tajdzsit idézve: „A régi történelmi művekben a romlásnak és bukásnak okait a lehető legpontosabban, a zűrzavaros és békés időszakok váltakozását részletesnél is részletesebben olvashatjuk. [...] Példaként lehet tekinteni a régi hatalmakra, a korábbi nemzetek tetteire. Így a bölcsek azt tartják, hogy a jó és rossz tettek mindegyike az ő mesterük” [erten-ü qauli sudur-i üjebesü aldaqu unaqu üile masi narin-aca narin . engke ba samaγu cay-un ulariqu ülemji gün-ece gün [...] erten-ü törö yosun kiged uridu arad-un yabudal-i eteged-tür üliгерlebesü bolomu .. tegüber merged . sayin mayui yabudaldan büгүде-yi minu baγsi kemen öгүлеjүгүи .. (Altan... 2013: 1)].

⁵² A Ming Birodalom a 16. század végén még jelentős sikereket tudott elérni a japánok elleni harcban, azonban rövid idő alatt elhagyta az ereje, a mandzsuk jelentette kihívással már nem tudott megbirkózni.

választotta.⁵³ Ekkor volt a Ming Birodalom Šen Zung⁵⁴ császáranak negyvennegyedik éve, ő felügyelőket küldött ki birodalma minden szegletébe, hogy behajtsák az adót. Nehéz idők jöttek a határvidék előkelőire, szép lassan szétesett a központi hatalom. Ezt az alkalmat használta ki Taizu Hūwangdi. A felemelkedése valójában az Ég által behódolt embereken nyugodott. * **Később Daicingnek⁵⁵ nevezték el a birodalmát,⁵⁶ megszerezte az uralkodói**

⁵³ A kortárs mandzsu forrás szerint azért adtak káni címet Nurhacsinak, mert korábban nem volt, és ez szükséges a további fejlődéshez (JMD 1969: 327). Az uralkodó neve Genggyien kán lett, ami fényességet, ragyogót jelent. A magyarázat, miszerint nem volt korábban kán és ezért kellett uralkodói címet adni Nurhacsinak, nem állja meg a helyét, mert már 1607-ban kapott egy káni címet, és ezt a Genggyien kán címet már 1614 óta használta (Di Cosmo 2010: 270). Valójában az történt, hogy 1610 és 1615 között rengeteg dzsürcsi hódolt be Nurhacsinak, így jelentősen megnőtt a hatalma, valószínűleg ezért volt szükség egy ünnepélyes névadásra, ami az alattvalóknak szólt. A birodalomnak (itt még korai a birodalom szó használata, de nincs rá jobb szó jelen esetben) nem adtak új nevet. Bár a név nem bukkan fel a ceremónián, csak annyi, hogy a mi birodalmunk (musei gurun), de közvetetten lehet tudni, hogy a „mi” alatt a dzsürcsiket kell érteni. Ennek alátámasztására egy 1619-ben kelt levelet idézek, melyben így ír Nurhacsi: „mongol és dzsürcsi, a mi két birodalmunk/népünk” (monggo jušen muse juwe gurun [TFSHD 1955: I. kötet, 160]). Ennek ellenére a szakirodalomban többször is felbukkan az, hogy Nurhacsi 1616-ban alapította a Kései Arany-dinasztiát, még a mandzsu nevé is megadják: Amaga aisin gurun (Elliott 2001: 56, Miyawaki-Okada 2006: 164 stb.). Később valóban felbukkan az Aisin gurun (Arany Birodalom) megnevezés is, de erre 1626-os adat a legkorábbi (JMD 1969: 2080; Weiers 1983: 415); ugyanakkor mandzsu forrásban ez a Kései Arany Birodalom megnevezés mindeddig nem került elő. Az is kérdéses, hogy mi ennek az „arany” névnek az eredete, kézenfekvő lenne a korábbi dzsürcsi (Jin 金) dinasztiára asszociálni, mert azt is aranynak hívták, azonban felmerül, hogy ez a név valójában az uralkodócsaládra utal, melynek neve szintén arany nemzetség (aisin gioro) volt. Az arany szónak mongol párhuzam alapján birodalmi, uralkodói stb. jelentése is lehetett (Serruys 1962), így az arany nemzetség (hasonlóan a dzsingiszidák nemzetségéhez, amit szintén aranynak neveznek) jelenthet egyszerűen uralkodói nemzetséget, az Arany Birodalom pedig egyszerűen „a Birodalmat”.

⁵⁴ Wanli 萬曆 császár, 1572 és 1620 között uralkodott.

⁵⁵ A Daicing szó jelentésére két magyarázat van: 1. „nagy, tiszta”, 2. „harcos dinasztia” (Bischoff 1998: 58). A harcos dinasztia elvben a mongoloknak szólt, azonban nem megnyugtató ez a magyarázat, mivel a mongolok eszményi állapota nem a háború, hanem a béke, amikor nem kell se harcolni, se dolgozni. Erre egy példa: A *mongolok tükös története* szerint Ögödej pozitív cselekedetei között szerepel, hogy segített abban, hogy a nép hadd tegye talpát a földre, tenyerét a fűre (MTT 1961: 138), azaz ne kelljen csinálnia semmit.

⁵⁶ 1636-ban történt, ez volt a soknemzetiségű, kínai mintára felépülő birodalom létrehozása. Azonban ennél az évszámnál a mandzsuk fontosabbnak tartják az 1644-est, mikor bevonultak Pekingbe, ekkor fejeződött csak be a birodalom megalapítása. Az 1616-os és 1636-os uralkodóválasztás bizonyos szempontból teljesen más. 1616-ban gyakorlatilag semmi sem változott, talán csak annyi, hogy az uralkodási éra neve („Ég által kivételezett”, Abkai Fulingga) egy programnév is volt: mutatta, hogy megkapták az égi felhatalmazást/megbízatást. Másrészt inentől kezdve elvben az időt nem a Ming uralkodók, hanem Nurhacsi évei szerint számolták, ami bizonyos fokú elhatárolódást jelent a Mingektől (akikkel néhány éven belül ki is tör a

pecsétet,⁵⁷ megragadta az alkalmat. Taizung Hūwangdi Sure han⁵⁸ kilence-

háború). Ekkor, 1616-ban egy „nemzeti,” tisztán dzsürcsi birodalomról beszélhetünk, ezzel szemben 1636-ban egy többnemzetiségű, kínai mintára szervezett birodalom megalapításának és uralkodója megválasztásának vagyunk tanúi.

⁵⁷ A pecsétről a *Stratégia*ban egy hosszú kommentár található: „Ez a pecsét a Yuan Birodalomban volt nagy becsben tartva, míg Shundi [= Togon Temür] császár kezébe nem került. Ő feladta a fővárost, és a pecséttel együtt a határon kívülre menekült. Később Ing Cang Fu városba érkezett, majd miután elhunyt, a pecsétnek nyoma veszett. Több mint kétszáz évvel később, egy pásztor a jószágait egy szikla tövénél legeltette. Feltűnt neki, hogy az egyik birka már három napja nem legel, hanem lábával kapargatja a földet egy helyen. A pásztor nyomban elkezdett ott ásni, és előkerült a jádepecsét, amit a Yuan-dinasztia leszármazottja, Bošoktu kán szerzett meg. Miután őt később Ligdan kán elpusztította, a jádepecsét Ligdanhoz került, aki szintén a Yuan-dinasztia leszármazottja volt. [A mandzsui] bejlek, amint meghallották, hogy ez a pecsét Ligdan feleségénél, Sutai kánnénál van, nyomban meg akarták szerezni. Miután a kezükbe került, látták, hogy négy kínai írásjegy van felvésvé rá: zhi g'eo jhi boo [= *zhizao zhi bao* 制誥之寶]. A jádepecsét felső részét két tekeredő kígyó díszítette. Ragyogó, csodaszép volt ez a pecsét, valóban egy igazi uralkodói pecsét. Dorgonék nagyon megörültek, és azt gondolták, hogy az ő császáruk fenségessége hatalmas, az Ég adta ezt a mennyei pecsétet, ez egy jel, hogy tízezer évig fog fennállni a birodalom.” [ere boobai doron . yuwan gurun i gurung ni dolo asaraha bihe . šün di han de isinjifi . gemulehe hecen be waliyafi . tere boobai doron be gamame jasei tule genefi . amala ing cang fu hoton de isinafi . ufaraha manggi . tere boobai dodon be waliyabuha . juwe tanggū funcere aniya oho manggi . emu niyalma hadai fejile honin adulame yabure de . emu niman . ilan inenggi orho jeterakū . damu fathan i na be fetere be sabufi . [40a/b] adulara niyalma uthai tubede fetefi . gu i boobai doron be tucibufi . yuwan gurun i enen bošoktu han de bahabuha . amala cahar i lindan han de efulebuhe manggi . gu i boobai doron lindan han de bahabuha . lindan han serengge . inu yuwan gurun i enen . beile se tere boobai doron be . sutai fu de bi seme donjifi . gaji seme gajifi tuwaci . jhi g'eo jhi boo seme duin nikan hergen arahabi . gu i beye fesin de juwe muduri be halgime arahabi eldengge saikan . yargiyan i unenggi boobai . dorgon se ambula [40/41] urgunjendume . musei hūwangdi hüturi amba ofi . abka ferguwecuke boobai buhebi . ere tumen aniya otolo emu obume uherielere todolo kai seme. (*Stratégia* 1789: XX. kötet, 40–41)].

A pecsétet ünnepélyes külsőségek között adták át Hung Tajdzsinak (*Stratégia* XX. kötet, 46b skk.), aki így szólt a pecsét átvételkor: „Ezt a császári jádepecsétet a korábbi korok uralkodói használták császári pecsétként. Az Ég adta nekem, nem szabad lebecsülni!” [ere gu i boobai doron serengge julgei jalan jalan i han sai baitalaha boobai doron . . abka minde buhengge . yargiyan i fohori waka (*Stratégia* 1789: XX. kötet, 48)]. Hamarosan a mandzsuk szolgálatában álló kínai katonai főparancsnok más kínai előkelőkkel együttesen beadvány ír Hung Tajdzsihoz, mondanivalójának lényege: „Azt gondolom, hogy a császár [= Hung tajdzsi] az Éggel összhangban, a győzedelmes serege révén megszerezte a birodalmat uraló, korszakokon át hagyományozódó császári pecsétet. Tisztán látszik, hogy mit kell tenni: eljött az ideje a birodalom megalapításának!” [gūnici . hūwangdi . abka de acabure niyalma be dahara cooha be unggire jakade . gurun be ejelere jalan ulara boobai be baha . werguwecuke jorin [9a/b] umesi iletulehe . amba doru be bahara isika. (*Stratégia* 1789: XXI. kötet, 9/b)] Hung Tajdzsi szerényen elhárítja magától ezt a tisztséget, mire újra és újra megkérik, de ekkor még hajthatatlan marad (*Stratégia* 1789: XXI. kötet 9–12). Mindenek ellenére nem szabad azt állítani, hogy a birodalom-átalakítás csak a pecsét miatt történt. A pecsét csak egy szimbólum, amit jól használtak az adott politikai helyzetben.

⁵⁸ Hung Tajdzsi uralkodási érájának neve 1626–1635 között (1636 után ezt Wesihun Erdemunggéra változtatta). A Sure han szó szerint azt jelenti, hogy bölcs kán/uralkodó. Elképzelhető,

dik évében [1635] az előkelők Dorgon⁵⁹ vezetésével a caharokat⁶⁰ összegyűjtötték és behódoltatták. A nemzedékről nemzedékre öröklődő drágakőpecsétet megszereztek, így a következő év [1636] negyedik hónapjában minden beilének, előkelőnek és a külső tartomány törzseinek tiszteletteljes kérése meghallgatásra talált,⁶¹ így csodálatos előjelek közepette a Daicing nevet

hogy az éranév a mongoloknak szólt, ugyanis a mongol hagyományban szintén volt egy bölc kán, aki még nem merült feledésbe. Ő volt Kubiláj, aki a Yuan-birodalmat megalapította 1268-ban, rá mongol forrásokban gyakran csak mint bölc kánra (secen qaγan) hivatkoznak. Hung Tajdzsi pontosan ugyanazt a programot hajtja végre, mint ahogy tette azt Kubiláj is: egy soknemzetiségű, kínai központú (ráadásul mindkét esetben ez a központ Peking) birodalom megalapítását. Ráadásul Hung Tajdzsi mongol ellenfele, Ligdan kán is viselte ezt a címet (LuAT 1999: 684). Természetesen a bölc kán címnek az eredete lehet, hogy csak annyi, hogy az apjának, Nurhacsinak szintén volt egy bölc címe, gyakran hívták őt bölc bejlének (sure beile).

⁵⁹ Dorgon (kínaiul Duo'ergun 多爾袞) Nurhacsi fia, Hung Tajdzsi testvére volt. Mikor 1643-ban meghalt Hung Tajdzsi, akkor felmerült, hogy ő lesz a következő uralkodó, de nem ő lett, hanem az egyik unokaöccse, aki mellett Dorgon a haláláig, 1650-ig régensként irányította az ügyeket (Lui 1989: 4skk.).

⁶⁰ Mongol törzs, illetve terület neve. Batumöngke Dayan kán a 15. század végén hat rész tümenre osztotta a birodalmát, ebből az egyik a csahar (kínaiul chaha'er 察哈爾). A nyugati szárnyhoz tartozó három az ordosz, a tümed és yöngsiyebo volt. A keleti szárnyhoz a csahar, a halha és az urjánháj tartozott (Šejanar – Jigmidcerin 2008: 22). A csahar volt legelőkelőbb tümen, mindig közvetlenül a mongol nagykánok hatalma alá tartozott (Tümen 1999: 267) egészen Ligdan kán idejéig, akinek az uralma alatt megindult a migráció a csahar területekről a mandzsuk felé.

⁶¹ 1636 tavaszán Mukdenbe gyűltek a mandzsuk fennhatósága alatt álló különböző előkelők: mandzsuk, mongolok és kínaiak. Egy beadványban kérték Hung Tajdzsit, hogy uralkodjon. A válasz így hangzott: „Az elmúlt néhány évben újra és újra azt mondtátok nekem, hogy mindenhol békét teremtvé uralkodom, erős hatalmat építettem ki. Kértétek, hogy fogadjam el a méltóságos címet. Nem mondhatok ellen a fenti Ég akaratának, nem mondhatok ellen az Ég alatt élő emberek szándékának sem, így nem utasíthatom ezt vissza. Most nem fogok megint ellenkezni a kívánságokkal, engedelmeskedem a kéréseteknek. Amint fölveszem a méltóságos címet, megkettőzött erővel fogok igyekezni. A birodalomért erőmet fogom megfeszíteni, a rendre fogok törekedni. Senki sem fogja az gondolni, hogy zűrzavar lenne a hatalmam alatt. Az Ég fog ügyelni hibáimra.” [ere udu aniya ci ebsi . geren beile ambasa suwe mimbe dorgi tulergi be elhe tobume dasaha . amba doro mutebuhe . wesihun colo be alime gaireo seme dahūn dahūn i wesimbuhe . bi dergi de abkai gūnin de acaburakū ojarahū . fejergi de nyalmai mujile de acaburakū ojarahū seme . tuttu marama ohaku bihe . te geli suweni geren i gūnin be efuleme marama baharakū ofi . gisun dahaha . bi wesihun colo be alime gaici . ubui nonggime geleme □□□ . gurun i jalinde jobome . doro be kiceme . dasarakū doro bio gūnin isinarakū endebure □□□ babe abka aisilame sambi (*Stratégia* 1789: XXI. kötet, 22/b)]. Az 1636-os eseményekről van kortárs mongol nyelvű feljegyzés is, amelyben az uralkodó választását hasonlóan írják le, annyi a lényeges eltérés, hogy itt Hung Tajdzsi említi, hogy már három éve kéri folyamatosan, hogy vegye fel az uralkodói címet (MDEE 2004: I. kötet, 9). Ez mutatja, hogy az 1636-os átalakítás kiváltó oka nem a pecsét megszerzése volt, ami csak 1635-ben került a mandzsu udvarba (*Stratégia* 1789: XX. kötet, 40).

adták a birodalomnak, és az uralkodói éranevét Wesihun Erdemungge⁶² első évére változtatták. * **Igazából bölcs, éles szemű és eszű volt, nagy érde-
mei voltak.** Taizu Hūwangdi megjelenése határozott és tekintélyt parancsoló volt, erejével és bátorságával kitűnt a kortársai közül.⁶³ A birodalom alattvalói kezdetben a *Bölcs beile* címmel tüntették ki. Abkai Fulingga első évében (1616) az összes beile és előkelő összegyűlt tanácskozni, majd tiszteleti címmel kívánták Taizu Hūwangdit kitüntetni, mivel jól uralkodott, és felépítette már a hatalmát. *Az összes nemzetet irányító fényességes császár* címet adták neki.⁶⁴ * **Igazságossággal, könyörületességgel, bőkezűséggel és békés fenségességgel uralkodott.** Taizung Hūwangdit Wesihun Erdemungge első évében [1636] az összes előkelő a *Könyörületes, legkiválóbb harmóniát te-*

⁶² 1636-tól viselte ezt a nevet Hung Tajdzsi, előkelő bölcsnek, tisztelt tudásának lehetne fordítani. Kínaiul chongde 崇德, mongolul degedü erdemtü.

⁶³ Nurhacsi első életrajza semmilyen konkrét adatot nem tartalmaz a kinézetére, se a jellemére. Az 1781-ben befejezett *A mandzsuk igaz története* azonban hosszan magasztalja őt: „Miótán Taizu bölcs bejle [= Nurhacsi] felnőtt, a teste magas lett, erős csontú. Az arca úgy ragyogott, mint a jádekö, a fülei olyanok voltak, mint egy buddhának, szeme pedig, mint a fönixé. Beszéde tiszta, világos és igaz volt. Amit egyszer hallott, azt nem felejtette el. Gyorsan fel tudta mérni a helyzetet. Sziklaszilárdan állt, természetével kitűnt a sokaságból. A nézése olyan volt, mint egy tigrisé. Mikor valami igazságos dologról hallott, akkor azt eltökélten támogatta, de mikor valami hamisság jutott a tudomására, akkor azt nyomban elutasította. Hadi tudományokban, nyilazásban – lóhátról is – ügyes és erős volt, kitűnt a kortársai közül. Agyafűrt észjárású volt, katonáit istenségként vezette. [taizu sure beile mutuha manggi . beye den amban . giranggi muwa . derei fiyan genggiyen gu i adali . fucihí šan . funghūwang ni yasa . [19] gisurere jilgan tomorhon bime yargiyan getuken emgeri donjiha be ongorakū dartai saha be takambi . tere ilire de ujen jingji . arbutu giru geren ci temgetu muduri tuwara . tasha yabure adali horon mangga mujilen tondo . kengse lasha sain be saha de tukiyere be kenehujerakū . ehe be saha de bederebure be jibgešereakū . coohai erdemu . gabtara niyamniyara baturu hūsun jalan ci lakcahabi . arga bodogon šumin cooha baitalarangge enduri gese . tuttu ofi genggiyen han sehe (MYK 1781: 18–19)]. Hogy ez a leírás mennyire fedte a valóságot, az kérdéses, egyes kutatók szerint ez csak a folklór (Durrant 1979–1980), valószínűbb azonban, hogy Qianlong császár kívánta inkább a saját ősét minél szebb színben feltüntetni, és valószínűleg saját magát látta Nurhacsi jellemzése mögött. A leírásból az elképzelt, ideális uralkodót lehet megismerni. Azonban azt is mindenképpen meg kell jegyezni, hogy Nurhacsi tettei azt mutatják, hogy átlagon felüli képességekkel rendelkezett, egyszerre volt kiváló íjász, hadvezér és államszervező is.

⁶⁴ A *Stratégiában* valóban ez a cím szerepel (geren gurun be ujire genggiyen hūwangdi, *Stratégia* V. kötet, 4/b). Azonban a kortárs feljegyzésekben csupán a genggiyen han, azaz fényességes kán. Nurhacsinak több uralkodói címe is volt, az elsőt, a kundulen hant, még 1607 elején kapta a mongol Enggedertől (kínai neve: Engede'er 恩格德爾), majd később több uralkodói címmel is felruházták (Di Cosmo 2010: 268 skk.).

*remtő fenséges császár*⁶⁵ címmel tüntette ki. * **Harminchárom éven keresztül részt vett minden háborúban, nem gondolva az idő múlására.** Taizu Hūwangdi a fekete nöstényjuh évétől (1583)⁶⁶ a vörös sárkány évéig (1616), míg a császár címet meg nem kapta, összesen 33 éven át szerzett nagy érdemeket. Amban Lio Yong. * **Hősiesen vezette a gyalogosait és lovasait, így győzte le a nyolcszáz fős ellenséges sereget.** Taizu Hūwangdi gyalogos és lovaskatonákat vezetve megtámadta a jecen törzset.⁶⁷ Az ellenség több mint nyolcszáz katonája a Jaifiyan⁶⁸ megyén átfolyó Hunehe-folyó⁶⁹ déli partján lévő hegyen foglalta el az állásait. Taizu Hūwangdi hadrendbe állította katonáit, és előre nyomult. Az öccse, Murgaci,⁷⁰ a vele tartó Yambulu és Uringga is támadásba lendült, így megfutamodott az ellenség. Ekkor négyen futamítottak meg nyolcszázat. Az Ég segíti a bátrakat. * **Akik őszinte szándékkal behódoltak, azokon megkönyörült, és kegyekben⁷¹ részesítette őket.**⁷²

⁶⁵ Az 1636-os birodalomalapításhoz kapcsolódik ez az esemény, részletes leírása: *Stratégia* 1789: XXI. kötet, 27/b.

⁶⁶ 1583-ban gyilkolták le az apját és a nagyapját, innentől kezdve saját maga egyengeti az útját. 1616 után is maga vezeti a katonákat a hadjáratra, így nem világos, hogy miért teszi a mű 1616-ra az aktív hadvezetéstől való visszavonulását.

⁶⁷ Feltehetően az egyik dzsürsici törzs, a *jecenek* elleni 1587-es támadásról van szó (*Stratégia* II. kötet, 1).

⁶⁸ Kínaiul Jiefan 界藩.

⁶⁹ Kínaiul Hunhe 渾河.

⁷⁰ Kínaiul Mu'erhaqi 穆爾哈齊. Nurhacsinak összesen négy fiútestvére volt, ő volt a legidősebb, Murhaci a második, majd következik Šurhaci, Yarhaci és Bayara.

⁷¹ A mandzsu uralkodók és alattvalók viszonyában nagyon fontos szerepet kapott a kegy (mandzsuul *kesi*, mongolul *kesig*, kínaiul *en* 恩, *ze* 澤 vagy *chong* 寵). A kegy, amikor az uralkodó évjáradékot, területet, kiváltságot stb. ad az alattvalóinak (Atwood 2000: 88–89). Ugyanezt a fogalmat találjuk a mandzsu uralkodó és az Ég közötti viszony leírásakor. Az uralkodó a hatalmát, győzelmeit az Ég kegyéből kapja.

⁷² Nurhaci és Hung Tajdzsi nagy gondot fordított az alattvalóira, a behódoltak számára biztosította a megélhetés feltételeit, azaz házat, földet és termelőeszközöket biztosított nekik. 1619-ben a yehe törzs behódolása kapcsán erről így emlékezik meg a *Stratégia*: „A yehék uralma alatt álló városok lakói mind behódoltak. Se a tisztviselőknek, se a katonáknak, se a népnek nem esett bántódása. Nem választották szét az apát a fiától, a bátyot az öccsétől, a férjet a feleségtől, rokont a rokontól. A vagyonukat a legkisebb kár sem érte. Mindenkit átköltöztettek, adtak nekik házat, szántót, élelmet, szerszámokat, fegyvereket. Ezer lovat osztottak szét azok között, akiknek nem volt hátasuk” [yehe i harangga geren hoton i nyalma gemu dahaha manggi . hafan cooha irgen be umai acinggiyahakū . ama jui . ahūn deo . eigen sargan . niyaman hūncihin be faksalahakū . ulin jaka be heni necihēkū . gemu guribume gajifi . boo usin jetere jeku tetun ahūra i jergi jaka be yooni bufi . morin akū nyalma be tuwame minggan funcere morin buhe (*Stratégia* 1789: VI. kötet, 46b)]. Ezzel kapcsolatban nem szabad elfelejteni,

A mi birodalmunk a megalapításától fogva nem tett különbséget az önként behódoltak, illetve a fogolyként hozzánk kerülők között, tartozzanak bármelyik jušen⁷³ törzshöz vagy a mongolokhoz, esetleg a kínaiakhoz. Mindenki, aki őszinte szándékkal behódolt, kegyben részesült. Az érdemeseket megbecsülte, így azok, akik még nem jöttek el hozzá jósága miatt, mind igyekeztek, hogy minél hamarabb behódoljanak neki. Ha behódolt valaki, akkor annak szellemét és testét is jól tartotta. * **Akik rátámadtak, azoknak megbocsájtott, nagy bölcsességről téve ezzel tanúbizonyságot.** Taizu Hūwangdi bölcsessége és esze mindenki másét felülmúlta. Egy éjjel az ajtón kívülről emberi neszezést hallott. Titokban kiment, és a betolakodót a kardja fonákjával leütötte. A szolgálja, Loohan⁷⁴ azt tanácsolta, hogy öljék meg, azonban Taizu Hūwangdi így mentegette: – Biztosan csak azért jött, hogy lopjon a marháimból! Majd szabadon engedte.⁷⁵ Egy másik alkalommal este, amikor lefekvéshez készülődtek, valami nyugtalanság fogta el Taizu Hūwangdit, páncélt öltött, és kiment az udvarra. Meglátott egy idegent, rálőtt, eltalálta mindkét lábát. Megbüntette, majd szabadon eresztette. A kísérete kérdezte, hogy miért engedte el, erre így válaszolt: – Ha megöltem volna, abból biztos ellenségeskedés támad. Az uralkodónak figyelnie kell az emberekre, ehhez pedig nagy bölcsesség kell.⁷⁶ * **Az előkelőinek elsősorban azt tanította, hogy a jóra kell törekedni, és a rosszat el kell kerülni.** Taizu Hūwangdi az előkelőknek mindig ezt a régi közmondást szokta mondogatni: – Ha rosszat gondolunk valakiről, abban egy pillanat alatt bizonyossá válunk, de ha jót keresünk másban, akkor azt sosem találjuk meg. Amban Zoo Wen Zhi. * **Az ula⁷⁷ beile öccsét e szavakkal engedte szabadon: – Nem szívesen ölök,**

hogy a *Stratégia* meglehetősen kései forrás, és célja nem pusztán a tények közlése, hanem a múlt idealizált bemutatása, ennek ellenére feltételezhető, hogy a megélhetési bevándorlók is megtalálták számításaikat, alkalmat és lehetőséget a munkára.

⁷³ Megszokott magyar átírásban dzsürcsi, kínaiul *nüszhen* 女真.

⁷⁴ Kínaiul Luohan 洛翰.

⁷⁵ Az eset 1584-ben történt. A *Stratégiából* hiányzik, de más forrás említi (Wada 1957: 44).

⁷⁶ Az előbbi eset után történt nem sokkal (Wada 1957: 45). Nurhacsi 1583-ban magára maradt, miután elvesztette az apját és nagyapját, akiknek voltak riválisaik, ők próbálták kiradírozni Nurhacsit az akkori politikai életből.

⁷⁷ Az ulák (kínaiul *wula* 烏拉) eredetéről *A mandzsuk igaz történetében* találunk pár sort: „Az ula törzs régi neve Hülun [kínaiul *hulun* 呼倫], uralkodócsaládja a Nara. Később az Ula-folyó partján éltek, ezért a nevük Ula lett. Az ulák ősapja Nacibulu. Nacibulutól született

az életet szeretem. Az ulák bejléjének, Mantainak⁷⁸ az öccsét, Bujantait,⁷⁹ mikor élve elfogták, Taizu Hūwangdi így parancsolt: – Mondják, hogy jobb, ha a hírnév a megkegyelmezésből, és nem a kivégzésből fakad. Jobb, ha a hírnév az adásból, és nem az elvevésből fakad. Majd elvágta a köteleit, és megkegyelmezett neki.⁸⁰ * **Előrenyomulás, támadás szüneteiben nem fecsérelte az időt páncélja kioldásával.** Mikor a jecen törzset rohanták le, akkor Taizu Hūwangdi az ellenfél főserégének megtámadásakor nagyon szenvedett a hőségtől, így levette sisakját. Mivel sok időt vett volna igénybe a páncélrögzítők kioldása, ezért inkább letépvé szedte le magáról azt. Egy kis pihenő után a sisakját felöltve támadásba lendült, és hatalmas győzelmet aratott. * **Eltitkolta, mikor találatot kapott fedetlen jobb oldalába.** A zöld majom évében [1584] Taizu Hūwangdi az Onggolo⁸¹ várost ostromolta. Felmászott a tetőkre, onnan nyilatza a városban lévő ellenséget. Ekkor Loko⁸² rálőtt, és eltalálta Taizu Hūwangdi vállát, akinek a vére is kiserkent. Egyik kezével a sebet szorította, a másikkal pedig egy bőrszíjba kapaszkodva

Šanggiyan Dorhoci. Šanggiyan Dorhocitól született Giyamkan Šojuku. Giyamkan Šojukutól született Suitun. Suituntól született Dulgi. Dulgitól született Kesine Dudu és Gudei Juwan. Kesine Dudutól született Cecemu. Cecemutól született Wan. Gudei Juwantól született Tairan. Tairantól született Buyan. Buyan az összes ulát a hatalma alá hajtotta, majd az Ula-folyó partján a Hongni nevű helyen erődöt emelt, ezután őt mindenkitől megkülönböztetve beilének nevezték. Buyantól született Bagan és Bokdo. Buyan beile halála után a fia, Bagan lett az utóda. Bagan beile halála után a fia, Mantai lett az utóda.’ [ulai aiman i da gebu hūlun . hala nara . amala ulai birai dalin de gurun tehe seme gurun i gebu be ula sehe . ulai gurun i da mafa nacibulu . nacibulu de banjihangge šanggiyan dorhoci . šanggiyan dorhoci de banjihangge giyamkan šojuku . giyamkan šojuku de banjihangge suitun . suitun de banjihangge dulgi . dulgi de banjihangge kesine dudū . gudei juyan . kesine dudū de banjihangge cecemu . cecemu de banjihangge wan . gudei juwan de banjihangge tairan . tairan de banjihangge buyan . buyan ulai aiman be gemu dahabufi . ulai birai dalin i hongni gebungge bade hoton arafi tefi enculeme beile sehe . buyan de banjihangge bugan . bokdu . buyan beile akū oho manggi jui bugan sirhan . bugan beile akū oho manggi jui mantai siraha .. (MYK 1781: 21)]. Mantai öccse volt Bujantai, akit elfog Nurhacsi. 1613-ban hódoltak be az ulák a mandzsuknak (*Stratégia* IV. kötet, 12b).

⁷⁸ Kínaiul Mantai 滿泰.

⁷⁹ Kínaiul Buzhantai 布占泰.

⁸⁰ Az esemény szerepel a *Stratégia*ban is (*Stratégia* II. kötet 23/b), a gure-hegyi csata után történt ez. 1593-ban egy kilenc törzsből álló koalíció (dzsürcsi törzsek mellett a horcsin-mongolok is ott voltak) támadt Nurhacsira, aki a jelentős túlerő ellen tudott fényes győzelmet aratni, több mint négyezren maradtak a csatamezőn (Qurca 2001: 223–224).

⁸¹ Kínaiul Weng’elu 翁鄂洛.

⁸² Kínaiul Luoke 洛科.

mászott le, és segítségért parancsolt. Taizu Hūwangdinak nyomban támaszt nyújtottak, így sebesüléséből semmit sem vett észre az ellenség. * **Mikor három pajzs védelmében támadtak, akkor csupán tíz lépésről nyilazta az ellenséget.** A zöld majom évében [1584], a nyár utolsó hónapjában Mar-dun⁸³ sáncát ostromolták, amely egy hegy tetején helyezkedett el. Három előkelő egymás után támadott egy pajzs oltalmában, de ez nem nyújtott ele-gendő védelmet a védők kőhajító gépeinek ösztüze ellen. Taizu Hūwangdi az erőd falától tíz lépésre álló fatörzs mögött talált rejteket, innen nyilazott. Kihasználta a pillanatot, amikor az erőd vezetője megmosta az arcát, ekkor keresztüllőtte a fejét, a fülén bukott ki a vessző. Még négy másik embert terített le, lezárva a víz felé vezető utat, nagy pusztítást vitt végbe evvel. * **Egymás után öt nyílvesszőt lőtt ki, melyek egy tenyérnyi területen belül találtak célba.** Donggo⁸⁴ megye harcosa, Niowenggiyen ügyes íjász volt. Taizu Hūwangdi egy száz lépésre lévő fűzfát mutatott neki, majd megparanc-solta neki, hogy oda lőjön. Niowenggiyen ötször lőtt, alul-felül három vesz-sző talált célba. Taizu Hūwangdi is öt nyílvesszőt lőtt ki, mindegyik eltalálta a fát. Öt ujjnyi átmérőjű körben értek célba. Ez az öt nyílvessző egy jelet vésett ki a fából.⁸⁵ * **Roszzakarói létrával hágtak a falakra, de végül elme-nekültek.** Félve Taizu Hūwangdi hatalmától, Giorca és más városok vezetői megállapodtak, hogy megtámadják őt. Egy éjjelen odamentek az erődjéhez. Megérezte Taizu Hūwangdi, hogy készülődnek a fal megmászására, így ru-hát öltött magára, újat, tegezét magára öltve várta őket. Ahogy létrát állítot-tak a falhoz, és nekiindultak, észrevették az odaérkező Taizu Hūwangdit, s ahogy meglátták őt, nyomban elmenekültek.⁸⁶ * **Bár szétvágta ostorát erős ellenfele pengéje, mégis legyőzte és megfutamította.** A zöld tyúk évben [1585] a jai-fianok elleni csatában egy Nasin nevű vitéz belevetette magát a csata sűrűjébe. Taizu Hūwangdi megsarkantyúzta a lovát, és egyedül támadt rá. Nasin előbb sújtott le, kettészelte az ostort, amely ellenfele kezében volt.

⁸³ Kínaiul Ma'erdun 瑪爾圖.

⁸⁴ Kínaiul Dong'e 棟鄂.

⁸⁵ 1588-ban történt az esemény (*Stratégia* II. kötet 4).

⁸⁶ Az esemény 1584-ben történt. A rosszakarói valójában a rokonai voltak, akik megesküdtek a családi (nemzetségi) oltárnál, hogy vérét veszik Nurhacsinak (Wada 1957: 42).

Majd Taizu Hūwangdi Nasin vállát széthasítva oltotta ki életét. Az ellenség erre nyomban visszavonult. * **Nem könnyű hozzá hasonlóan kiválónak lenni.**⁸⁷ Amban Peng Yuwan Sui.

* A császár írása: **Ahogy ezeket felidéztem, váratlanul és nagyon erősen felindult a lelkem.** Taizu császár a hatalom alapjainak lerakása idejében mindig személyesen vett részt a csatákban, háborúkban. Mikor az *Igaz történetet* figyelmesen olvastam, akkor megindult a lelkem, örökre a hatása alá kerültem. Nem elég az igyekezet a tökéletesség felé, hanem az ősök szenvedéseit és nehézségeit örökre, tízezer nemezedékkel később születő unokámnak is példaként kell továbbadni. Ennek a gondolatnak világosan látszódnia kell ennek a műnek az előszavában is. * **A fellázadt hada**⁸⁸ **törzs**

⁸⁷ Nurhacsi tulajdonságait a fenti sorok mutatták be, a kiváló jelleme mellett bátor és mindenkinél jobb fjasz volt. Az értékelésnél ne felejtjük, hogy ezeket a sorokat a 18. században, Qianlong uralkodása alatt írták. Az akkor ideál szerint műveltséggel és kiváló fizikai tulajdonságokkal is rendelkezni kellett. Az előkelő ifjakat is pont így nevelték (Rawski 1998: 118, Elliott 2001: 295 skk.). A *Stratégia* megírásának egyik célja pedig a példaállítás volt. Nurhacsi és Hung Tajdzsi voltak az ideálok, akiket követni kellett.

⁸⁸ A hadákról (kínaiul *hada* 哈達) *A mandzsuk igaz történetében* találunk egy rövid leírást: „A hada uralkodó nemzetségét Narának hívják. A régi nevük hūlun. Később a Hada nevű helyen éltek, ezért hadának kezdték hívni őket. Az ula bejlék ősének, Nacinbulunak hetedik nemzedéki leszármazottja volt Kesine Dudu, aki Wannak volt a nagyapja. Miután Kesine Dudu megölte egy rokona, név szerint Badai Darhan, Wan elmenekült, és a sibe területekhez közel fekvő Suiha nevű városban telepedett le. Wan nagybátyja, Wangju Wailan is elmenekült, és a hadák uralkodója lett. Később a hadáknál zavargás tört ki, és Wangju Wailant megölték. Wangju Wailan fia, Boljon Šejin megölte apja gyilkosát és (másodunoka)bátyát, aki a Suiha városba ment, ő lett az uralkodó. Wan meghódította a közeli területeket, a távoliakat pedig hódoltatta, erős uralkodóvá vált, egyeduralkodó kán lett. A birodalmát hadának hívták.” [hadai gurun i wan han i hala nara . gurun i da gebu hūlun . amala hada gebunge ba de gurun tehe seme gurun i gebu be hada sehe . ulai gurun i beisei da mafa nacibului nadai jalan i omolo . wan i mafa kesine dudu be ini uksun i badai darhan [22] wara jakade . wan burulame tucifi . sibe i aiman i hanci suiha gebunge hoton de tehe . wan i eshen wangju wailan geli burulame genefi . hadai aiman de ejen oho . amala hadai aiman facuhūrafi wangju wailan be waha manggi . wangju wailan i jui bolkon šejin amai bata be wafi ahūn wan be suiha hoton de genefi uthai aiman de ejen obuha . wan hanciki be dailame goroki be dahabume etenggi oho manggi . wan enculeme han ofi . gurun i gebu be hada sehe . (MYK 1781: 21–22)].

erődjét lerombolta. A hada, yehe,⁸⁹ ula és hoifa⁹⁰ törzsek összegyűltek a hatá-

⁸⁹ A yehékről *A mandzsuk igaz története* ad pár információt: „A yehék őse egy mongol volt, aki a tümed nemzetséghez tartozott. A hülunokhoz tartozó nara nemzetség területét felprédálta, és ott uralkodni kezdett, majd a nara nemzetség tagja lett. Később a Yehe-folyó partján terült el a befolyási övezete, ezért Yehének nevezték el azt. Tőle, az ős Singgen Darhantól született Sirge Minggatu, Sirge Minggatutól született Cirgani, Cirganitól született Cukungga, Cukunggától született Taizu, Taizutól született Cinggiyanu és Yangginu. Cinggiyanu és Yangginu az egész yehe törzset hatalmuk alá hajtották. Miután a két testvér egy-egy erődbe tette a székhelyét, a hadák uralma alatt élők nagy számban jöttek és hódoltak be nekik. Ettől kezdve Cinggiyanu és Yangginu külön-külön bejle lett. A hadáktól a Ming Birodalom Wan Li császárnak a Taiz Taibu címet viselő Li Zeng Liyang nevű előkelője elfogadta a vörösés róka- és fekete cobolyprémeket, aranyat, ezüstöt, ezért a Yehe gurun két bejléjének, Cinggiyanunak és Yangginunak álnokul azt üzenete, hogy jöjjenek K'ai Yuwanba, ott ajándékokkal fog nekik kedveskedni. Így Wan Li császár tizenkettedik, zöld majom évében [1584] Cinggiyanut és Yangginut az őket kísérő háromszáz katonával együtt a Guwan Ye kolostorba bezárták, és mindnyájukat lemészárolták. Miután megölték őket, Cinggiyanu fia, Bujai és Yangginu fia, Narimbulu lettek a bejlék. Miután Li Zeng Liyang megölte a két bejlét, sereget ragadott, és betört a yehék területre. Duka és Niyaha falvakat megtámadta és elfoglalta. A támadásban nagy veszteségek érték a katonáit, ezért visszafordult. Wan Li tizennyolcadik évében, fehér patkány évben [1588] Li Zeng Liyang újra sereget vezetett a yehék uralma alatt álló területre. Miközben Narimbulu bejle székhelyét körülzártá és ostromolta, nagy veszteségeket szenvedett, így nem tudta folytatni a támadást, végül visszavonult.” [yehei aiman i da mafa monggo gurun i niyalma . hala tümed . jang gebungge bade tehe hülun i nara halai aiman be efulefi . terei babe salifi nara hala oho . amala yehe gebungge birai dalin de gurun tehe seme gurun i gebu be yehe sehe . da mafa singgen darhan de banjihangge sirge minggatu . sirge minggatu de banjihangge cirgani . cirgani de banjihangge cukungge . cukungge de banjihangge taizu . taizu de banjihangge cinggiyenu . yengginu . cinggiyenu . yengginu yehei aiman be gemu dahabufi . ahün deu emte hoton de tehe manggi . hadai gurun i niyalma ambula dahame jihe . tereci cinggiyenu . yangginu [24] enculeme beile oho . daiming gurun i wan lii han i taiz taibu hergen i lii zeng liyang gebungge amban . hadai niyalmai šusihiyeme benehe boro dobihi . sahaliyan seke . aisin menggun be alime gaifi . yehei gurun i cinggiyanu . yangginu juwe beile be k'ai juwan hecen de jio . ejehe ulin bure seme jalidame gamafi . wan li han i juwan juwe ci niowangiyan bonio aniya . cinggiyanu . yangginu . juwe beile dahame genehe ilan tanggū cooha be guwan yei miyoo i dolo horifi gemu waha . tere juwe beile wabuha manggi . cinggiyanu beilei jui bujai . yangginu beilei jui narimbulu gurun be ejelefi beile oho . tereci daiming gurun i wen lii han i lii ceng liyang . yehei gurun i juwe beile be wafi uthai cooha gaifi yehei gurun be dailame genefi duka . niyaha gebungge juwe gašan be afame gaiha . tere afara de coohai niyalma ambula koro bahara jakade . uthai cooha bederehe . wan lii juwan ningguci suwayan singgeri aniya . lii ceng [25] liyang geli cooha gaifi yehei gurun be dailame genefi . narimbulu beilei tehe dergi hecen be kafi afame coohai niyalma ambula koro bahafi afame muterakū cooha bederehe (MYK 1781: 24–25)].

⁹⁰ A hoifákról (kínaiul *huifa* 輝發) is találunk pár sort *A mandzsuk igaz történetében*: „A hoifák uralkodó nemzetsége az Ikderi [kínaiul Yikedeli 伊克得哩]. A két ős neve Anggüli és Singgüli, ők a Fekete Ula-folyó partján éltek, és a nimaca törzshöz tartoztak. Egyszer fogták az ősök szellemeinek bálványszobrát, és elköltöztek, majd a Jaru nevű helyen telepedtek le. A nara nemzetség hülun ágához tartozó Gayangga és Tumetu családjához csatlakoztak, hét marhát áldoztak az égnek, így Anggüli és Singgüli is a nara nemzetség tagja lett. Singgülitől

rainkon. A fekete nősténykígyó évében [1593] a hadák beiléje, Menggebulu⁹¹ a három másik törzs seregét egyesítve megtámadott bennünket.⁹² Taizu Hūwangdi gyorsan hadrendbe állt, és nagy győzelmet aratott. Menggebulu veresége után esküt tett legyőzőjének, de később a yehékkal háborúba keveredett, segédcsapatokat kért. Ekkor Taizu Hūwangdi Fiongdunnak⁹³ és Gagainak sereget adott, és Menggebulu felségterületére küldte őket. Később Menggebulu újra hitt a yehék álnok szavainak, elpártolt, ezért Taizu Hūwangdi

született Liocen és Beicen. Beicentől született Nalingga és Naihūwan. Nalinggától született Laha Dudu. Laha Dudutól született Gahacan Dudu. Gahacan Dudutól született Cinegen Darhan. Cinegen Darhantól született Wangginu. Wangginu a hoifák területét behódoltatta, majd a Hoifa-folyó partján lévő Hürki nevű sziklaormon egy erődöt épített, és ott letelepedett. A törzs neve hoifa lett. Abban az időben a csahar-mongol Jasaktu Tumen kán sereggel megtámadta Wangginu beile székhelyét, a hoifa erődöt, de nem tudta elfoglalni, így visszavonult. Miután Wangginu beile meghalt, az unokája, Baidari mind a hét nagybátyját megölte, és egvedural-kodóként bejle lett.” [hoifa i gurun i da hala ikderi . sahaliyan ulai sahaliyan ula helong giyang inu . terei da šanggiyan alin ci tucikebi . dalin de tehe nimaca aiman i niyalma da mafa anggūli . singgūli sahaliyan ula ci gurime soki weceku be gajime jifi jaru gebungge bade tefi . jang gebungge bade tehe hūlun i gayangga . tumetu gebungge niyalmai nara hala de dosime abka de nadan ihan meteme nara oho .. singgūli de banjihangge liocen . beicen . beicen de banjihangge nalingga . naihūwan . nalingga de banjihangge laha dudū . laha dudū de banjihangge gahacan dudū . gahacan dudū de banjihangge cinegen darhan . cinegen darhan de banjihangge wangginu . wangginu hoifai aiman be dahabufi hoifai birai dalin i hürki gebungge hada de hoton arafi tefi . gurun i gebu be hoifa sehe . tere fonde monggo gurun i cahar i [26] jasaktu tumen han ini beye cooha jifi wangginu beilei tehe hoifai hoton be kafi afafi bahakū cooha bederehe . wangginu beile akū oho manggi . omolo baidari ini nadan eshen be gemu wafi hoifai gurun be emhun ejelefi beile oho (MYK 1781: 25–26)]. Az idézetben szereplő Tümen Jasaktu kán huszonöt évnyi uralkodás után, 1592-ben hunyt el, a mongol történeti művekben csak pár sor erejéig kapott helyett. Az *Erdeni-yin tobciban* ez a sor szerepel mandzsúriai hatalmáról: „dzsürcsi, evenki(?) és dahúr nyelvűektől adót szedett” [jürcid . neligüd . dagiγur γurban keleten-ece tatalγ-a abun. (Erdeni-yin tobciban 1990: 134), ennek mandzsu fordításában: jurcit eligut dakigor ilan aiman ci šulehen gaimo (Monggo han... 1933: 84)]. A két forrásból kiderül, hogy a hoifák területe eredetileg a mongoloknak adózott, majd Wangginu vezetésével függetlenné vált, ami egy sikertelen katonai megtorló akciót eredményezett, ami feltételezhetően a Tümen Jasaktu kán hatalomra jutását követő években, azaz kb. 1570-ben történhetett. Végül 1607-ben Nurhacsi legyőzte Baidarit, és megszűnt a hoifák hatalma (*Stratégia* 1789, III. kötet, 16b).

⁹¹ Kínaiul Menggebulu 蒙格布祿.

⁹² Az agresszió előzménye, hogy a yehék még 1591-ben két megyét (Elmin és Jakümu) kértek Nurhacsitól, hogy mondjon le róluk az ő részükre. Nurhacsi nem adta át a kívánt területeket, így 1593-ban fegyveres konfliktus tört ki. Először csak a négy törzs (hada, yehe, ula és hoifa) egyesített seregét győzték le a mandzsuk (*Stratégia* II. kötet, 8. skk), majd még ugyanebben az évben a gure-hegyi csatában a kilenc törzsből álló koalíción is felülkerekedtek.

⁹³ Kínaiul Feiyingdong 費英東.

sereget vezetve megtámadta őt. Bevette az erődjét, és élve fogta el Menggebulut, majd visszavonult.⁹⁴ * **Az ellenálló Narimbulu törzsében vérfürdőt rendezett.** A yehék bejléje, Narimbulu, bízva az erejében, a mi Elmin⁹⁵ és Jakumu megyéinket akarta megszerezni, de Taizu Hūwangdi haragra lobbanva ellenállt. Ekkor a yehék négy törzs seregét egyesítették, és megtámadtak bennünket. A mi seregeink felvették a harcot, és győzelmet arattak. Narimbulu elmenekült, majd megbánva vétkeiket esküt tett. Nem sokkal

⁹⁴ 1599-ben történtek ezek az események. Menggebulu a legjelentősebb dzsürsui uralkodónak, Wan kánnak volt a legfiatalabb gyermeke (*Stratégia* 1789: III. kötet, 33b). Wan kán a hadák vezére volt, és a 16. század második felében több dzsürsui törzset egyesítve létrehozta a Hūlun konföderációt, ami az alapító halálával (1582) gyakorlatilag összeomlott. Uralmát a mandzsu források igen rossz színben tüntetik fel: „Wan meghódította a közeli területeket, a távoliakat pedig hódoltatta, erős kán volt, egyeduralkodóként irányított. A birodalma neve hada lett. Abban az időben Wan kánnak yehék, ulák, hoifák és a mandzsu hunehé megyéje is behódolt. Minden vétket Wan kán elé vittek bíraskodásra. Aki aranyat, ezüstöt, különféle tárgyakat, szöveteket vitt, annak mindig igazat adott, még akkor is, ha vétke volt. Aki se aranyat, se ezüstöt, se semmiféle ajándékot, se szöveget sem vitt, azt bűnösnek nyilvánította, még abban az esetben is, ha ártatlan volt. Az összes előkelője utánozta őt, mikor az uralkodó vidékről vidékre küldte őket, akkor mindenféle kihágást követtek el, fennhéjázóan viselkedtek. Disznókat és tyúkokat nyilaztak le, ha megláttak valami szép tárgyat vagy egy kecses sólymot, illetve kutyát, akkor nyomomban elvették. Az ajándékot adókról jót, az ajándékot nem adókról pedig rosszat jelentettek Wan kánnak, aki ellenőrzés nélkül elfogadta ezeket a beszámolókat. Wan kán sanyargatta az uralma alatt állókat, az általa létrehozott birodalmat ő kezdte tönkretenni. Az alattvalók fellázadtak, és a yehékhez pártoltak. A korábban csatlakozott területek mind elhagyták Want. Miután meghalt, a fia, Hūrgan követte, de nem sokáig uralkodott, a nyolcadik hónapban meghalt. Miután Hūrgan beile meghalt, az öccse, Kanggūru követte. Kanggūru beile halála után az öccse, Menggebulu követte” [wan hanciki be dailame goroki be dahabume etenggi oho manggi . wan enculeme han ofi . gurun i gebu be hada sehe . tere fonde wan han de yehe . ula . hoifa . manju gurun i hunehé golei aiman dahafi . yaya weile be wan han de habšaname aisin menggun . ulin jodon benehe niyalmai weile yargiyan i waka bicibe urunakū uru obume . aisin menggun . ulin jodon benehekū niyalmai weile udu uru bicibe urunakū waka obume beideme . ulin de doosi . ehe oshon ofi . ambasa gemu alhūdame golo golo de takūraha bade dabašame gohodome ulgiyan coco be gabtame wame . sain ulin . sain giyahūn indahūn be saha de uthai gaimé ulin buhe niyalma be sain . buhekū niyalma be ehe seme alaha de wan han . da [23] dube be dacilarakū gisun be gaimé . gurun be jobobume ofi ini baha doró ini beye de efujeme deribufi irgen ambula ubašafi yehei gurun de dosika . neneme dahaha gurun gemu gūwaliyaka . wan han akū oho manggi . jui hūrgan sirafi goidahakū jakūci biya de akū oho . hūrgan beile akū oho manggi . deu kanggūru siraha . kanggūru beile akū oho manggi . deu menggebulu siraha (MYK 1781: 22–23)]. Wan kán uralma és az általa létrehozott konföderáció azért is figyelmet érdemel, mert ez lehetett az a modell, amelyet Nurhacsi is követett az államépítés terén. Nurhacsi akkor kapott káni címet (az 1616-os eseményre gondolva), amikor már sok dzsürsui törzset egyesített (1610 és 1615 között egy hullámban sokakat sikerült behódoltatnia). A bíraskodás volt az egyik jele a hatalomnak.

⁹⁵ Kínaiul Elemin 額勒敏.

később köpönyeget forgatva a Ming Birodalommal lépett szövetségre. Taizu Hūwangdi sereget vezetve hadjáratra indult ellene, és a Narimbuluhoz hűséges városokat és járásokat mind elfoglalta. A Ming Birodalom sereget küldött, amin Taizu Hūwangdi szintén győzelmet aratott. Majd tovább vonulva újabb településeket foglalt el, végül a yehék hatalma semmivé foszlott.⁹⁶

*** Az ula bejlét megtámadta és legyőzte, elfoglalta az összes területét.** Az ula, a toktan és a yehe törzs szövetséget kötött. Taizu Hūwangdi a háborúban az ula beile öccsét, Bujantait élve elfogta, aki vétkeket megbánva békességet kívánt, így őt szabadon engedte. Azonban az ulák hamarosan megszezték a fogadalmukat, emiatt a fekete nősténymarha év [1613] első hónapjában Taizu Hūwangdi újra személyesen vezetett ellenük hadjáratot, ekkor az összes beile és előkelő bosszúra szomjazva vonult hadba. Taizu Hūwangdi hamarjában haditervet készített, elsöprő hévvel támadott, pusztító erővel törte be a városkaput és foglalta el a várost. Bujantai beile alig tudott elmenekülni. A mi seregeink az ulák összes területét, városait mind behódoltatták, majd visszavonultak. *** Csillag jelezte előre a hoifák meghódítását és a határ kiterjesztését.** A hoifa beile Baidari⁹⁷ nemzetiségéből sokan fellázadtak, és a yehéknél kerestek védelmet. Ettől Baidari megijedt, és túszt küldött a mandzsu udvarba, de közben csapatokat is elkezdett gyűjteni. Azonban mikor kidertült kétkulacsos politikája, Taizu Hūwangdi nyomban megindult seregeivel, és elfoglalta a városát. Baidarit megölte, és az összes alattvalóját behódoltatta. Korábban, a vörös nősténybirká évében [1607] napnyugat irányában egy üstökös tűnt fel. Nem sokkal később napkelet irányába indult el, majd a hoifa megye felett megállapodott, nyolc napig ragyogott ott, majd elhalványult. A hoifák hatalmának összeomlásakor értették meg, hogy mit jelentett ez az üstökös.⁹⁸ *** A négy törzs⁹⁹ legyőzése után, * Sorban behódolt mindenki, és káni címmel tüntették ki Taizu Hūwangdit.¹⁰⁰ * A jecen**

⁹⁶ 1619-ben hódoltak be végleg a yehék (*Stratégia* 1789: VI. kötet, 49a).

⁹⁷ Kínaiul Baiyindali 拜音達哩.

⁹⁸ 1607-ben omlott össze a hoifák uralma, a vezetőiket, Baidarit és fiát megölték (*Stratégia* 1789: II. kötet, 15).

⁹⁹ A négy törzs alatt valószínűleg az előbb felsorolt hada, yehe, ula és hoifa törzseket érti, de az utolsó yehe csak 1619-ben hódolt be. Azonban több olyan törzs is van, amelyről tudható, hogy behódolt, de nincs itt megemlítve.

¹⁰⁰ Taizu Hūwangdi 1616-ban kapta a Genggiyen kán címet.

és donggo törzseket is megtámadta, és elpusztította. A jecen és a donggo törzs régtől fogva a mi mandzsu birodalmunk vazallusai voltak.¹⁰¹ Később hatalmi harc tört ki náluk, emiatt Taizu Hūwangdi személyesen támadta meg és foglalta el a jecenek erődjét, majd a vezetőjüket, Artait elfogta és megölte.¹⁰² A donggo törzs vezetőjének a fiát, Elgit¹⁰³ egy haramia megölte. Majd mikor bizonyossá vált, hogy a ningguták¹⁰⁴ vezetői hazudtak neki, nyomban sereget ragadott, és két tartományt megtámadott, melyek a ninggutáktól keletre feküdtek, majd ötszáz katonával a ningguták erődjét megostromolta és bevette.¹⁰⁵ Amban Fucangga. * **Majd fékezhetetlen erővel rohanta le és pusztította el a weji¹⁰⁶ és wanggiya¹⁰⁷ törzseket.** A keleti tengernél lévő weji törzs korábban az ulák vazallusa volt. Mikor Taizu Hūwangdi megparancsolta nekik, hogy hódoljanak be, nem tették, így Eidunak¹⁰⁸ sereget adott, aki megtámadta és elfoglalta a területeiket. Több mint tízezer embert zsákmányolt.¹⁰⁹ A sárga patkány évében [1588] Taizu Hūwangdi személyesen vezetett hadjáratot a wanggiya törzs ellen. Éjjel, miután Dongsingga¹¹⁰ megyébe értek, az Égen egy méhkashoz hasonló hatalmas csillag szágul-

¹⁰¹ A donggo törzs 1588-ban hódolt be Nurhacsinak. A törzsfő, Kece Bayan unokája, Hohori feleségül kapta Nurhacsi idősebb lányát (*Stratégia* 1789: II. kötet, 4/b). Hohori (1561–1624) később nagyon magas pozícióba került a mandzsu udvarban (*Eminent...* 1967: 291).

¹⁰² Az eset 1587 nyárutóján történt (*Stratégia* 1789: II. kötet, 1/b).

¹⁰³ Kínaiul Eleji 額勒吉. Nem szerepel a *Stratégia* fő részében, valószínűleg Hohori apja volt (lásd két lábjegyzettel feljebb).

¹⁰⁴ Kínaiul ningguta 寧固達.

¹⁰⁵ A ninggutákat 1610 végén hódították meg a mandzsuk (*Stratégia* 1789: III. kötet, 28).

¹⁰⁶ Kínaiul woji 窩集.

¹⁰⁷ A wanggiya (kínaiul *wanyan* 完顏) törzs a Jin-dinasztia 金 (1115–1234) uralkodócsaládja volt (Ch'en 1993: 41), azonban a források alapján úgy tűnik, hogy ennek semmiféle jelentősége sem volt a 17. században. A wanggiyák betagozódtak a mandzsu nyolc zászlós rendszerbe, az őket bemutató leírásban jelezve sincs uralkodócsaládi eredetük (*Jakūn gūšai...* 1744: 28. kötet).

¹⁰⁸ Eidu (1562–1621, kínai neve Eyidu 額亦都) korán árvaságra jutott, de tizenkét évesen már bosszút tudott állni szülei gyilkosain. Fiatalon került kapcsolatba Nurhacsival, aki mély benyomást tett rá, így csatlakozott hozzá. Ahogy nőtt Nurhacsi hatalma, úgy került egyre magasabb beosztásba. Idővel megkapta a baturu (bátor) címet is (ez egy elterjedt cím volt a steppevezetben [SHM 2006: 292], valószínűleg a mongolok hatására alakult ki a mandzsuknál). Kiváló hadvezér volt, fiai generációkon át szolgálták a mandzsukat (*Eminent...* 1967: 221).

¹⁰⁹ A weji törzsből még 1599-ben százan behódoltak (*Stratégia* 1789: III. kötet, 1/b), majd 1610-ben az engedetlenségük miatt küldött oda egy ezerfős haderőt Nurhacsi, melyet Eidu vezetett. Siker és tízezer fogoly koronázta az akciót (*Stratégia* 1789: III. kötet, 27–28).

¹¹⁰ Kínaiul Dongxing'a 東星阿.

dott el. Minden ló megijedt, reszketni kezdtek, de Taizu Hūwangdi így szólt: – Ez a jel mutatja, hogy le fogjuk győzni az ellenséget! Majd továbbhaladtak, a wanggiya törzs városát elfoglalták, a vezetőjét megölték, és visszatértek.¹¹¹

* **A Yalu és más folyók mentén élő alattvalók is elkezdtek adózni.** Abban az időben a határon fekvő összes törzset mind megbékéltette. A határnál lévő területekről származó gyöngy, prém, ginzeng és más csodálatos dolgok nagy örömet okoztak a birtokosaiknak.¹¹² A Ming Birodalom követet küldött hozzájuk a jó kapcsolatért és a kereskedelem fellendítéséért, aminek nyomán ezek a területek szép lassan meggazdagodtak. Taizu Hūwangdi sereget állított fel, hogy a Hosszú Fehér-hegynél lévő Yalu-folyó menti területeket alávesse és békében tartsa. A sereg mindenkit behódoltatott.¹¹³ * **Mikor a sahaliyan törzset támadta meg, akkor egy folyó jegén kelt át.** Abkai Fulingga első évének [1616] a hetedik hónapjában Taizu Hūwangdi Anfiyanggū¹¹⁴ küldte a keleti tengenél lévő sahaliyan törzs megtámadására. A támadók a Sahaliyan-folyó¹¹⁵ déli oldalán vertek táborot. A folyó minden évben a kilencedik hónapban fagyott be. Azonban azon a napon a táborról két mérföldre jéggé vált a folyó vize, amin a sereg átkelt. Ott tizenegy falut foglaltak el, s mikor visszatértek, látták, hogy a jéghíd már elolvadt, azonban onnan nyugatra találtak egy befagyott részt, amin át tudtak kelni.¹¹⁶ * **Majd a korcin**¹¹⁷

¹¹¹ Az esemény a *Stratégiában* szinte szó szerint így van leírva (II. kötet, 4), csak annyit tesz hozzá, hogy a wanggiyak vezetőjét Daidu mergennek hívták. (A mergen egy cím, bölcslet és/vagy kiváló íjászt jelent [SHM 2006: 236], a baturu címhez hasonlóan ezt is a mongoloktól vehették).

¹¹² Nurhacsi idejében a ginzengexport jelentette az egyik legfontosabb bevételi forrást (Lee 1970: 87–88).

¹¹³ Az eset 1591-ben történt (*Stratégia* 1789: II. kötet 7/b).

¹¹⁴ Anfiyanggū (1559–1622, kínaiul Anfeiyangu 安費揚古) korán csatlakozott Nurhacsihoz, 1593-ban megmentette az életét egy csatában, amiért a songkoro baturu (~sólyomhős) címet kapta. Később magas pozíciókba került (*Eminent...* 1967: 13).

¹¹⁵ Kínaiul Heilongjiang 黑龍江.

¹¹⁶ Az eset leírása a *Stratégiában*: V. kötet 12.

¹¹⁷ Mongol törzs (mongolul *qorcin*, kínaiul *ke'erqin* 科爾沁, a magyar szakirodalomban horcsin alakban tűnnek fel, a továbbiakban ezt használjuk), eredetük Dzsingisz öccsével, Kaszarral hozható összefüggésbe. A horcsinok a mongol területek keleti részén helyezkedtek el, így szinte szomszédságban voltak a mandzsuval. A horcsin-mandzsu kapcsolatok történetét alapvetően két részre lehet bontani: 1. egyenlő felek, 2. a horcsinok a mandzsu alattvalóivá váltak (Borjigin 1981: 125). Az első lépésben egyenrangú felekként kötötték az egyezményeket (Elverskog 2008: 24–25). Azonban ez Hung Tajdzsi uralkodásának elején lassan megváltozott.

és kalka¹¹⁸ törzsek a kék ló évben [1594] hódolatra jöttek. A kék ló évében [1594] a korcin beile Minggan és a kalka beile Loosa¹¹⁹ keresték a jó kapcsolatot a mandzsukkal, így külön-külön követet küldtek. Ettől kezdve a mongol előkelők követei szakadatlanul jöttek és mentek.¹²⁰ Amban Wang Giyai.
* Idővel az összes mongolt feljegyezték (tér)képes iktatókönyvbe.¹²¹

A folyamat szinte észrevétlenül ment végbe, azonban legkésőbb 1634-re a végére ért, ugyanis ekkor, az év elején adott polgári törvényeket Hung Tajdzsi a Góbitól délre lakó mongoloknak, köztük a horcsinoknak is. Példaként az egyik cikkely: „*Ha valaki elcsábít egy férjzett asszonyt, majd a nő elhagyja férjét, akkor öljék meg mindkettőt, és a csábító családja, vagyona a férjé legyen.*” [eigen noho hehe de latufi . da ejen ci jailame ukaci . haha hehe be gemu wafi . terei boigon hethe be gaifi hehei eigen de bumbi (*Stratégia* 1789: XVIII. kötet, 1 skk.)]. A horcsinok kétségtelenül nagy szerepet játszottak a mandzsu állam fejlődésében, ugyanis több feleséget (ágyast) is adtak a mandzsu uralkodóknak (Jagchid 1986: 69–71. Dai – Bu 1989: 91–92).

¹¹⁸ Mongol törzs (mongolul *qalq-a*, kínaiul *ka'erka* 喀爾喀, a magyar szakirodalomban halha alakban szoktak felbukkani, a továbbiakban ezt használjuk). Eredetileg tízenkettő halha megye volt, hét északon (kb. a mai Mongólia területén) és öt délen (a mai Belső-Mongólia délkeleti részén, a mandzsúriai területektől nem messze) helyezkedett el. Az öt déli halha megye (kalkai sunja aiman, mongolul tabun otoy qalq-a vagy öbör tabun qalq-a) részei mongolul: jarut, bayarin, qonggirad, bayud, üciyed (AKMG 2010: 192; Gongor 1970: I. kötet 162 skk.). A felosztással az a probléma, hogy nem kortárs, hanem 18. századi mongol forrásokon alapul. A korabeli mandzsu feljegyzésekben előfordul, hogy például egymás mellett szerepelnek a halhák, a jarutok és a bayarinok, ami azt mutatja, hogy se a jarut, se a bayarin nem lehetett a halhák egy-egy része. Annyi azonban kitűnik a forrásokból, hogy a halhák erre a területre csak a 15. században költöztek, és a 17. században elég erősek voltak ahhoz is, hogy a Mingeek ellen vezessenek kisebb-nagyobb hadjáratokat (Erdeni 2012: 73skk.). A 17. század végétől ezt az Öt halha megyét Régi/Öreg halhának is nevezik (qayucin qalq-a). Erre az időre csak a bayarin és a jarut megye maradt meg, a qonggirad beolvadt a bayarinba, a bayud és az üciyed pedig eltűnt (Šejanar – Jigmidcerin 2008: 26; Erdeni 2012: 74). A kommentárban szereplő Loosa az egyik déli halha megye vezetője lehetett, bár a források nem írják, hogy részt vettek volna az 1593-as, Nurhacsi ellen szerveződő koalícióban, de valószínű, hogy valamilyen módon támogatták (Qurca – Ceng 2001: 223–224).

¹¹⁹ Loosa (kínaiul Laosa 勞薩) életéről nem sokat árulnak el a források, annyi biztos, hogy dzsingiszida volt, Dayan kánnak az ükunokája (AKMG 2000: 193, Serruys 1958: 159).

¹²⁰ Csak közvetett bizonyítékok vannak a mongol–mandzsu kapcsolattartásra a 16. század végéről. 1599-ből van adat arra, hogy addig a mongol nyelvet és írást használták a levelezésre, amiből valószínűsíthetjük, hogy meglehetősen sok levélváltás zajlott a két fél között. A legrégebb fennmaradt levelek az 1620-as évekből származnak (Li 1997).

¹²¹ *(Tér)képes iktatókönyv: nirugan dangse* (kínai változata: *banji* 版籍), nem egyértelmű, hogy ez pontosan mit takar. A *Stratégiában* egy helyen szerepel (XXIV. kötet, 25a), de a szöveggörnyezet sem ad felvilágosítást a mibenlétéről. Az azonban biztos, hogy készültek feljegyzések minden fontosabb mongol előkelőről, ezeket később felhasználták a családfájuk összeállítására. A *Stratégia* főszerzőjében lévő kommentárok is utalnak ezekre, néhány esetben ezt a mondatot találjuk egyes mongol előkelőkről: „Nincs adat a behódolás időpontjáról” [hargašanjiha aniya biya be baicara temgetu akü (Például *Stratégia* 1789: XXI. kötet 20/b)].

Az utolsó talpalatnyi földig, az utolsó szál emberig az összes mongolt összeírták egy iktatókönyvbe. A birodalom felépítésekor a korcinok és a kalkák jó viszonyt keresve közeledtek Taizu Hūwangdihoz. Később a jarud,¹²² üled,¹²³

¹²² A jarut törzs története a 16. században kezdődik csak el, amikor Ubasi (Dayan kán dédunokája) jarutnak nevezi el a törzset/területet, melyet ural (Iledkel 2005: I. kötet, 443, Kara 1970: 16–26). Területük a horcsinokkal szomszédos volt, a mandzsukkal való kapcsolatuk első komolyabb állomására 1614-ben került sor, amikor az uralkodócsalád egyik tagja [Neyici, aki később részt vett 1636-ban a mukdeni gyűlésen is (MDEE 2004: I. kötet, 6)] a lányát adja Nurhacsi fiának, Manggultainak (Iledkel 2005: 445). 1619-ben több jarut előkelő is behódol Nurhacsinak (Iledkel 2005, I. kötet, 445), bár más forrás szerint csak pár alattvaló, akiket nem is fogad Nurhacsi, hanem visszaküldi őket a korábbi urukhoz (*Stratégia* 1789: VI. kötet, 51a). 1629-ben pedig újabb hullámban érkeztek a behódolók (*Stratégia* 1789: XII. kötet, 33b). A jarutok behódolása nem volt zökkenőmentes folyamat, például 1623 elején Nurhacsihoz hódolatra jöna jarud Baq , aki 1622-ben egy mandzsuk elleni harcban vereséget szenvedett, aminek következtében a fiát túszul adta, őt ez alkalommal visszakapta (*Stratégia* 1789: VIII. kötet, 3b). Azonban ekkor a békét és engedelmességet nem sikerült a jarutoktól megszerezni, mert egy mandzsu követ megölése újabb csatározásokat robbantott ki, ami a jarutok vereségével végződött (*Stratégia* 1789: VIII. kötet, 5-6).

¹²³ Más néven ojrátok (kínaiul *elute* 厄魯特), ők kilógnak a sorból, mert a többi törzs mind Nurhacsi és Hung Tajdzsi uralkodása alatt hódolt be, az ojrátok azonban csak a 18. század közepén, egy vesztéses háború után kerültek mandzsu fennhatóság alá. Az első ojrát csoport ugyanakkor már 1662-ben mandzsu uralom alatt álló területre költözött, őket az egyik csahar járásba telepítették le (Serruys 1978: 64).

barin,¹²⁴ aohan,¹²⁵ naiman,¹²⁶ arak cod,¹²⁷ dorod,¹²⁸ karacin,¹²⁹ tumed,¹³⁰

¹²⁴ Dayan kán dédunokája volt Subaqai, aki a barinok (kínaiul Balin 巴林, mongolul Bayarin, a továbbiakban ezt a nevet használjuk a lábjegyzetben) első vezetője volt, akik egyébként a halhák alattvalói voltak. A bayarinok 1619-ben a halhakkal együtt követet küldtek Nurhacsihoz. 1626-ban titokban a Mingekkel kötöttek szövetséget, amit később a mandzsuk megtoroltak. Később a horcsinokhoz pártoltak, majd 1628-ban hódoltak be véglegesen a mandzsuknak (Iledkel... 2005: I. kötet, 424–425), azonban száz család már 1626-ban a mandzsuk alattvalója lett (*Stratégia* 1789: VIII. kötet, 49a), majd 1627-ben is érkezik egy előkelő a kíséretével (*Stratégia* 1789: XX. kötet, 21a).

¹²⁵ Dayan kán elsőszülött fiáé, Törö Bolodé lett az aohan (kínaiul aohan 敖漢), a naiman, az üjümcin, a qayucid és a sönid törzsekkel együtt. Az aohan törzs a csaharok alattvalója volt, de 1627-ben fellázadtak és behódoltak Hung Tajdzsinak (Iledkel 2005: I. kötet, 395–396), ezt az 1627-es behódolást a *Stratégia* is megerősíti (XI. kötet, 1).

¹²⁶ Kínaiul naiman 奈曼. Dzsingisz kán öccsével, Kaszarral hódította meg ezt a területet, illetve az ott élő törzset. Így már a 13. század óta dzsingsizidák uralták. A nagy kán 19. generációs leszármazottja, Güncury felvette a bayatur tayiji címet. Ő a csaharok alattvalója volt. 1627-ben Ligdant otthagya az aohan törzssel együtt behódoltak Hung Tajdzsinak (Iledkel 2005: I. kötet, 414–417), ezt a *Stratégia* is megerősíti (XI. kötet, 1).

¹²⁷ Kínaiul Alakechuote 阿拉克綽特部. A csaharokhoz tartoztak, feltehetően uralkodó melletti szolgálatot láttak el (Šejanar – Jigmidcerin 2008: 47. Tümen 1999: 8–9). 1627-ben hódoltak be Hung Tajdzsinak (*Stratégia* 1789: XI. kötet 15–16), majd eltűnnek a forrásokból.

¹²⁸ Valószínűleg a dörbet törzsről van szó. Ezt Dzsingisz kán öccsének, Kaszarnak a leszármazottai irányították, 1624-ben hódoltak be a mandzsuknak (Iledkel 2005: I. kötet, 332).

¹²⁹ Mongol nevük *qaracin*, kínai *kalaqin* 喀喇沁. Azon kevés mongol törzshöz tartozik, amelynek a vezetőrétegét nem dzsingsizidák alkotják, hanem Jelmének, a nagy kán egyik hadvezérének leszármazottai. A mongol területek elitje csak Dayan kántól – tehát nem a dzsingsizi időktől, hanem a 15–16. század fordulójától – kezdve lesz dzsingsizida: Dayan kán újra egyesíti a mongol területeket és felosztja fiai között, akik mindenütt kiszorítják (elpusztítják) a korábbi elitet. Nagyon kevés törzs van, ahol megmaradt a korábbi vezetőréteg, ezek nagy része vagy Kaszarra (Dzsingisz öccsére) vagy Dzsingisz egyik hadvezérére vezeti vissza a családfáját, mint a karacinok. A karacinok 1628-ban hódoltak be Hung Tajdzsinak (*Stratégia* 1789: XI. kötet 29a, Iledkel 2005: I. kötet, 348). Van olyan elképzelés is, mely szerint a karacinok kipc sakok (kunok) lennének (Tümen 1999: 133).

¹³⁰ Mongol nevük *tümed*, kínaiul *tumote* 土默特. A 13. századra lehet visszavezetni ezt a törzset, melynek két ága van: keleti és nyugati. A keleti ágat dzsingsizidák irányították, a 16. században az egyik legfejlettebb mongol területet alkották, itt uralkodott Altan kán (1507–1581), aki a címüket adta a dalai lámának. A nyugati ágak vezetői Dzsingisz kán egyik hadvezérének, Jelmének voltak a leszármazottai. A tümedek 1629-től kezdve behódolnak a mandzsuknak (Iledkel 2005: I. kötet, 382).

aru isud,¹³¹ karacirik¹³² törzsek közül a fellázadókat elpusztította, a behódolókat pedig szívélyesen fogadta, így végül egymás után mindegyik behódolt. Hosszú folyamat volt, míg mindegyik törzs elfogadta jótékony uralmunkat.¹³³

¹³¹ Kínaiul *aluyisute* 阿魯伊蘇特. Valójában asud lenne a helyes alak, de mandzsu forrásban következetesen isud-ként szerepelnek. Az asudok az alánok elmongolosodott leszármazottai (ilyen formán a jászokkal elvileg rokonságban vannak), még a 13. században vándoroltak keletre (Serruys 1984: 66). Az asudokról kevés forrás maradt fenn, az biztos, hogy a 16. században Dayan kán hetedik fiának, Albolodnak az alattvalói voltak (MKAG 2000: 202). 1638-ban többen is behódoltak az asudok közül Hung Tajdzsinak (*Stratégia* 1789: XXV. kötet, 9b). Később eltűnnek a forrásokból, egy részük a karacinokba és a tümedekbe olvad be (Tümen 1999: 16).

¹³² Rejtélyes mongol törzs, annyi biztos, hogy a nevük a mongol *kara cerig*, azaz fekete sereg szó szerinti átvétele, kínaiul *kalaqilike* 喀喇齊哩克 a nevük, ami a név fonetikus átvétele. (A törzsnév átírása nem magától értetődő, mert van, amikor lefordítják a mongol törzsnévet mandzsurra, például a mongol dörben ketüed mandzsu megnevezése a tükörfordítása: duin juse, aminek a kínai neve sem fonetikus átvétel, hanem fordítás: *sizi* 四子). A törzs eredete kérdéses, annyi biztos, hogy 1636-ban, a mukdeni gyűlésen ott volt a törzs vezetője, Karma tajdzsi (*Stratégia* 1789: XXI. kötet, 21b).

¹³³ A Góbitól délre lakó mongol törzsek behódolása egy hosszú folyamat eredménye: 1622–1639 között szűk húsz évet vett igénybe. Ez a szakirodalomban gyakran úgy szerepel, hogy ez 1636-ban történt, amikor is Hung Tajdzsit uralkodójukká választották, néha még hozzáteszik, hogy azért, mert Mukdenbe került a mongol uralkodói pecsét és a Mahakála-szobor, amelyet még Phagsz-pa (1235–1280) láma készített. A források alapján az látszik, hogy az 1636-os mukdeni gyűlésnek semmiféle hatása sem volt a mongol–mandzsu kapcsolatokra, 1636-ban a mongolok nem az 1634-ben meghalt utolsó dzsingiszida kán (Ligdan) helyett választottak maguknak uralkodót. Ligdan halálával megszűnt az a paradigma, hogy van egy nagykán, aki dzsingiszida, és elvben minden mongol uralkodója. 1636-ban a mandzsuk egy új birodalmat alapítottak, melyben helyet kaptak dzsürcsik, mongolok, kínaiak és koreaiak is. Hung Tajdzsi nemcsak a mongoloknak, hanem az egész birodalomnak lett az uralkodója, melyben bár sok volt a mongol elem, mégsem lehet azt mondani, hogy ennek az eseménynek bármi köze lett volna a hagyományos mongol kánná emelő gyűlésekhez (szertartásokhoz). A ceremóniát nem a mongoloknak szervezték, hanem a mongolok jöttek, hogy részesei lehessenek az új birodalomnak. A mongolok kapcsán felmerül kérdésként, hogy vajon miért hódoltak be. Az elsők között érkezőkről így ír a *Stratégia*: „A halha Labsihib tajdzsi, Sonom, Dalai, Manggu, Tabunang és Oboho, mindegyikük hozta a saját szolgálait, népét, és a különböző mongol területekről összesen ötszáz családdal együtt hódoltak be. Mindegyik más és más hivatalt kapott. Cobolyprém ködmönt, hiúz ködmönt, aranyat, ezüstöt, selymet, vásznat, birtokot, házat, szolgálkat és szolgálókat, marhát, lovat kaptak, és minden szükséges eszközzel alaposan megjutalmazta őket” [kalka aiman i tajji labsihib . sonom . dalai . manggu . tabunang . oboho se teisu teisu jušen irgen . jai ba ba i monggo uhereme sunja tanggū boigon be gaifi dahame jihe manggi . gemu adali akū hafan sindafī . sekei dakū . silun i [2/3] dahū . aisin menggun . suje boso . boo usin . aha nehu . ihan morin . jai baitalara ai ai jaka be yonggyiame šangnaha (*Stratégia* 1789: VIII. kötet 2–3)]. Későbbiekben is hasonlóan történt az egyes törzsek fogadása, vagyis a mandzsu uralkodó megteremtette a behódolókat egzisztenciáját. 1636-ban egy hivatalnok így foglalja össze az okot, amiért a különböző népek a mandzsukhoz csatlakoznak: „A császár (= Hung Tajdzsi) nagylelkűségét és jóságát hallva minden irányból jönnek behódolni

* **Mikor az ostoba cahar törzs meggondolatlanul cselekedett;** A caharok követet küldtek, a küldött levél tartalma fennhéjázó és meggondolatlan volt, Lindan saját magát negyven tümen mongol urának nevezte, és a Ming Birodalom Ambula Niktongga¹³⁴ területét adófizetőjévé akarta tenni. Taizu Hūwangdi kifogásolta a levelet, követet küldött, akit kivégeztek.¹³⁵

a népek” [Hūwangdi i gosin onco be donjifi . ba ba i gurun . gemu dahame jihe (*Stratégia* 1789: XXII. kötet, 14a)]. Mindemellett ki kell hangsúlyozni, hogy a mongolok egy része nem egyből hódolt be, hanem voltak olyanok is, akik kezdetben egyenrangú félként jelentek meg (mint például a horcsinok), és csak utána kerültek alárendelt helyzetbe. A mongolok és a dzsürcsi törzsek behódolása alapvetően különbözött, a dzsürcsik többségét erővel tagozta be a hatalma alá Nurhacsi, és ez a folyamat gyakorlatilag 1619-ig befejeződött, míg a mongolok saját akaratukból jöttek (illetve egy külső erő, például Ligdan támadása nyomán, vagy az ínség hatására), az 1620-as évektől kezdve. Ha az 1622 és 1639 között korszakból egy évszámot ki kellene emelni, akkor ez az 1634-es lenne. Ennek az évnek az elején adott polgári törvényt a Góbitól délre lakó mongoloknak Hung Tajdzsi, ekkor még élt Ligdan kán, ezért sem célszerű bármilyen kapcsolatot keresni Ligdan 1634-es halála és az 1636-os mukdeni gyűlés (uralkodóválasztás) között. A Góbitól délre lakó mongol törzsek behódolása nagyrészt befejeződött 1639-re, azonban voltak olyan mongol törzsek is, melyek még 1644-ben is a Míngnek szolgálatában harcoltak (Kenneth 2015: 28).

¹³⁴ Kínaiul Guangning 廣寧.

¹³⁵ A levél 1620-ban érkezett a mandzsu udvarba, és nagy felháborodást keltett Nurhacsi környezetében, néhányan a követek kivégzését tartották helyesnek, míg mások beérték volna orr- és füllévágással, de Nurhacsi elvetette ezeket a javaslatokat, mondván, hogy a követ nem tehet az üzenete tartalmáról. Nurhacsi válaszlevele fennmaradt a *Stratégiában*, ebből vissza lehet következtetni Ligdan üzenetére. A levélből az is látszik, hogy kb. 1620-ig nem voltak ellenségesek egymással. Nem egyértelmű, hogy mitől romlott meg a jó viszony (ez a levélváltás már a végső stádiumot mutatja, nem ez lehetett a kiváltó ok. Felmerülhet, hogy 1619-ben megjelentek mongolok Nurhacsi udvarában, akiket azonban visszaküldött az uraiknak: „Abban a hónapban a bayud törzsből Sonin tajdzsi és a jarud törzsből Keuken Jaisang egy-egy alattvalója érkezett, hogy behódoljanak. Taizu Hūwangdi így szólt: – Bár könyörületért kiállt az ok, amiért behódoltatok, de nem lehet megszegni az esküket! Nem fogadta őket, hanem a saját uraikhoz küldte vissza őket” [tere biyade bayud aiman i taiji sonin i fejergi emu niyalma . jai jarud aiman i jaisang keuken i fejergi emu niyalma dahame jihede . taizu hūwangdi hese wasimbuhagge . dahame jihe turgun be yargiyan i gosicuka bicibe . damu uhei gashūha gisun be ele jurceci ojarakū sefi . umai alime gaihakū . gemu cenī ejen de amasi bederebuhe .. *Stratégia* (1789: VI. kötet, 51)]. Részlet Nurhacsi Ligdannak küldött válaszleveléből – a hangvétele/tartalma miatt Ligdan kivégezte a küldöncöket: „Csahar kán, a leveledben, melyet küldtél, magadat negyven tümen mongol uralkodójának címezted, engem pedig három tümen vízparti mandzsu urának neveztl. Hogy tudsz a hatalmaddal büszkélkedni? Úgy hallottam, hogy mikor a Ming Hung U császár elfoglalta a ti Dajdu városotokat [= Pekinget, a Yuan birodalom fővárosát], akkor mind a negyven tümennyi mongol csapdába került, de hat tümennyi el tudott menekülni. Ezek közül Ordos egy tümen, Tümed is egy tümen, Asud, Yöngsiyebo és Karacin együttesen egy tümen, mindegyiküknek megvan a saját ura. A fennmaradó három tümen lenne a tied? A három tüment sem éri el a birodalmad, de mégis elmúlt, régi dolgokat idézve negyven tümenrel fennhéjázol, miközben az én birodalmamat három tümennyire kicsinyled, ezt ne

* **Nyomban támadt, de Lindan¹³⁶ kán elmenekült.** Az összes mongol törzs egymás után behódolt, azonban a cahar Lindan kán fosztogatni kezdte a mongol megyéket. Taizung Hūwangdi, Sure han nyolcadik évében [1634], az összes mongol törzs vezetőjének megparancsolta, hogy seregestül csatlakozzanak hozzá, majd támadásba lendült. Mikor Taizung Hūwangdi Höhhotnál tábort vert, akkor a caharok elmenekültek. Majd Dorgon bejlet fővezérére nevezte ki és támadásra küldte azzal a feladattal, hogy Lindan fiát fogja el. Lindan fia, Ejei a teljes kíséretével együtt fogadta őt, és behódolt neki.¹³⁷

tudná az Ég és a Föld? Mondod, hogy az én birodalmam a tiedéhez mérten nem hatalmas, én pedig hozzád viszonyítva nem vagyok vitéz, közben meg könyörületes volt az Ég és a Föld, a hadákat, a hoifákat, az ulákat, a yehéket és a Ming Birodalom Fusi, Niowanggyaha, Keyen, Tiyelien városait bizony mind nekem adta” [cahar i han sini unggihe bithede . beyebe dehi tumen monggo gurun i ezen . mimbe mukei dalin i ilan tümen [1/2] manju gurun i ezen seme arahabi . sini geren be minde ainu cokolombi . bi donjici . suweni daidu hecen be . ming gurun i hüng u han gaiha fonde . dehi tumen monggo gemu gaibufi . damu ninggun tumen burulame tucike sembi . erei dorgi ordos emu tumen . tumed emu tumen . asud . yongsiyebu . karacin emu tumen . meni meni harangga ezen bikai . funcehe ilan tumen gemu sinde bio . ilan tumen isirakū gurun bime . julgei fe gisun be yarume dehi tumen seme cokolome . mini gurun be damu ilan tumen seme fushūlara be [2a/b] abka na sarkübio . mini gurun . sini i gese geren akū . mini beye . sini beye i baturu akū seme . abka na gosime . hada gurun . hoifa gurun . ula gurun . yehe gurun . jai ming gurun i fusi . niowanggyaha . keyen . tiyelian i jergi babe gemu minde buhe kai .. (*Stratégia* 1789: VII. kötet, 1–2)].

¹³⁶ Ligdan kán (uralk. 1604–1634) volt az utolsó dzsingiszida nagykán, Dajan kán (†1517) leszármazottja elsőszülött fiúágon. A mongol nagykáni címnek a 16–17. századra igazából csak presztízszerep jutott, Ligdan ezt próbálta tartalommal, azaz alattvalókkal és területekkel megtölteni, de nem járt sikerrel. Uralkodásáról így ír egy majdnem kortárs mongol krónika: „[Ligdan kán] az elődök hagyományát folytatva a világi és vallási hatalmat egyformán építette, de mivel közeledett az ötszáz veszedelem korszaka [≈ világvége], ezért Dajan kán leszármazottjai, a kánok nemzetsége, akik a hat nagy népcsoportban szétszóródva éltek, ők, és a szolgák nagy tömegei is gyakran ellenálltak a központi hatalomnak, így Ligdan nem tudta őket békés eszközökkel a hatalma alá hajtani. Majd, ahogyan egy régi példázat mondja – ha harag szállja meg az uralkodót, akkor tönkreteszi az uralmát, ha harag szállja meg az elefántot, akkor szétrombolja a karámját – így homályosította el a düh Ligdan fényességes elméjét, és hódoltatta erőszakkal a hat nagy népcsoportot” [uridus-un yosuryar qoyar törö-yi tegside bayiγulun atala . tabun jaγun cöb-ün cay oyir-a boluγsan tula jiryγan yeke ulus-tur tarqaju sayuγsan dayin qaγan-u ür-e qad-un uruy-ud ba qar[a]lirγ-un yeke ulus-tur törö-ece eteged üile yabudal olan boluγsan-dur . tayibing törö-ber erke-dür-iyen oroγul-un yadaγad . ülibesü erten-ü qaγucin üliγer-dür qaγan kilinglebesü törö-yügen ebdemüi . jaγan kilinglebesü qota-yügen ebdemüi kemegsen metü . qaγan-u gegen sedkil-dür u[n]turyun törögsen-iyer jiryγan yeke ulus-i tayibing [= dayicing] törö-ber quriyad . (ET 1959: 181)].

¹³⁷ 1629 óta tervezte a Ligdan elleni hadjáratot Hung Tajdzsi (Di Cosmo 2002: 339), azonban erre csak 1632 nyarán került sor. A mandzsu uralkodó megparancsolta az összes mongol törzs vezetőjének, hogy seregestől csatlakozzanak a Ligdan elleni támadáshoz, amit így indokolt:

Az összes cahar alávetette magát Taizung Hūwangdinak. * **Szigorú törvényt hozott, és figyelmeztette Koreát, hogy hiábavaló a szigetekben és a hajókban bízni.** Korea Sure han kilencedik évében [1635] hódolt be, ami után megállás nélkül jöttek az adót hozó követek. Később a koreaiak újra felvették a Mingekkel a kapcsolatot, és a mandzsu udvarba érkező követek tiszteletlenül viselkedtek, így Taizung Hūwangdi levelet írt nekik, melyben felsorolta a vétkeiket. Részlet az üzenetből: – Ti csak szigetekben és hajókban bízhattok, ha nem követitek azt, amit a bölcsesség diktálna, akkor személyesen fogok büntetőhadjáratra menni! Majd az összes koreai követnek és kereskedőnek világosan megmondta, hogy mikor fog ez a hadjárat elindulni. Amban Šucang. * **A hűtlenség vétkét megbocsátotta, a túsul kapott gyermekeket és feleségeket hazaküldte.** Wesihun Erdemungge első évének [1636] nyarán Taizu Hūwangdi hatalmas sereget állított ki, és meg-

„Saját magam vezetek hadat a csahar uralkodó ellen, mert nem tartja be az Ég alatti rendet” (bi cahar han i doro akū turgunde . beye amba cooha be gaifi dailanambi. *Stratégia* 1789: XVI. kötet, 2b). Hung Tajdzsi parancsára legkevesebb 10 mongol törzs – többek között karacin, tümed, kara cirig, isud, jarud, aohan, naiman, horcsin törzsek (*Stratégia* 1789: XVI. kötet, 4–5) – vezetői katonaságukkal együtt csatlakoztak. A mongol előkelők és a mandzsu uralkodók viszonyát jól jelzi, hogy a mongol előkelők mind meghajoltak a mandzsu uralkodó előtt (*Stratégia* 1789: XVI. kötet, 7b). Másrészt a sereg főparancsnoka kizárólag a mandzsu uralkodó volt, megtiltotta, hogy parancsa nélkül bárki is előrenyomuljon (*Stratégia* 1789: XVI. kötet, 11), illetve több rendeletet is hozott a hadjárat idejére, például tilos volt nőket megerőszakolni (Di Cosmo 2002: 342). A nyugatra vonuló had híre Ligdan fülébe jutott, aki elmenekült. A mandzsu sereg két célt tűzött ki maga elé: 1. Ligdan fővárosának (Caqar-un bayising, azaz Caqan qota) bevételét; 2. Höhhot elfoglalását. Hung Tajdzsi a főszereggel az utóbbi ellen vonult, míg Ligdan fővárosához egy sereget küldött. Végül a mandzsu uralkodó 1632 nyarán bevonult Höhhotba. A hadjárat eredménye így van összefoglalva a *Stratégiában*: „Nyugatra a Sárga-folyó, illetve a Mona-hegyig, keletre Siowan Fu (kínaiul Xuanfu 宣府) városig, északról Höhhot vonaláig, délre a Nagy Falig terjedő területen élő, nomadizáló, illetve letelepedett népet mind az uralmuk alá hajtották, akik behódoltak, azokat családokká szervezték.” (wasihūn hūwang ho birai munahan alin i ba . wesihun siowan [15/16] fu i bade isinafi . huhu hoton ci julesi . ming gurun i jase de isitala tehe irgen ukaha somihange be gemu oljilafi . dahahange be boigon araha. (*Stratégia* 1789: XVI. kötet, 15–16). Az elfoglalt terület valószínűleg nagyobb volt, mint Ligdan korábbi befolyási övezete. A hadjárat egyik jelentősége, hogy világosan megmutatta, mely mongol törzsek katonai erejére számíthatnak a mandzsuk, másrészt azt is világossá tette, hogy lehetséges több mongol törzset is összefogni egy cél érdekében, amit se Ligdan, se más mongol vezető nem tudott elérni. A mongolokat tartósan csak Dzsingisz kán és közvetlen utódai, illetve a mandzsuk tudták összefogni. A Yuan Birodalom bukása után a szétaprózódott mongol törzseket, területeket többen is megpróbálták egyesíteni – az ojrát Esen kán (†1454) és a dzsingszida uralkodók, Dayan kán (†1517?), Altan kán (†1582) végül Ligdan kán (†1634), de csak átmeneti sikereket tudtak elérni (Di Cosmo 2002: 338).

támadta Koreát, mert megszegették esküjüket. Lii Zung¹³⁸ a Nanhan hegyen lévő városba menekült, őt Mafutáék¹³⁹ üldözték és kerítették be. Lii Zung gyerekei és a felesége a Giyang Huwa-szigetre¹⁴⁰ menekültek, amit Dorgon megtámadott és elfoglalt. A koreai uralkodó feleségét, két gyermekét és az előkelők családtagjai közül sokat elfogott. Később Lii Zung a [mandzsu] katonai táborba jött behódolni. A Mingektől kapott pecsétjét átadta, majd Taizung Hūwangdi kegyelemben részesítette őt, gyermekeit és feleségét visszaadta neki, azonban az elsőszülött fiát, Lii Wangot¹⁴¹ és második fiát, Lii Hoot¹⁴² túsznak megtartotta. Mindezek végeztével a mandzsu sereg visszavonult. * **Végül San Tiyan Dunál¹⁴³ sztelét emeltek Taizung Hūwangdi dicsőségére.** Nagyon hálás volt a koreai uralkodó, Lii Zung, miután visszakapta a gyermekeit, feleségét és a hatalmat. San Tiyan Dunál sztelét emelt, mely az idők végezetéig hirdeti Taizung Hūwangdi nagyságát és erényeit.¹⁴⁴ * **Egymással versengve, messziről fogadták őt, barmokkal, élelemmel kedveskedtek neki.** Mikor a koreai hadjáraton részt vett sereg visszatért, akkor a határon fekvő Su város és más területek tisztviselői a katonákat és lakosokat összegyűjtötték, majd az út két oldalán letérdeltetve felsorakoztatták őket. A mandzsu sereg ellátására marhákat és rizst adtak. Taizung Hūwangdi dicséretben részesítette a tisztviselőket, majd összegyűjtötte az élelmet, és Mukdenbe vonult. Az összes wang és előkelő a várostól húsz mérföldnyire fogadta őt. Taizung Hūwangdi a koreaiaktól kapott sarcot szétosztotta a katonái között. * **Az irgalmasság gyakorlásával nagy érdemeket szerzett Taizung Hūwangdi.** A Ming Wan Lii császár idejében a Mingek sereget küldtek a koreaiak ellen, mert ők korábban segítettek a japánoknak. A négy úton érkező sereget a koreai főparancsnok Giyang Kung Liyei¹⁴⁵ legyőzte, majd behódolt a mandzsuknak. Taizu

¹³⁸ A koreai Csoszon-dinasztia uralkodója volt (kínaiul Renzu 仁祖, koreaiul Injo 인조, uralkodott 1623 és 1649 között).

¹³⁹ Kínaiul Mafuta 瑪福塔.

¹⁴⁰ A sziget neve koreaiul: Kanghwado 강화도.

¹⁴¹ Kínaiul Li Wang 李炘, koreaiul Yi Wang 이왕, 1612–1645 között élt.

¹⁴² Kínaiul Li Hao 李淏, koreaiul Yi Ho 이호, 1619–1659 között élt.

¹⁴³ Koreaiul Samjeondo 삼전도비.

¹⁴⁴ A sztelé mandzsu és mongol nyelven hirdeti Hung Tajdzsi dicsőségét, a két nyelvű szöveg kiadását lásd Choi 1970.

¹⁴⁵ Koreai tábornok (koreai neve: Gwanghae 광해, kínai neve: Jiang Gonglie 姜功烈), 1571–1641 között élt.

Hüwangdi levelet küldött neki, melyben írta, hogy azért jött, hogy a jótettet viszonozza, amiért nagyra becsüli őket, és semmi sincs, ami miatt panaszt lehetne emelni rá. Később Taizung Hüwangdi megtámadta és elpusztította az országot, bűnét megbocsájtotta, és újra kegyben részesítette. A koreaiak onnantól kezdve hálaalkodtak a kegyességért, a mandzsuk erényeire gondolva soha sem lázadtak fel később. * **A Nikan Wailan¹⁴⁶ keltette zűrzavart gyorsan helyrehozta.** Kezdetben, a Turunból származó Nikan Wailan feltüzeltelte a Mingek seregét, de őt, az ellenségünket az Ég nem támogatta. Taizu Hüwangdi se-reget küldött Turun ostromára, de onnan Nikan Wailan elmenekült. Mikor a Ming Birodalomban akart menedékhez jutni, akkor nem engedték be az országba. Seregeink üldözték őt, és végül az Olhon¹⁴⁷ városnál megölték.¹⁴⁸ * **Az Égbe kiáltotta hét sérelmét,¹⁴⁹ majd rendíthetetlenül indult meg a**

¹⁴⁶ Kínaiul Nikan Wailan 尼堪外蘭.

¹⁴⁷ Kínaiul Elehun 鄂勒渾.

¹⁴⁸ 1583-ban Nurhaci apját és nagyapját is megölték. A gyilkosságokat Nikan Wailannal hozták összefüggésbe, akivel végül 1586-ban tudott leszámolni Nurhaci (Wakemen 1985: 49–51). Van olyan elképzelés is, hogy Nikan Wailan egy kitalált személy (a neve annyit jelent, hogy kínai hivatalnok, nem személynév), mert hiányzik a Ming iratokból, és nagyon jól mutat Nurhaci életében, hogy apján és nagyapján bosszút tudott állni (Wada 1957: 41).

¹⁴⁹ *A hét sérelem* egyrészt a Mingek által a mandzsuk ellen elkövetett hét bűnt tartalmazta, többek között azt, hogy ok nélkül megölték Nurhaci apját és nagyapját, a Mingek katonai támogatást nyújtottak a mandzsuk ellenfelének, a yehe törzsnek, és még több területi kérdés is felmerült (*Stratégia* 1789: VI. kötet 22 skk., Elliott 2001: 56). Nurhaci gondot fordított arra, hogy mindig igazságos háborúban vegyen csak részt, és ehhez bírja az Ég támogatását is. Emellett többször hangsúlyozta Nurhaci és a fia, Hung Tajdzsi is, hogy ők békére töreksenek, de az ellenség támadása elől nem térhetnek ki, így kénytelenek felvenni a kesztyűt. Példának okáért Nurhaci így szól az egyik Mingek ellenei hadjárat előtt: „Nem akartam elkezdni ezt a háborút” [bi ere dain be buyeme deribuhenge waka (*Stratégia* 1789: V. kötet, 26)]. Hung Tajdzsi pedig apjával kapcsolatban nyilatkozott így: „Az uralkodó, apám abba hagyta a háborúskodást, arra vágyott, hogy teljes békében éljen” [han ama . dain be nakafi . uheri sain banjire be buyeme. [*Stratégia* 1789: XII. kötet, 40)]. A mandzsuk úgy állítják be a hódításaikat, mint a jogtalanságokon vett elégtételt, ez távolról hasonlít a Római Birodalom kapcsán felmerült – bár erősen kritizált – fogalomra, a defenzív imperializmusra (Grüll 2007: 16, 230). Érdemes felidézni, hogy Cicero mit írt az igazságos és igazságtalan háborúkról: „Az igazságtalan háborúkról azok, amelyek indítására ok nélkül kerül sor. Igazságos háborút ugyanis csak akkor lehet viselni, ha sérelem megbosszulásáról, vagy ellenség elűzéséről van szó” (Cicero 1995: 164). Ebből a szempontból a mandzsuk mindig „igazságos” háborút viseltek – legalábbis az ő nézőpontjuk szerint. A csaharok elleni háborút jól lehetne jellemezni az előző idézet folytatólagos soraival: „Népünk szövetségeseinek védelme során már valamennyi országot meghódította” (Cicero 1995: 164). Azonban az összehasonlítás pontosításához szükséges lenne a kortárs mandzsu forrásokat átnézni, hogy milyen okok szerepelnek egy-egy hadjárat elindításával kapcsolatban, a kérdés nincs lezárva.

serege. Abakai Fulingga harmadik évének [1618] első hónapjában a hold közepén egy sárga csík jelent meg. Ekkor Taizu Hūwangdi így szólt az előkelőkhöz és a tisztviselőkhöz: – Követem a Ég szándékát, ebben az évben egész biztos, hogy elindulok a Mingek elleni hadjáratra! Megverték a dobokat, megfűjták a kürtöt, szóltak a harsonák, mikor két tümen gyalogos és lovas katonával útra indult, ekkor Taizu Hūwangdi letérdelt az Égnek szentelt oltárnál,¹⁵⁰ és elmondta a hét sérelmet; miután panaszt emelt az Égnél, már nem volt visszaút. A Mingek elleni támadást széles körben kihirdette, a katonai törvényeket megszigorította és kihirdette. * **Híre ment, hogy hatalmas az ellenség serege, mely négy úton megosztva indult meg.** Mikor a Ming Birodalmat támadtuk, akkor először a Niowanggiya-hágót foglaltuk el. A Ming uralkodó azt gondolta, hogy átlátja a haditervünket, így a liyoodun-gi helytartó, Yang Hoo¹⁵¹ a határnál összegyűjtötte a katonaságot, majd a sereget négy szárnyra bontva indult támadásra. A bal szárnya középső útján meginduló serege hat tümen katonából állt, Du Sung,¹⁵² Wang Siowan,¹⁵³ Jao Meng Lin¹⁵⁴ és az Ambula Niktongga felügyelője, Jang Ciowan¹⁵⁵ vezette. A Hunehe-folyó torkolatánál lévő Fusi-hágón át vonultak felénk. A jobb szárnyának középső útján meginduló hadteste hat tümenből állt, Lii Zju Be¹⁵⁶ (a főparancsnok), Ho Ši Hiyan (a helyettese) és a Liyooha Antu¹⁵⁷ város felügyelője, Yan Min Tai vezette, ők a Niowanggiya úton lévő Yahu kapun keresztül hatoltak be a területinkre. A bal szárnya északi útján vonuló sereg négy tümenből állt, Ma Lin¹⁵⁸ (főparancsnok), Ma Yan¹⁵⁹ (a helyettese) és

¹⁵⁰ Az összes mandzsu fővárosban volt egy-egy külön hely az Égnek szentelt áldozatok bemutatására, ennek a mandzsu neve: *tangse* (Stary 1999: 175 skk.). A mandzsu uralkodók egy-egy hadjárat vagy más nagyobb esemény előtt rendre itt mutattak be áldozatot.

¹⁵¹ Kínaiul Yang Hao 楊鏞.

¹⁵² Kínaiul Du Song 杜松.

¹⁵³ Kínaiul Wang Xuan 王宣.

¹⁵⁴ Kínaiul Zhao Menglin 趙夢麟.

¹⁵⁵ Kínaiul Zhang Quan 張銓.

¹⁵⁶ Kínaiul Li Rubai 李如柏.

¹⁵⁷ Kínaiul Liao Shen 辽沈.

¹⁵⁸ Kínaiul Ma Lin 馬林.

¹⁵⁹ Kínaiul Ma Yan 麻岩.

Keyen¹⁶⁰ város felügyelője, Pan Zun Yang¹⁶¹ vezette őket. Ez a hadtest egyesült a Keyennél állomásozó yehe sereggel, majd a Sacara kapun keresztül hatoltak be a területeinkre. A jobb szárnyának déli útján vonuló sereg is négy tümenből állt, Lio Ting¹⁶² (főparancsnok) és a Hai Gi város felügyelője, Kang Ing Giyan¹⁶³ vezette. Hozzájuk koreai csapatok csatlakoztak, majd a Kuwan Diyan¹⁶⁴ hágón át törtek be. Az volt a tervük, hogy együttesen támadják meg a fővárosunkat. Azt híresztelték, hogy összesen negyvenhét tümenből áll a seregük. * **Erősen támadtak, de a Sarhū-hegynél¹⁶⁵ a kevés legyőzte a sokaságot.**¹⁶⁶ A Du Sung vezette balszárny átvonult a Fusi-szoroson. A déli úton lévő felderítők pedig jelentették, hogy Lio Ting serege benyomult Donggo tartományba. Ekkor Taizu Hūwangdi így szólt az előkelőkhöz: –Adéli úton van egy ötszáz fős előőrsünk, ezzel fel kell tartóztatni az ellenséget. A Mingek déli úton lévő serege felfedte magát, kelepcebe akarnak csalni bennünket. Ugyanis a Fusi-szoroson keresztül biztos, hogy egy nagy sereg közeledik. Ha őket megverjük, akkor a másik úton érkező seregeket már könnyű lesz legyőzni. Taizu Hūwangdi saját maga vezette a sereget, és kivonult az erődből. Amba beile^{Daišan},¹⁶⁷ a negyedik beile és Eidu közösen vezettek egy hadtestet, ők előbb Jaifiyanba mentek, majd ott védekező állást vettek fel.

¹⁶⁰ Kínaiul Kaiyuan 开原.

¹⁶¹ Kínaiul Pan Zongyan 潘宗顏.

¹⁶² Kínaiul Liu Ting 劉鋌.

¹⁶³ Kínaiul Kang Yingqian 康應乾.

¹⁶⁴ Kínaiul Kuandian 寬甸.

¹⁶⁵ Kínaiul Sa'erhu 薩爾滸.

¹⁶⁶ A csatára 1619-ben került sor, s Nurhacsiék fényes győzelmét hozta. Ez az év és a csata fordulópont volt, egyértelművé tette, hogy Nurhacsi nem egy együttközetes kaland a Ming hadseregnek, hanem komoly kihívás. Ugyanebben az évben fejeződött be a dzsürcsi törzsek egyesítése is, utoljára a yehék hódoltak be. Nem véletlen, hogy az első mongol behódolok is éppen ebben az évben érkeztek Nurhacsihoz (bár nem fogadták őket). A sarhū-hegyi csata később is fontos szerepet játszott a mandzsuk számára, sztlét is emeltek a hegy lábánál a diadal megőrkítésére (A Pictorial... 2009: 199). A szöveg egy külön kiadványban is helyet kapott (taizu hūwangdi ming gurun i cooha be sarhū alin de ambarame efulehe baita be tucibume araha bithe, melynek orosz fordítása is megjelent egy tanulmány kíséretében: Lebedeva – Boldirev 1986: 90–93). A mű szerint a győzelem oka az Ég segedelme volt, amit azért kaptak meg a mandzsuk, mert a vezetésben egyetértés uralkodott, az erők egyesítve voltak, és a katonaság célszerűen, mindenféle felesleges dísz nélkül volt felszerelve (*Taizu hūwangdi ming...* 1750k: 3–4), a modern kutatások is hasonlóan vélekednek a győzelem okáról (Kenneth 2014: 23).

¹⁶⁷ Kínaiul Daishan 代善.

Du Sung megerősített táborát épített ki a Sarhū-hegyen, majd két tüzennyi sereggel bekerítették a Girin-hegyen¹⁶⁸ fekvő erődünket, melyben katonaság és tisztviselők is állomásoztak. A mieink együttesen kitörtek, lefele rohamozva az ellenség majdnem száz katonáját megölték. A bejlek az alábbiakat tanácsolták: – Mivel a Girin-hegyen lévő katonák és tisztviselők száma a négyszázat sem éri el, ezért ezer katonából álló erősítést kellene küldeni, és az erődből kitörve lefele rohamozva lehetne megtámadni az ellenséget. Emellett a jobb szárnyon lévő négy zászlónyi sereget is sürgősen támadásba kellene indítani. A Sarhū-hegyen állomásozó Ming seregeket pedig a bal szárnyon lévő négy zászlónyi sereggel kellene megtámadni. Taizu Hūwangdi megértette a szándékukat, és a bal szárnyon lévő négy zászlónyi sereget ketéosztotta, majd a jobb szárnyhoz csatolta. Először a Sarhū-hegyet támadták meg, majd az ellenség táborát rombolták szét. A Girin-hegyhez küldött segédcsapat pedig a hegyen felfele támadott, miközben a jobb szárny két zászlónyi serege átkelt a folyón, és egyenesen bevette magát a csatába; általános támadás volt, mindenhol ott voltak a mieink, minden egyes katonánk száz ellenséggel ért fel. Teljes győzelmet arattunk, hatalmas pusztítást vittünk végbe az ellenfél sorai közt. Du Sungot, Wang Siowant és Jao Meng Lint elfogták a csatában. Az elesett katonák holttesteit betérítették a Hunehe-folyót, egymással összegabalyodva sodródtak az árral. A Sanggiyan-sziklánál¹⁶⁹ és a Fiyenfun-hegynél¹⁷⁰ hamarosan megtámadtuk a Ming sereg balszárnyának az északi úton menő, Ma Lin parancsnoksága alatt lévő hadtestét is. Csupán a parancsnok tudott kitörni és elmenekülni. * **Az Abdari-hegyért¹⁷¹ versengés tört ki, végül a mi katonáink foglalták el elsőként.** A Ming Lio Ting válogatott katonákból álló két tüzennyi sereget vezetett Kuwan Diyan földjére. Korábban már egy tümen katonát elővédnek odaküldött. Az Abdari-hegyet megmászva támadták a mieinket, aminek a csúcsát a negyedik beile a Mingekeket megelőzve már korábban elfoglalta a seregünk jobb szárnyával.

¹⁶⁸ Kínaiul Jilin 吉林.

¹⁶⁹ Mandzsu nyelven fehérét jelent. A szikla neve kínaiul: Shangjian 尚間.

¹⁷⁰ Kínaiul Feifen 斐芬.

¹⁷¹ Kínaiul Abudali 阿布達禮.

Kiválasztott harminc lovast, majd seregéből kiválva a hegyről lefele hősiesen rohamra indult. A hátramaradt katonák egymás után követték őket, miközben Amba Beile a balszárnyat vezetve a hegy északi oldaláról hátbatámadta a Míngeket, aminek következtében az ellenség nagy vereséget szenvedett, és menekülésbe fogott. Lio Ting elesett a csatában. A koreai főparancsnok, Giyang Gung Liyei visszamenekült az erődjébe, majd a Míng csapatokat összegyűjtötte és támadásra küldte, de ők nyomban megadták magukat, amint találkoztak a seregeinkkel. A Míng parancsnok, Yang Hoo, mikor meghallotta, hogy a három úton küldött Míng seregek vereséget szenvedtek, nyomban futárt küldött Lii Zju Bének, hogy vonuljon vissza a seregével, majd Hulanba¹⁷² tért vissza. Ez alkalommal a húsz tümenes Míng sereget negyven tümenesnek híresztelték, és minden erejükkel támadtak. Taizu Hūwangdi minden erejét és bátorságát latba vetette, kevéssel támadta a sokat, nem volt kérdés, hogy győzelmet arat-e. Szokták mondani, hogy aki összhangban van az Éggel, az mindent végre tud hajtani, itt pontosan erre találunk példát. Valójában a birodalmát védte, segítségére volt a kialakult helyzet. * **Hadjáratban a Fusi-¹⁷³ és a Lioi Sun-szorosnál lévő erődöket lerombolta.** Korábban, Abkai Fulingga harmadik évében [1618] Taizu Hūwangdi elhátározta magát, és megtámadta a Míng Birodalmat.¹⁷⁴ A nagy sereg Neyen¹⁷⁵ területén gyorsan átvágott, erőltetett menetben tört előre a Fusi-szoros felé. A Míng parancsnok Lii Yong Fang kivonult elé, és behódolt. Az erődjét Taizu Hūwangdi lerombolta.¹⁷⁶ Abkai Fulingga tizedik évében [1625] a Míngék egy

¹⁷² Kínaiul Hulan 呼蘭, mongolul ulayan, ami vöröset jelent.

¹⁷³ Kínaiul Fushun 撫順. A Fusi erőd volt az első, amely mandzsu kézre került. Jelentőségét az adja, hogy ez volt az egyike a 18 kulcsfontosságú erődnek, amit még Hongwu 洪武 császár (uralk. 1368–1398) emelt Liaodong tartományban (Kenneth 2014: 10); gyakorlatilag az északkeleti határvédelem volt ennek az erődrendszernek a feladata.

¹⁷⁴ A támadás egyik oka a szükség volt, koreai források írják, hogy heves esőzések elmosták a termést, így ínség köszöntött Nurhaci alattvalóira (Kenneth 2014: 12). A Míngék elleni hadjárat természetesen már korábban el volt tervezve, a természeti csapás csak gyorsíthatta a folyamatokat.

¹⁷⁵ Kínaiul Neyin 訥殷.

¹⁷⁶ A történet más változatban úgy hangzik, hogy Nurhaci megállapodott a parancsnokkal, Lii Yong Fanggal, hogy nyisson piacot számukra, s ő ötven embert odaküld kereskedés céljából. Mikor a kaput kinyitották, hogy fogadják a „kereskedőket”, akkor az erőd körül lesben váró ötezer katona támadásba lendült. A város végül behódolt, azonban számos Míng katona

tümennyi serege érkezett a tengernél lévő Dei Lioi Sun-szoroshoz. Az erődöt helyreállították, és őrséget hagytak hátra benne. Taizu Hūwangdi a harmadik bejlt, Manggūltait¹⁷⁷ küldte, aki megostromolta és elfoglalta. A Ming katonákat lemészárolta, majd az erődöt újra lerombolta, és visszatért. * **Hamarosan Simiyan¹⁷⁸ várost és a Liyooha várost is megszerezte.** A Ming főparancsnok, Husai Hiya és Io Si Gung¹⁷⁹ hét tümennyi sereggel Simiyanba vonult. Taizu Hūwangdi tanácsot tartott, és a támadás mellett döntött. Vízi és szárazföldi úton egyszerre indította meg a csapatokat, a város keleti oldalán foglalták el az állásaikat. A Ming sereg a város körül mély árkot ásott. Seregeink körbevették a várost, és megtámadták. Az erős ostrom eredményeképpen a Mingek hét tümennyi serege összeomlott. A harcban Hosai Hiyant és Io Si Gungot is megölték, a várost elfoglalták. Majd győzedelmes erővel Liyooha Antu várost megtámadták. A Mingek serege a folyó vizével teletöltötte a város védelmező árkait, és erősen védekezett. Mikor a mi seregeink a város délkeleti oldalához értek, átkeltek a folyón, és felállították a csatasort. A Ming főparancsnok, Lii Huwai Sin¹⁸⁰ kivonult az erődből, és szintén

(kb. 600) elesett. A parancsnok Lii Yong Fang később jelentős pozíciót kapott a mandzsu seregben, ráadásul Nurhaci egyik unokáját is feleségül adták hozzá. Ő volt az első magas rangú kínai, aki csatlakozott a mandzsukhoz (Kenneth 2014: 12–13; *Eminent...* 1967: 499). Ennek hatalmas volt a hatása, mert a kínai területeket kínai segítséggel tudták a mandzsuk elfoglalni. Ezzel kapcsolatban az egyik kínai hadvezér így fakadt ki: „Könnyű barbárok ellen védekezni, de nehéz kínaiak ellen”, illetve megjegyezte, hogy a Yuan Birodalmat is kínai kollaboránsok segítségével alapították (Kenneth 2015: 26). Ez egybevág azzal a nézettel, hogy a „barbárok” csak úgy tudják uralni Kínát, ha előtte átvették a kínaiak politikai gondolkodását, és azt tudják nekik nyújtani, amit elvárnak (Franz 1979: 3). Nurhacsival kapcsolatban van egy olyan legenda is, hogy Fushunban töltötte a gyerekkorát árvaként. Egy Ming hadvezér felfedezte a gyermekben a tehetséget, és magához vette szolgának. Egyszer Nurhaci észrevett két anyajegyét ura lábán, kiderült, hogy ezek a jelek azt mutatják, hogy uralkodásra termett a viselőjük. Nurhaci erre megmutatta a saját lábát, amin hét anyajegy volt. A Ming hadvezér megértette, hogy egy jövődéli uralkodóval áll szemben, és meg akarta ölni, mert őt valójában azért küldték a határvidékre, hogy ártalmatlanítsa a leendő uralkodót. Azonban a hadvezér felesége megszajnálta a fiút, és segített neki a szökésben. Nurhacsi üldözték, végül egy szarkaraj segített neki a megmenekülésben (Crossley 1997: 48–49).

¹⁷⁷ Kínaiul Manggu'ertai 莽古爾泰.

¹⁷⁸ A későbbi főváros, Mukden (a mai Shenyang 沈陽) másik neve. 1621-ben foglalták el a mandzsuk (*Stratégia* 1789: VII. kötet, 16/b). Egyes források szerint már 1619-ben elhatározták, hogy Mukdent teszik meg székhelynek (Kenneth 2014: 24).

¹⁷⁹ Kínaiul You Shigong 尤世功.

¹⁸⁰ Kínaiul Li Huaixin 李懷心.

hadrendbe állt. Taizu Hūwangdi a sereg jobb és bal szárnyát összezárva indított támadást, ettől megfutamodott az ellenség, így seregeink elfoglalták a gázlókat, majd létrákon a falakra hágva megkezdték az ostromot. A városban lévő Mingek fáklyákat gyűjtöttek, ezzel próbálták összezavarni a mieinket, miközben katonáink a falakra másztak fel. A Mingek főparancsnoka, Yuwan Song Tai az erőd központjából látta az elsöprő erejű támadást, tudta, hogy veszettek, így felgyújtotta a lakrészét, és belevetette magát a lángokba. A felügyelők és a parancsnokok közül is sokan meghaltak, az egyik főfelügyelőt, Jang Ciowant élve fogták el. A tisztviselők és az alattvalók mindannyian levágták a hajukat, így hódoltak be. Liyooha Antu város elfoglalása után több mint hetven, a városnak alárendelt település adta meg magát.¹⁸¹ * **Egy gyorshadtest Niowanggyaha várost elfoglalta.** Abkai Fulingga harmadik évében [1618] Taizu Hūwangdi sereget vezetve megostromolta a Mingek alá tartozó Niowanggyaha várost. Hősies erőfeszítéssel állították fel katonáink a rohamlétrákat, másztak fel a falakra, majd foglalták el a települést. Amba Gi Yün. * **Majd továbbvonulva Tiyelían¹⁸² várost támadta meg, és vérfürdőt rendezett.**¹⁸³ A Ming Birodalom Tiyelían nevű őrvára Keyentől hatvan mérföldre északra feküdt. Seregünk, miután Keyent elfoglalta, Ma Lint megölte, végül Tiyelíant megostromolta. A város erődítményeit lerombolta, majd bátran támadva behatolt. A város vezetőit, Ioi Ceng Minget és a többieket harcban megölték, a katonákat is kardélre hányták. * **Majd Keyen felé fordult és lerombolta, a városkapu feletti őrhelyen töltötte a napokat.**¹⁸⁴ Mikor a nagy sereg Keyent elfoglalta, akkor nem használtak létrákat az ostromhoz. Mindenki átmászott a sáncokon, és így támadott. Taizu Hūwangdi a város déli kapujának emeleti őrhelyére mászott fel, három napig állta az ellenség ellentámadásait, majd visszavonult. * **Majd Iiu¹⁸⁵ lakosságán**

¹⁸¹ A város ostromának részletes leírása: *Stratégia* 1789: VII. kötet, 20 skk.

¹⁸² Kínai neve Tieling 鐵嶺.

¹⁸³ Az eset 1619-ben történt (*Stratégia* 1789: VI. kötet, 31–32).

¹⁸⁴ 1619-ben foglalták el Keyent a mandzsuk, az ostrom leírása: *Stratégia* 1789: VI. kötet, 26 skk. Keyen katonai vezetőinek többsége jelentős hadakkal vett részt a sarhü-hegyi, számukra vesztéses csatában (*Stratégia* 1789: VI. kötet, 3/b). A menekülőket üldözve ért Nurhacsi a városhoz, és nyomban el is foglalta.

¹⁸⁵ Kínaiul Yilu 懿路.

átgázolva zárta el a város kapujáig vezető utat.¹⁸⁶ Ilu város Simiyantól északnyugatra fekszik. Korábban, mikor Taizu Hūwangdi a Ming Birodalmat támadta, akkor itt haladt el, a városban lakók a települést hátrahagyva elmenekültek. A következő hadjárat alatt egyszercsak érkezett egy felderítő, aki hírt hozott arról, hogy a Ming Birodalom Simiyan városának főparancsnoka, Husai Hiyan, katonákkal együtt megindult, és már húsz mérföldre elhagyta Simiyant. Erre Taizu Hūwangdi megindult a sereggel, hogy elállja az útjukat, mielőtt az iluiak visszatérnek a városukba. Husai Hiyanék, mikor meglátták a katonáink érkezését, akkor visszavonultak. * **Behódolt Guwang Ning**¹⁸⁷ **lakossága, és fellázadt Hiong Ting Bi és Wang Hūwa Jeng.**¹⁸⁸ Abkai Fulingga hetedik évében [1622] nagy mandzsu sereg indult a Ming Birodalom megtámadására. Miután átkelt a Liyao-folyón, a Ming Ambula Niktongga város főparancsnoka, Lio Kioi¹⁸⁹ nyomban támadni akart, hogy kihasználja az alkalmat, míg nincsenek felállva a csapataink. A mi katonáink, mintha repülnének, úgy vetették be magukat bátran a harcba. Meg sem lehetett számolni a lekaszabolt, lemészárolt ellenséget. Lio Kioi megsemmisítő vereséget szenvedett. Ambula Niktongga város kormányzója, Wang Hūwa Jeng elhagyta a várost, és a Sanaha kapu¹⁹⁰ felé indult. Mikor a mandzsu sereg a várostól három mérföldnyire ért, a város tisztviselői és közemberei füstölörudakat gyűjtve, zenével fogadták a mieinket, így vonultak be a településre. Majd két napig menetelt a sereg, és elfoglalta a Sanaha-szorost. Ekkor a Ming Birodalom egyik főparancsnoka, Hiyong Ting Bi és Wang Hūwa Jeng elmenekült, az út menti falvakat és őrhelyeket kiürítették és felgyújtották. Amban Siyei Yung. * **Majd Fung Ji**¹⁹¹ **védőit meszárolta le, majd Ju Wang Liyangot,**¹⁹² **Lii Bing Cenget**¹⁹³ **félemlítette meg.** Simiyantól délkeletre

¹⁸⁶ Az eset 1620-ban történt (*Stratégia* 1789: VII. kötet, 8–9).

¹⁸⁷ Itt a város kínai neve szerepel (Guangning 廣寧), azonban a kommentárban a mandzsu nevének (Ambula Niktongga) tűnik fel.

¹⁸⁸ Kínaiul Wang Huazhen 王化貞.

¹⁸⁹ Kínaiul Liu Qu 劉渠.

¹⁹⁰ Kínaiul Shanhaiguan 山海關.

¹⁹¹ Kínaiul Feng Ji 奉集.

¹⁹² Kínaiul Zhu Wanliang 朱萬良.

¹⁹³ Kínaiul Li Bingcheng 李秉誠..

található a Fung Ji erőd. A Ming főparancsnok, Lii Bing Ceng katonái szoktak ott állomásozni. Abkai Fulingga hatodik évében [1621] Taizu Hūwangdi seregét nyolc részre osztotta, és nyolc úton indult meg, így támadta meg ezt az erődöt. Lii Bing Ceng kivonult a városból, megpróbálta felvenni a harcot, így próbált ellenállni.¹⁹⁴ Azonban mikor a mi bal szárnyunk négy hadteste rohamra indult, akkor Lii Bing Ceng meghátrált, visszavonult az erődbe. Ebben az időben a Ming segédparancsnok, Ju Wan Liyang a Hūwang-hegyen¹⁹⁵ állomásozott, de ahogy eljutott hozzá seregeink rettenthetetlenségnek híre, nyomban táborát bontott és elvonult.¹⁹⁶ * **Csodálatos dolog, hogy akadt három feleség, akik el tudták űzni a haramiákat.** Egy éjjel Ming katonák az Eldengge¹⁹⁷ városunktól délre lévő Guwan Tun¹⁹⁸ erődöt titokban megrohanták. Már a falakra hágtak fel, mikor Cinggiyanu,¹⁹⁹ Nadai²⁰⁰ és Maitu²⁰¹ férfiak asszonyai egy kocsirudat a falnak támasztottak, létrának használva felmásztak rajta, majd karddal ütve-vágva az ellenségre támadtak, akiket félelem szállt meg, és elmenekültek.²⁰² * **Az is dicséretre méltó, hogy a támadó parancsnokok, bár csak ketten voltak, legyőzték az ellenfelet.** A Mederi²⁰³ városhoz tartozó Jang Tun²⁰⁴ erődben lakó kínaiak lázadást szítottak, felvették a kapcsolatot a Mingekkel, akik háromszáz katonát küldtek, de a védők ellenálltak. Az erőd katonai parancsnokai, Jaisa²⁰⁵ és Urkun,²⁰⁶ ahogy

¹⁹⁴ A korban többször is előfordul, hogy az ostromlott erődből kivonulnak a katonák, és nyílt terepen próbálják felvenni a harcot. Az ágyukat is gyakran nem a falakra, hanem a falakon kívül állították fel, mintha az erődnek nem lenne védelmi funkciója, és csupán raktárnak használnák.

¹⁹⁵ Kínaiul Huang 黃.

¹⁹⁶ Az eset részletes leírása: *Stratégia* 1789: VII. kötet, 18. skk.

¹⁹⁷ Kínaiul Yaozhou 耀州.

¹⁹⁸ Kínaiul Guantun 官屯.

¹⁹⁹ Kínaiul Qing Jianu 青嘉努.

²⁰⁰ Kínaiul Nadai 納岱.

²⁰¹ Kínaiul Maitu 邁圖.

²⁰² Az eset 1625-ben történt. Háromszáz katonát futamítottak meg, akiket később egy másik erőd mandzsú parancsnoka kardélre hányt. Később a nők bátorságukért jutalmat kaptak (*Stratégia* 1789: VIII. kötet, 27–28). A nők helyzetéről sokat elárul, hogy neveik nem maradt fenn, csak a férjeiké. Az epizód szerepel más mandzsú forrásban is: a *Régi mandzsú feljegyzésekben* (JMD 1969: 1987) és ennek az újrakiadásában is (TKSHD 1958: III. kötet, 976), illetve *A mandzsuk igaz történetében* (MYK 1789: 381).

²⁰³ Kínaiul Haizhou 海州.

²⁰⁴ Kínaiul Zhangtun 彰屯.

²⁰⁵ Kínaiul Zhai Sa 齋薩.

²⁰⁶ Kínaiul Wu'erkun 烏爾坤.

meghallották a fegyverek hangját, nyomban rátörtek az ellenségre, százhetvenet lemészároltak közülük.²⁰⁷ * **A Giyoo Hūwa-szigetre élelmet szállító hajókat csellel felgyújtotta.**²⁰⁸ Mikor a nagy sereg a Mingek Gorokibe Nik-ton Obure városát²⁰⁹ körülzárta, Yuwan Cung Hūwan²¹⁰ és Man Gui²¹¹ közösen keresték az erősítés módját, de semmilyen lehetőség sem mutatkozott. Abban az időben a Ming Birodalom a Sanaha-hágón kívül állomásozó seregek ellátmányát katonai védelem alatt küldte. Az ellátmányból kétezer csónaknyit és több mint ezer halomnyi rizst felgyújtottak a mandzsuk. * **Hosszú hadjáraton Kökehotonig**²¹² nyomult előre, a határ menti falat lerombolta. Sure han hatodik évében [1632] a cahar Lindan kán az északi megyéket megtámadta. Ekkor Taizu Hūwangdi a mongol seregeket összegyűjtötte, majd Kökehotonnál tábort vert. Parancsára Jirgalang²¹³ bejle a sereg jobb szárnyával Kökehoton és a Sárga-folyó vidékére nyomult előre, majd a főszereg a Ming területek ellen fordult. Taizu Hūwangdi a határ menti erődítésekben átvágott, és rengeteg hadizsákmányt szerzett. A Ming Birodalom Siowan Hūwa erődjének parancsnoka

²⁰⁷ Az eset 1625-ben történt (*Stratégia* 1789: VIII. kötet, 30–31).

²⁰⁸ Az eset 1626-ban történt (*Stratégia* 1789: VIII. kötet, 45a).

²⁰⁹ A város kínai neve: Ningyuan 寧遠, ez a mai Xingcheng 兴城. A település a Nagy Fal keleti végétől északra található a tengerparton. A várost 1626-ban vette be a túlerőben lévő mandzsu sereg. A védőket portugál tüzefegyverek is segítették, melyek bár komoly előnyt jelentettek, nem tudták győzelemhez segíteni a kínaiakat. Nurhaci is megsérült az ostromban (Wakeman 1985: 78).

²¹⁰ Kínai parancsnok (kínai neve: Yuan Chonghuan 袁崇煥), aki a mandzsuk ellen többször is sikeresen vette fel a harcot. 1629-ben, amikor váratlanul Pekingre támadtak a mandzsu seregek, az őrhelyét otthagya a seregeivel a város védelmére sietett. Hamarosan kivégezték azzal az váddal, hogy összejátszott az ellenséggel (*Stratégia* XXII. kötet, 48a).

²¹¹ Kínaiul Man Gui 滿桂. Kínai hadvezér, 1629-ben esett el Peking védelmében (*Stratégia* 1789: XXII. kötet, 55a).

²¹² Mongolul Kökeqota, magyar kiadványban Höhhot néven szokott felbukkani, kínai alakja: Guihuacheng 歸化城. A mandzsu szövegben a város nevének első fele a mongol helyesírás szerint van írva (köke). Ezt a települést egy Tang-kori kínai erőd romjain építette fel Altan kán (1507–1582) a 16. században, s megtette székhelyévé (Tooqai 2001: 175). A 16. század utolsó harmadában és a 17. század első harmadában a mongol szellemi és vallási élet egyik központja volt. Járt itt a III. dalai láma, itt töltötte ifjúkorát az utóda is. A városban és környékén felépített kolostorok nyomán jelentősége később sem csökkent, ma Belső-Mongólia központja.

²¹³ Nurhaci testvérének, Šurhacinak volt a fia, 1599-ben született, kínai neve: Ji'erhalang 濟爾哈郎. Korán árvaságra jutott, így a nagybátyja, Nurhaci nevelte fel. Több hadjáratban is részt vett, 1636-ban a „cin wang” címet kapta. Dorgon régensségének kezdetén fontos szerepet töltött be, de később kiszorították a hatalomból. 1655-ben, betegségben hunyt el (*Eminent...* 1967: 397–398).

és a katonai főparancsnok ajándékokkal kedveskedett, hogy a jó viszont megvásárolják. Taizung Hūwangdi visszavonult, miután az esküjüket vette. * **Majd nyomban Mao Wen Lung²¹⁴ szövetségeseit az utolsó emberig lemészárolta,** Korábban a Ming Birodalom főparancsnoka, Mao Wen Lung a Pi Doo²¹⁵ nevű szigetet el akarta foglalni, és a mi katonáinkat foglyul akarta ejteni. A Ming Birodalom vezetője bízott benne, és magasabb rangot adott neki. Azonban Taizung Hūwangdi négy követet küldött hozzá, hogy békében éljenek. Mao Wen Lung elfogta őket, és mikor Pekingbe küldte az embereinket, akkor a Gorokibe Nikton Obure város parancsnoka, Yuwan Cung Hūwan kivégezte Mao Wen Lungot, azzal, hogy összejátsszik velünk. A városparancsnok családja a Tiye-hegy²¹⁶ ura volt, így Taizu Hūwangdi az összes parancsnokát támadásra küldte oda, majd a tengereken lévő szigeteket kutattatta át, azokat megtisztította az ellenségtől. * **Dalingho²¹⁷ várost viharos erővel megtámadta és behódoltatta.** Sure han ötödik évének [1631] kilencedik hónapjában Taizung Hūwangdi saját maga győzte le a Ming seregeket, és pusztította el Dalingho városát. Ekkor történt, hogy fekete felhők gyülekeztek, és nyugati szél támadt. Az ellenség ezt kihasználva ránk gyűjtotta a vidéket, azonban mikor már nagyon közel járt a seregünk ahhoz, hogy a lángok martaléka legyen, az Ég nyomban esőt küldött, és megfordította a széljárást. A tűz az ellenséget kezdte pusztítani, és hatalmas győzelmet arattunk. A tizedik hónapban a Dalingho város lakossága behódolt.²¹⁸ * **Egy hónap múlva Junggin²¹⁹ és Sungšan városok parancsnokát fogta el.** Wesihun Erdemungge ötödik évének [1640] második hónapjában a tiszteletreméltó cin

²¹⁴ Kínaiul Mao Wenlong 毛文龙. Kínai parancsnok, az 1620-as években a Yalu-folyó torkolatvidékénél fekvő Pi Doo-szigeten volt a támaszpontja, végül a Mingek végezték ki árulás gyanújával 1629-ben (*Eminent...* 1967: 566–567).

²¹⁵ Kínaiul Pídao 皮導.

²¹⁶ Kínaiul Tie 鐵.

²¹⁷ Kínaiul Dalinghe 大凌河 (a város mai neve: Linghai 凌海).

²¹⁸ Az ostrom során a védőknek teljesen elfogyott az élelmük, először a lovakat ették meg, utána felütötte a fejét a kannibalizmus (Wakeman 1985: 183). Ez a mozzanat teljesen kimaradt a mandzsu történeti művekből.

²¹⁹ Kínaiul Jinzhou 錦州.

wang Hoogéék²²⁰ lerombolták a sungšani erődöt,²²¹ majd jelentették, hogy élve sikerült elfogni a Ming Birodalom főparancsnokát, Hüng Ceng Ceót, a támadó erők parancsnokát, Kii Min Yangot, Wang Ting Cen²²² parancsnokot, Zoo Biyan Giyaót, Zu Da Lót²²³ és másokat. A harmadik hónapban Junggin városát is lerombolták, ekkor a Ming parancsnok, Zu Da Šeo²²⁴ behódolt. Amban Dung K’eo. * Az uralkodó írása: **Majd nyomban, egy pillanat alatt, egyszere foglalták el Tasan és Hingšan városokat.** Wesihun Erdemungge hetedik éve [1633] negyedik hónapjának fehér nősténydisznó napján, Ujen Cin Wang Jirgalang elpusztította Tasant. Zöld patkány napon Hingšant támadta meg, felállította az ágyúkat, majd elkezdte rombolta a városfalakat, ennek következtében a település előkelői kinyitották a kaput, és behódoltak. A két hódítás között csupán tizenhárom nap telt el. * **Amint nyílt rohamra került sor, két falon, két kapun is betörtünk.** Sure han kilencedik [1635] évében Taizu Hūwangdi Dorgon bejle parancsnokságával elindított egy sereget, ami Daitungnál²²⁵ és a Siowan Hūwánál lévő fal mellett vonult el, és a Ping U őrhelynél tört be a Nagy Falon belülre, és támadta a Ming Birodalomat. Wesihun Erdemungge harmadik évében [1638] Mergen Cin Wang Dorgon Yoto bejlével²²⁶ együtt a sereg bal és jobb szárnyait vezetve a Ming Birodalomra támadt. Parancsba kapták, hogy váljanak szét, és úgy hatoljanak a falakon belülre. A jobb szárny a Mi Yün Hiyantól²²⁷ keletre fekvő Ciyang Zi-hágón²²⁸ keresztül tört előre, míg a bal szárny a Cing Sang kapun vonult át. * **A nagy sereget személyesen**

²²⁰ Hung Tajdzsi legidősebb fia, 1609-ben született (kínaiul Haoge 豪格). Apja uralkodása alatt hadvezérként több hadjáratot is vezetett, 1636-ban kapta meg a „cin wang” címet. 1643-ban apja halála után esélyes volt a trónra, de azt végül Hung Tajdzsi kilencedik fia, Fulin kapta meg, aki ekkor mindössze ötéves volt. A háttérben Dorgon (Nurhacsi fia, tehát Hooge unokatestvére) állt, aki régensként vette kezébe a hatalmat. 1648-ban Dorgon börtönbe zárta Hoogét, ahol hamarosan elhunyt (*Eminent...* 1967: 280).

²²¹ A győzelemtől később egy önálló mű is született: *Taizu Hūwangdi ming gurun i cooha be sungšan de ambarame efuleme afaha baita be ejeme araha biithe.* (*Catalogue...* 1964: 229).

²²² Kínaiul Wang Tingchen 王廷臣.

²²³ Kínaiul Zu Dale 祖大樂.

²²⁴ Kínaiul Zu Dashou 祖大壽.

²²⁵ Kínaiul Datong 大同.

²²⁶ Kínaiul Yuetou 岳托. Nurhacsi unokája volt, több hadjáratban is részt vett. 1636-ban „cin wang” címet kapott, 1638-ban, a Mínggek elleni hadjáratban esett el (*Eminent...* 1967: 935).

²²⁷ Kínaiul Miyun xian 密雲縣.

²²⁸ Kínaiul Qiangziling 牆子嶺.

vezette az uralkodó, és bámulatra méltó taktikát alkalmazott. * Szárazon és vízen át egészen Šandungig²²⁹ és Sansig²³⁰ nyomult előre. A bal szárnyat vezető Mergen Cin Wang Dorgon a Cing Sang kapun vonult át. Mikor Jo városhoz ért, akkor a seregét nyolc részre osztotta. Egyik része egy csatorna mentén haladt, egy másik a hegy vonulatát követte, a maradék pedig a csatorna és a hegy között nyomult előre. Egyszerre érkeztek meg és hatoltak be Šuwéba. A Ming Birodalom központját, Pekinget fenyegették, majd a nyugatra, ezer mérföldnél közelebb elhelyezkedő védműveket is elpusztították. Még a Lin Cing²³¹ városnál folyó csatornán is átkeltek, és Šandung tartomány Ji Nan erődjét elpusztították, majd a Tiyan Jin²³² őrhelyénél visszafordultak. A jobb szárnyat Dudu beile²³³ vezette, Pekingnél megosztotta a seregét, és Sansihoz ért. Majd a Šandung tartománybeli Yi Nan erődhez vonult, amelyet megtámadott. Összesen kilencszer rombolták le ezt az erődöt. * Közben Yan Yun Dai Liyang²³⁴ területeken gázolt át, elpusztítva azokat. Wesihun Erdemungge hetedik évében (1642) az Abatai beile²³⁵ vezette sereg Hūwang Yai Keonál²³⁶ tört a Ming Birodalomra. Gi város katonaságát elpusztította, majd Pekingnél vonult el. Miután Ho Giyan erődöt elhagyta, és Yan városhoz ért, seregét megosztotta, és a déli tenger településeihez menetelt. Összesen három nagyvárost, tizennyolc kisvárost és hetvenhat községet foglalt el. * Mi állt ennek a bámulatra méltó stratégiának a háttérében? * Taizung Hūwangdi rendíthetetlen nagy hősiessége, ami nem volt más, mint az Ég kegyébe vetett hit. * Az elfoglalt területeket

²²⁹ Kínaiul Shandong 山東.

²³⁰ Kínaiul Shanxi 山西.

²³¹ Kínaiul Linqing 臨清.

²³² Kínaiul Tianjin 天津.

²³³ Nurhaci tizenötödik fiaként látta meg a napvilágot 1614-ben, kínaiul Dudu 杜度. Több hadjáratot is vezetett, 1644-ben a Pekingbe való bevonuláskor is ott volt. 1644 után többször is hadat vezetett a déli területek ellen. 1646-ban őt bízták meg, hogy leverje a sönid törzsbeli Tenggis lázadását. 1649-ben, himlőben hunyt el (*Eminent...* 1967: 215).

²³⁴ Kínaiul Dailian 戴廉.

²³⁵ Nurhaci hetedik fiaként született 1589-ben (kínaiul Abatai 阿巴泰). Több hadjáratot is vezetett, mind mongol, mind kínai területek ellen. 1636-ban a beile címmel tüntették ki. 1642 végén egy hatalmas, pusztító hadjáratot vezetett a Ming területek ellen, a beszámolója szerint kilencvennégy (itt kilencvenhét szerepel) várost foglalt el és 360 ezer foglyot ejtett. 1646-ban hunyt el (*Eminent...* 1967: 4).

²³⁶ Kínaiul Huangyakou 黃崖口.

folyamatosan őrizni kell, csak így kerülhető el felprédálásuk. A Ming főparancsnok, Jang Ceng Yen,²³⁷ folyamatosan betört a határainkon, és bitrolta a földjeinket. Egy sztelét is emelt, mely az új határt volt hivatott jelölni. Követet küldött hozzánk, majd a Cai Ho,²³⁸ San Ca és Fu An utak menti földjeinket elfoglalta; Taizu Hūwangdi parancsot adott: – Ha idővel elhanyagoljuk a határvédelmet, akkor erőnk és hatalmunk szertefoszlik. Rabolni és fosztogatni fognak minket, ami az Eget is sérti. A rend az egyetlen helyes út, ezt kell követni.²³⁹ * **Megölték azokat a gonosztevőket, akik a [ginzeng]lelőhelyeket fosztogatták, megkövetelték a fogadalmak betartását.** A Ming Birodalom határvidéken élők minden évben átkeltek a határon, és a mi ginzeng előhelyeinket fosztogatták. Egyszer Taizu Hūwangdi Hūrgant²⁴⁰ küldte ellenük, ő több mint ötven betolakodót elfogott és kivégezett. Mikor ezt megtudta a Ming Lii Jei Han kormányzó, akkor magyarázatért jött a mandzsu uralkodóhoz; Taizu Hūwangdi így válaszolt neki: – Korábban azon a bölcs véleményen voltatok, hogy ha valaki tudomást szerez egy betolakodóról, aki átlépte a határt, de nem végzi ki, akkor az ő fejére jöjjön a baj. Miért felejtetted ezt el, és miért jössz ide vádlóan?²⁴¹ * **Olyan tekintélyes központot alakítottak ki, mely segített a hadjáratokban.** Simiyan lett a főváros,²⁴² mikor innen Taizu Hūwangdi a nyugatra elterülő Ming területeket támadta, akkor csak a határt jelentő Liyooha folyón kellett átkelnie. Mikor az északi mongolokat támadta, akkor egyenes úton haladva tizenhárom nap alatt ért oda. Ha a délen fekvő Koreába vezetett hadat, akkor csak a Cing

²³⁷ Kínaiul Zhang Chengyin 張承蔭.

²³⁸ Kínaiul Chaihe 柴河.

²³⁹ Az eset valamikor 1618 előtt történt, mert abban az évben halt meg a főparancsnok (*Stratégia* 1967: V. kötet, 52/b). Nurhaci idézete nem szerepel a *Stratégiában*.

²⁴⁰ Kínaiul Hu'erhan 扈爾漢. A *mandzsu igaz történetében* találunk egy rövid leírást róla és apjáról: „A yargu törzs szállásterületének Hūlahū nevű előkelője megölte a testvérei családját, majd az alattvalóival együtt behódolt Nurhacsinak, aki Hūlahū fiát, Hūrgant a saját nemzetébe fogadta, fiaként nevelte, majd első rangú előkelővé emelte.” [yargū i gašan i hūlahū gebungge amban ini ahūn deo i uksun i niyalma be wafi . jušen irgen be gaifi dahame jihe manggi taizu sure beile terei jui hūrgan be ini gioro hala de dosimbufi . jui seme ujifi . uju jergi amban obuha. (MYK 1781: 72). Hūrgan több csatában is kiténtette magát, és magas pozícióba került Nurhaci udvarában. 1623-ban hunyt el (*Eminent... 1967: 375–376*)].

²⁴¹ Az esemény hiányzik a *Stratégiából*.

²⁴² Mai nevén Shenyang, 1621-ben foglalták el a mandzsu (*Stratégia* 1789: VII. kötet, 16/b), majd fővárossá tették.

Ho-folyón²⁴³ kellett átkelnie. Az uralkodónak az volt a célja, hogy minden területnek kihasználja az előnyeit, alaposan átgondolta a terveket, így helyezte el az örökre fennálló fővárost. * **Azért, hogy megnyerje az alattvalók jóindulatát, nagylelkűen adományokat osztogatott.** Amikor építették a várost, akkor Taizu Hūwangdi figyelte, hogy mely férfiak dolgoznak teljes erőbedobással, nekik marhát és sőt adományozott. Ezt tanította az előkelőinek: – Az építkezés nagyon megerőltető munka, bőkezűnek kell lenni az építők-höz! Egész biztos, hogy abban az időben nem volt olyan a munkás, aki bár másutt lakott, ne tért volna vissza a nagylelkű ajándékok után. Az a szándék állt e politika mögött, hogy mindenkinek forró vágya legyen, hogy ide jöjjön, ahol az adományok nyomán gazdagság vár rá. * **Közismert volt, hogy az érdemeket szerzett előkelőknek ruhát, bort adományoz.** Mikor Liyoodung területén győzelmet aratott és elfoglalta, akkor nagy lakomát rendezett az előkelői számára. Ekkor így szólt hozzájuk: – A Ming Birodalom ura nem ismeri a korlátait, megtámadta a mi birodalmunkat, sereget küldött, pusztította a területeinket. Az Ég kegyes volt hozzám, bíztam az erőtkben, előkelőim, így most mindannyitoknak egy rend ruhát és egy kancsó bort ajándékozok, bár ezzel hogyan is lehetne viszonzni a tetteiteket?²⁴⁴ Amban Asu. * **Büntetés terhe mellett tiltotta meg a legyezők mint hiú emberek díszének használatát.** Amikor Taizung Hūwangdi sereget állított ki, és a Ming Birodalom megtámadására indult, akkor az összes parancsnoknak megparancsolta, hogy bízzanak a katonákban és figyeljenek rájuk. Majd megtiltotta a Szung birodalom parancsnokai által használt legyezők, illetve más hűsítő dolgok használatát.²⁴⁵ * **Azt a régi tanítást vallotta, hogy az embereket tisztelni kell, és szerényen kell élni.** Taizung Hūwangdi Yuwan Cung Hūwannak küldött, jó modorra oktató levelében írja, hogy a jó kapcsolatot

²⁴³ A mandzsu neve a folyónak: Niowanggyaha bira, azaz Zöld-folyó, kínaiul Qinghe 清河.

²⁴⁴ Az eset hiányzik a *Stratégiából*. A hadjáratok végén általában volt egy lakoma, amin kitüntették az érdemeket szerzeteket. Hasonló ajándékokat kaptak azok is, akik behódoltak a mandzsuknak. Ruhák, felszerszámozott lovak, selymek voltak a fő ajándéktárgyak.

²⁴⁵ Az eset nem szerepel a *Stratégiában*, azonban 1635-ban Hung Tajdzsi parancsot adott a Song 宋 birodalom (960–1279) történetének lefordítására (*Stratégia* 1789: XX. kötet, 15a). Feltehetően egy ebben szereplő esemény nyomán példálózott az uralkodó velük, mint elvetendő példákkal.

ápoló levelezéskor az őszinteség fontos, az illemre figyelni kell. Ezzel tett szemrehányást a Mingek nemtörődöm, hanyag viselkedése miatt.²⁴⁶ * **Az ellenfél fogyatékosága az uralkodójuk ostobasága volt.** A Ming Birodalom Tiyan Ki²⁴⁷ uralkodója roppant ostoba volt. Taizu Hūwangdi így szólt a bejlekhez: – A régi és az új történeti művekben azt olvashatjuk, hogy egy birodalom lehet bármennyire is nagy, ha megbomlik benne a rend, az uralkodó ostoba lesz, az ideje lejár, és elérkezik az összeomlás. Most elhatalmasodott a Ming Birodalmon a romlás, mert megsértették az égi rendet. Ha az uralkodójuk nem javítja a ki a hibákat, akkor a vég el fog jönni!²⁴⁸ Valóban egy magasztos bölcs volt Taizu Hūwangdi, mert meglátta az alkalmat a birodalom megalapításához. * **Miután a rossz szándékú Zu Da Šeót újra elfogták, őszintén behódolt.** Mikor Dalinghót elpusztították, akkor Zu Da Šeo behódolt. Később Taizung Hūwangdi Junggin városnál visszaküldte, de ő köpönyeget fordított. Ezután több éven át volt körbezárva Junggin város, majd mikor elesett, Zu Da Šeo őszintén behódolt. Amban Hū G'obiwang. * **Jang Cūnnal tisztelettel bánt, ezzel is a rendet erősítette.** Mikor Taizung Hūwangdi elpusztította Dalinghót, a Ming tábornokot, Jang Cünt élve fogta el. A fogoly nem volt hajlandó meghajolni az uralkodó előtt. Ízletes ételekkel kínálták, mikor pedig a hazatérő katonákat megjutalmazták, akkor egy nagy lakomát rendeztek, és az összes behódolt katonai parancsnok között tiszteleti helyre ültették Jang Cünt. Így cselekszik a fenséges uralkodó, a hűségeseket

²⁴⁶ A *Stratégia* több levelet is tartalmaz, melyeket Hung Tajdzsi küldött Yuwan Cung Hūwannak, de az idézet mondat egyikben sem szerepel.

²⁴⁷ Tianqi 天啓, 1620–1627 között uralkodott.

²⁴⁸ 1623 után kínai és mandzsu nyelven Nurhacsi egy kiáltványt tett közzé, melyben 19 példát sorol fel a történelemből. Mindegyik példázatban szerepel az a mondanivaló, hogy amikor egy uralkodó megsérti az égi rendet, és rosszul uralkodik, akkor egészen biztos, hogy el fog bukni. A pamflet szándéka bemutatni az alattvalóknak, hogy a Ming uralkodók hibáztak, és már nem bírják az Ég támogatását, össze fog omlani a hatalmuk, és a helyüket a mandzsuk veszik majd át (a kiáltvány mandzsu és kínai nyelven: *Manchu versus Ming* 2010).

támogatja, a rendet nyíltan hirdeti.²⁴⁹ * **Egyből észrevette Siyoo Be Zhi²⁵⁰ üres szavait.** A Ming Birodalom Siyoo Be Zhit küldte követségbe, akinek bár a rangja nem engedte volna, de mégis gyaloghintóban jött, melyet nyolcan vittek. Nagyon ügyetlen volt a beszédben, így Taizu Hūwangdi így fakadt ki: – Mire való ez az üres fecsegés? Majd bele sem pillantva küldte vissza a levelet, amit a követ hozott.²⁵¹ * **Csellel megosztotta az ellenfelet, így Yuwan Cung Hūwant kivégezték.** Taizung Hūwangdi, amikor Pekinget körülzárta, akkor a Gorokibe Nikton Obure város parancsnoka, Yuwan Cung Hūwan a város megsegítésére indult. Ekkor az uralkodó Geo Hūng Jungékat egy titkos cselbe avatta be, így ők a Mingek Yang nemzetségbe tartozó egyik főtanácsadójának kíséretéhez megtévesztően így szóltak: – Egy nap majd vissza fognak fordulni a katonák, de ez csak a hadvezér csele. Majd a megállapodás nyomán egy magányos lovast fog az ellenség fele küldeni. Ha jobban meggondoljuk ezt, akkor egyértelmű, hogy a Yuwan nemzetségbe tartozó főtanácsos saját üzelve ez, amiért jutalmat kap majd az ellenféltől. Ezt a beszédet elhitte a Yang nemzetségbe tartozó tanácsos, s miután jelentette a Ming uralkodónak, Cung Jeng császárnak,²⁵² Yuwan Cung Hūwant meggyanúsították és kivégezték.²⁵³ * **Ahogy egy borzot, úgy fogta el az ellenfelét.** Amikor Taizung Yunggin várost ostromolta, akkor a Ming főparancsnok, Jao Suwai Goyoo bezárta a kapukat, és nem vállalta a nyílt ütközetet. A falakról kiáltott le az ostromlóknak: – Csak akkor biztos a győzelem, ha az Eget követed! A mandzsu uralkodó így korholta őt: – Hogy tudod ilyen fecsegéssel az Eget káromolni? Én kaptam megbízatást a felső Égtől, senki más, ezért kaptam

²⁴⁹ Az esemény valamikor 1631 előtt történt, a mandzsu seregek egy győzelem után több ellenséges parancsnokot is elfogtak. Jang Cün nem hajolt meg Hung Tajdzsi előtt, aki első felindulásában ki akarta végezni, de tanácsosai figyelmeztették, hogy korábban nem végezték ki azokat a foglyokat, akik nem hajtottak fejet előtte. Az uralkodó megkegyelmezett, de Jang Cün elhatározta, hogy meghal, nem vett magához élelmet. Ezért Hung Tajdzsi saját maga küldött ételt foglyának, aki tőle elfogadta. Néhány napi fogság után szabadon engedték, de ekkor sem hajolt meg Hung Tajdzsi előtt (*Stratégia* 1789: XV. kötet, 33). Hung Tajdzsit lenyűgözte, hogy foglya mennyire hűséges az uralkodójához.

²⁵⁰ Kínaiul Xiao Bozhi 蕭伯芝.

²⁵¹ 1614-ben történt ez a követjárás. (*Stratégia* 1789: 4. kötet, 19–20).

²⁵² Chongzhen 崇禎 1627–1644 között uralkodott.

²⁵³ Az eset 1629 végén történt (*Stratégia* 1789: XXII. kötet, 48b).

meg Simiyan várost, Liyoodungot, Fu Ningot.²⁵⁴ Ha olyan nagy hős vagy, akkor miért nem jössz ki harcolni? Olyan vagy, mint a mezei borz, amely elrejtőzik odújában. Ha van benned tartás, akkor önként járulsz elem! Nem tudod, milyen az, amikor egy vadász érkezik ásóval a borzvárhoz, majd nyomban egy zsákban találja magát az állat?²⁵⁵ * Az uralkodó írása: **Ahogy kivágnak egy nagy fát, úgy foglalta el a Ming Birodalom területeit.** A mandzsu seregbe beosztott kínai parancsnokok, Tung To Lai²⁵⁶ vezetésével így szóltak Taizung Hūwangdihoz:²⁵⁷ – Az Ég által nyújtott alkalmat ki kell használni ebben a világban, el kell foglalni Pekinget! Az uralkodó így válaszolt nekik: – Peking elfoglalása olyan, mint egy nagy fának a kivágása. Ha előbb levágjuk az ágait, akkor magától ki fog dőlni. Mostanra a Mingek seregeit már felmorzszoltuk. Fokról fokra a mi seregeink is egyre erősebbeké váltak. Először a négy világtájat, majd utána nyomban Pekinget fogjuk tudni elfoglalni. * **Bár a Ming fővároshoz vonult, nem tudta elfoglalni.** Surehan harmadik évében [1629] Taizung Hūwangdi egyesítette a seregeit, és a Középső Birodalomra támadt, ennek oka volt, hogy a Mingek állandóan szavukat szegték. A Hūng San²⁵⁸ kapun át tört be, majd Zun Hūwa²⁵⁹ város lerombolása után Gi város fele vette az irányt, és Peking felé fordult. Taizung Hūwangdi a várostól északra lévő hágón összehívta az előkelőket, és megállította a seregeit. Mikor újra és újra azt kérték tőle, hogy folytassa a támadást, így parancsolt: – Ha az Ég kegyelméből megtámadom a várost, akkor egészen biztos, hogy megkapom. De félek, hogy ekkor a parancsnokaim nem tudják örömüket lelni száz meg száz város elfoglalásában. Ekkor befejezte a hadjáratot, és visszavonult. * **Végül követet küldtek, és békességben visz-**

²⁵⁴ Kínaiul Funing 撫寧.

²⁵⁵ A párbeszéd hiányzik a *Stratégiából*.

²⁵⁶ Fushunból származik, kínai neve: Tongtulai 佟圖賚. Egyesek mongolt látnak benne a neve alapján (Tu Lai = taulai [= nyúl]). Mikor a mandzsuk az 1640-es évek elején megszervezték a kínai zászlós hadsereget is, Tung To Lai a Teljesen Kék Zászlós sereg egyik vezetője lett, két évvel később pedig az előkelőbbnek számító Keretezett Fehér Zászlósnak. A lánya Fulin felesége lett, és a születő gyermekük később Elhe Taifin (kínaiul Kangxi 康熙) császár néven válik ismertté (*Eminent...* 1967: 796). Tung To Lai beadványa hiányzik a *Stratégiából*.

²⁵⁷ 1642-ben írták meg ezt a kiadványt, a *Stratégiában* nem szerepel (*Eminent...* 1789: 796).

²⁵⁸ Kínaiul Hongshan 紅山.

²⁵⁹ Kínaiul Zunhua 遵化.

szavonultak. Megosztottuk a seregeinket, és a Ming-beli Liyang Hiyang,²⁶⁰ Gu An,²⁶¹ Fang Šan és már területeket elfoglaltuk, a Ming sereget pedig az Örökön álló kaputól²⁶² délre megtámadtuk, és győzelmet arattunk. Ezek után uralkodói parancsra Dahai és Aibari²⁶³ levelet küldtek a Mingeknek a békességért, ezután a sereg a Yong Ping²⁶⁴ erődítményhez vonult, majd a Saname hágón át visszavonult.²⁶⁵ * **Mielőtt hódítani indult volna, a hátország ügyeit rendezte el.** * **Ebben nagy érdemeket szerzett, bölcsességről téve tanúbizonyságot.** Mukden nyugat felé néző kapuját a Belső Uralónak,²⁶⁶ a keleti oldalt a Külső Meghódítónak²⁶⁷ nevezték el. A városban volt Az Égalattit irányító²⁶⁸ csarnok. * **Saját maga adta a parancsot a mandzsu írás megalkotásához.** A mandzsuoknak régen nem volt írásuk. Taizu Hūwangdi Erdeni és Gagai²⁶⁹ írástudónak adta a feladatot, hogy a mongol írást a mandzsu nyelvhez alakítsák, mellékjelekkel (körökkel és pontokkal) lássák el. Miután létrehozták, széles körben elterjedt.²⁷⁰

²⁶⁰ Kínaiul Liangxiang 良鄉.

²⁶¹ Kínaiul Gu'an 固安.

²⁶² Enteheme toktoho duka.

²⁶³ Kínaiul Aibali 爱巴禮.

²⁶⁴ Kínaiul Yongping 永平.

²⁶⁵ Az eset 1630-ban történt (*Stratégia* 1789: XXIII. kötet, 1 skk.).

²⁶⁶ Dorgi ba dasambi.

²⁶⁷ Tulergi be dahabumbi.

²⁶⁸ Abkai fejergi be dasara gıyan.

²⁶⁹ Erdeni és Gagai azon a véleményen voltak, hogy nem szükséges mandzsu írást létrehozni, mert a mongol nyelv megfelelő a kapcsolattartáshoz. A *Stratégia* szerint Nurhaci a mongolul nem tudó mandzsuokra gondolva határozott úgy, hogy szükséges a mandzsu írás (*Stratégia* 1789, 3. kötet 1–3), azonban ennek nyilván fontosabb politikai okai is voltak. Erdeni 1623-ban bekövetkezett haláláig sok művet fordított le mandzsurra, míg Gagai nem, mivel 1599-ben kivégezték (*Eminent...* 1789: 225–226). A 17. század elején a művelt mandzsuok között széles körben ismert lehetett a mongol írásbeli hagyomány, például Hung Tajdzsi Dzsingisz kánnal és a fiaival példálózott (Hidehiro 1992).

²⁷⁰ A mandzsu írást 1599-ben hozták létre a mongol írásrendszer felhasználásával. Korábban a mongol használták az egymás közötti kapcsolattartásra, erről így tudósít a *Stratégia*: „Abban az időben [1599 és előtte] az emberek a levelezéshez megtanulták a mongol írást, és a mongol nyelvet használták” [tere fonde . gurun de amasi julesi bithe yabubure de . gemu monggo hergen tacifi monggo hergen i ubaliyambure. (*Stratégia* 1789: III. kötet, 1b)]. Ennek előzménye, hogy a dzsürcsi írás már a Ming-korban háttérbe szorult, míg a Yuan-kor egyik öröksége folytán a mongol nyelvet (is) használták a kínaiakkal történő kapcsolattartásra (Ros-sabbi 1982: 27). A korai mandzsu írástudók egy része mongol volt, ennek bizonyítékai a mandzsu feljegyzésekben szereplő mongol nyelvű részek. A mandzsu írás örökölte a mongoltól a többértelműséget, ennek egy írásreform vetett véget, mely nyomán mellékjeleket vezettek be az egyértelműség végett. (Ligeti 1952: 237). Az átmenet nem egyik pillanatról a másikra

*** A nyolc zászlós katonai rendszert megszilárdította.** Korábban, ha a mi népünk katonai vállalkozásba fogott, körvadászatra indult vagy versenyeket rendezett, akkor azon mindenki a nemzetsége, családja, faluja, illetve a faluját irányító erőd kapcsán vett részt. Minden egyes ember egy kis nyílvesző²⁷¹ jelentett, és nyílnak nevezték azt, aki tíz embert (kis nyílveszőt) irányított. A fehér nőstény-marha évében [1601] rengeteg ember hódolt be, így végül háromszáz emberből szerveztek egy nyilat,²⁷² ennek a vezetőjét a nyíl urának nevezték el. A sárga nősténynyúl évben [1615] szakaszparancsnokokat állítottak fel, akik öt nyilat irányítottak. Zászlóparancsnokokat is kineveztek, akik öt szakaszt vezettek. Két parancsnokot is kineveztek, ők a jobb, illetve bal szárnyat irányították. Kezdetben négy zászló²⁷³ volt: fehér, sárga, vörös és kék. Később kiegészítették a színeket, így lett összesen nyolc zászló.²⁷⁴ *** A rendnek megfelelően alkotta meg az előkelőkre vonatkozó szabályokat.** Abkai Fulingga tizenegyedik évében [1626]

zajlott le a két írásrendszer között, hanem egy hosszabb folyamat volt, mely legkésőbb 1625-ben kezdődött, és legkorábban 1636-ban fejeződött be (Pang – Sary 1998: 5).

²⁷¹ Sirdan.

²⁷² Niru.

²⁷³ Gūsa.

²⁷⁴ A zászlók eredete meglehetősen homályos feltja a mandzsu történelemnek. Egyesek kutatók kínai, míg mások mongol eredetet tulajdonítanak nekik (Wakeman 1985: 53, Elliot 2001: 56–57). A kutatók abban egyetértenek, hogy kezdetben vadászatra összeállt 10–12 ember alkothattott egy csoportot, akik valamilyen rokonságban voltak egymással vagy azonos területen laktak (Wakeman 1985: 53). A (hajtó) vadászat nemcsak az élelemszerzést szolgálta, hanem hagyományosan katonai gyakorlat is volt egyben (Elliot 2001: 57). A *Stratégia* 10 emberben határozza meg a létszámát, ami nagy hasonlóságot mutat a mongol hadszervezési rendszerrel, ahol szintén a tízes rendszert alkalmazták. A nyolc mandzsu zászló később kiegészült nyolc mongol és nyolc kínai zászlóval is, így lett 1642-re összesen 24 zászló (Elliot 2001: 59). Az egyelőre további kutatás tárgya, hogy pontosan mikor szervezték az első mongol nyilat, illetve zászlót. Van olyan kutató, aki ezeket a dátumokat 1621-re, illetve 1622-re teszi (Kychanov 2010: 259), azonban egy későbbi időpont valószínűbb, lévén, hogy csak 1623-ban érkezett az első komolyabb mongol csoport, ez ötszáz családból állt (*Stratégia* 1789: VIII. kötet, 2b). A mandzsu zászlók sem álltak kizárólag mandzsuokból, ahogyan a mandzsu nyolc zászló családjaiknak összeírásában találunk mongol és koreai eredetű családokat is (Jakūn... 1744). A mandzsu nyolc zászlót kezdetben Nurhaci és öt veje irányította, akinek az volt a filozófiája, hogy több ember egészen biztos, hogy bölcsőbb, mint egy. Hung Tajdzsi ezzel szemben azon a véleményen volt, hogy szétszalad a nyáj, ha sok a pásztor, így igyekezett minden hatalmat a saját kezében összpontosítani (Perdue 2005, 112–113). Kialakult az a rendszer, hogy az uralkodó kezében volt a három elit zászló (dergi amba gūsa; upper three banners az angolszász szakirodalomban), mely magában foglalta a két sárga és a teljesen fehér zászlókat. A többi öt zászlót az uralkodó fia irányították (Rawski 1998: 100).

a Nyolc zászló vezetőit felállította. Sure han harmadik évében [1629] megalapította az irattárat és a hivatalnokok ellátásával foglalkozó hivatalt. Az ötödik évben [1631] felállította a hat minisztériumot. A hatodik évben [1632] meghozta a törvényt, amely a városokat irányító előkelők háromévenkénti felülvizsgálatáról szól. A nyolcadik évben [1633] a Nyolc zászló előkelői címeinek megnevezéseit szabályozta. A tizedik évben [1635] a három belső minisztériumot átszervezte. Wesihun Erdemungge első évében [1636] megalkotta a belső minisztérium tisztviselőit érintő törvényt, és felállította az Általános Felülvizsgáló Minisztériumot,²⁷⁵ és megalkotta az ezzel kapcsolatos törvényt. A nyolcadék évben [1643] a Szertartások Minisztériumába²⁷⁶ a mongol ügyeket intéző előkelőt állított. Amban Ye Guwe Guwe. * **A katonákra vonatkozó törvényeket egységesítette.** Taizu Hūwangdi a kék nyúl évében [1615] a Nyolc zászlós katonaság törvényeit megalkotta. Taizung Hūwangdi a Sure han harmadik évében [1629], a harmadik hónapban megújította a katonaság törvényeit, és a külső tartományokban is bevezette. A nyolcadik hónapban pedig a katonai táborokra vonatkozó jutalmazási és büntetési törvényeket hozta meg. Az ötödik évben [1630] a támadó seregre vonatkozó szabályokat adta ki.²⁷⁷ Wesihun Erdemungge [1643] nyolcadik évében a katonai törvénykönyvet bocsátotta ki. * **Egy régi kérdés nyomán azt tanácsolta az előkelőinek, hogy tisztán, világosan beszéljenek.** Abkai Fulingga ötödik évének [1620] hatodik hónapjában így szóltak az uralkodóhoz: – A fát a kapun kívül állították fel. Sure han ötödik évében [1631] azt tanácsolta az előkelőinek, hogy bármikor is beszéljenek, mindig tisztán és világosan tegyék.²⁷⁸ * **A büntetésüktől féltő bűnös embereket amnesztiában részesítette.** Abkai Fulingga második évében [1617] megparancsolta, hogy a bírósági ügyekben aprólékosan és pontosan meg kell vizsgálni a tényállást. Sure han kilencedik [1635] évében megtiltotta, hogy ok nélkül bárkivel is kivételezzenek. Wesihun Erdemungge ötödik évében [1640]

²⁷⁵ Uheri be baicara yamun.

²⁷⁶ Dorolon jurgan.

²⁷⁷ Elképzelhető, hogy az 1631-es katonai szabályokról van szó, melyben a támadó hadsereg számára állított fel normákat, mint például ne válasszák el a házastársakat, ne erőszakolják meg a nőket, ne vegyék el az emberek ruháit stb. (Di Cosmo 2002: 342).

²⁷⁸ A történet háttere nem világos, hiányzik a *Stratégiából* is.

nagyarányú amnesztiát adott. * **Becsben tartotta a bölcs tanításokat, és a felvirágoztatta a tudományokat.** Taizu Huwangdi kék nyúl évében [1615] az uralkodó felhívta az előkelői figyelmét a bölcsességek fontosságára. Az ötödik évben [1630] az előkelők fiatal testvéreit, gyermekeit iskolába küldte. Három év tanulás után fokozatot kaphattak, a gyengéket eltanácsolták. Am-ban Wang I Sio. * **Lefektette a templomi áldozatok és az udvari etikett szabályait.** Sure han hatodik évében [1631] alkalmazni kezdték az udvarba érkezés újonnan meghatározott szabályait. Wesihun Erdemungge első évében [1636] pedig életbe léptek azok a rendelkezések, amelyek a templomoknak való adományozással voltak kapcsolatosak. A harmadik évtől [1638] kezdve a Szertartások Minisztériumának lett a feladata a törvények kihirdetése. A nyolcadik évben [1643] a császári család tagjai és az idegenek találkozásának szabályai lettek meghatározva. * **Nagy kegyeket gyakorolt, adományozással enyhítette a szükségét, régi szokást követve ezzel.** Sure han első évében [1627] pénzt utalt a raktáraknak, hogy az éhezőket megsegítsék. A második évben a férfiak kaptak pénzt, hogy segítsék a lánykérést. Wesihun Erdemungge második évében [1637] uralkodói parancsra terménykölcsonnt biztosítottak a rászorulóknak. A hatodik évben [1641], mivel szűk esztendő volt, az uralkodó megparancsolta, hogy azokat a törvényeket kell alkalmazni, amelyekkel az éhínséget le lehet küzdeni. * **Támogatta a földművelést és a selyemhernyó-tenyésztést, bátorította a parasztokat, követte a korábbi tanításokat.** Taizu Hūwangdi a kék tigris évében [1614] földeket teretett fel megművelésre. Taizung Hūwangdi Sure han kilencedik [1639] évében elrendelte, hogy a túldolgoztatott parasztok ügyeit nem lehet tovább halasztgatni. Wesihun Erdemungge első évében [1636] a terményfelhalmozást tiltotta meg, és elrendelte, hogy az alkalmas időben kell szántani. A második évben az összes falunak védelmet biztosítottak, ösztönözték a parasztokat, hogy a szükséges időben végezzék a mezőgazdasági munkákat. * **Azt gondolta, hogy szakadatlanul kell az államért dolgozni, óvakodott a henyéléstől.** Abkai Fulingga nyolcadik évében [1623] az összes előkelőt arra buzdította, hogy szorgalmasak legyenek a hivatalukban. A tizenegyedik évben [1626] pedig a mulatságoktól és a vigasságoktól való tartózkodásra

intette őket. Wesihun Erdemungge második évében [1637] megparancsolta ez előkelőknek, hogy a hatalom számára erőfeszítéseket téve dolgozzanak. A hetedik évben [1642] az összes előkelőnek és wangnak megparancsolta, hogy legyenek buzgók az állami ügyekben. Amban Mao Yuwan Ming. * **A hivalkodó fényűzést elvetette, a mértékletességet, takarékossgot hirdette.** Egy napon Taizu Hūwangdi vadászni ment. Akkortájt állt el a havazás, nem akarta az uralkodó, hogy a fűszálak hegyén olvadó hó átnedvesítse a ruháját, így feltúrta azt. A kísérete sugdolózni kezdett: – Mindent megkaphat az uralkodó? Miért kíméli ennyire a ruháját? Meghallotta ezt Taizu Hūwangdi, és felnevetett, majd így szólt hozzájuk: – Nem gondolom, hogy hiányom lenne a ruhákból, nem áhítozom rájuk. Az öltözeteimet pedig mindig nektek szoktam jutalomként adni. Helyes lenne, ha most példát vennétek rólam, hogy a hó ne nedvesítse, ne koszolja össze a tiszta a ruháitokat.²⁷⁹ * **Ők minden erejükkel arra törekedtek, hogy a népünknek békét és boldogságot adjanak.** * **Abban az időben a Ming Birodalom ideje a végéhez közeledt, így zűrzavar támadt.** * **A káosz megszüntetésére és a hatalom kiterjesztése végett hadat állítottak fel,**²⁸⁰ Ijishūn Dasan²⁸¹ első évének [1644] negyedik hónapjában császári parancsra Mergen Cin Wangot [= Dorgon] a mandzsú sereg főparancsnokának nevezték ki, és a Középső Birodalomba

²⁷⁹ Az eset 1615-ben történt, a *Stratégiában* nem kapott helyet ez az epizód, de szerepel Nurhaci összegyűjtött bölcs tanításában (*Taizu dergi...* 1741: III. kötet, 22).

²⁸⁰ A Ming Birodalomban az 1620-as évek végétől egyre több kisebb-nagyobb felkelés tört ki a fennálló hatalom ellen. 1644-ben Wu Sangui, aki Peking védelmével volt megbízva, a lázadónak tartott Li Zicheng ellen segítséget kért a mandzsuktól. Az egyesült seregek győzelmet arattak, majd a mandzsuk egy kardcsapás nélkül vonultak be Pekingbe (Gernet 2001: 337, Mote 1999: 798 skk.).

²⁸¹ Šizu (kínaiul Shizu 世祖 vagy Shunzhi 順治) mandzsú császár (uralk. 1644–1661) uralkodási érájának neve, *Békével uralkodónak* lehetne lefordítani.

küldték rendteremtésre.²⁸² Abban az időben a haramiavezér, Lii Z Ceng²⁸³ a Ming Birodalom fővárosát, Pekinget pusztította. U San Gui levelet küldött,²⁸⁴ amiben katonákat kért, mert el akarta pusztítani ezt a banditát. Dorgon elrendezte a sereget, és a Sanaha kapun keresztül bevonult a Ming Birodalomba. Amban Jeng Ji Tang. * Az uralkodó írása: **A különböző népek egymással versenyezve minden irányból jöttek és behódoltak.** Cin Wang Dorgon a haramiák vezérért, Tang Tungot²⁸⁵ Ei Pian Ši²⁸⁶ nevű helynél megtámadta és legyőzte, majd a Sanaha kapun keresztül benyomult a Ming Birodalom területére. Lii Z Ceng hadrendbe állította több mint húsz tümennyi lovasságát és gyalogságát. Azon a napon hatalmas szél támadt, felkavarta a homokot, ami az eget is beborította. Ekkor Dorgon megparancsolta a katonáinak, hogy kiáltsanak. Miután háromszor is megtették, lecsillapodott a szél, és a sereg teljes erejével támadásba lendült, hatalmas győzelmet arattak a haramiákon. Negyven mérföldön át üldözték és mészárolták őket, de

²⁸² A mandzsu seregek nem hódítóként, hanem segítőként próbáltak megjelenni. Mielőtt a Ming Birodalom területére léptek volna, Dorgon így utasította a seregét: „Ez alkalommal azért jöttünk, hogy véget vessünk ennek a kegyetlen időnek, óvjuk a népet, elpusztítsuk a rabló haramiákat, végül megszilárdítsuk az Égalatti rendjét. Most átkelünk a kapun, és nyugatra fogunk vonulni. Tilos ártatlan embereket megölni, tilos a nép javait elrabolni, tilos felgyújtani, lerombolni az épületeket! Aki ezt megszegi, bűnösnek fog bűnhődni!” [ere mudan cooha jihengge . cohome doksin be geterembume . irgen be aitubume . liozei hülha be mukiyebufi . abkai fejergi be toktobuki seme jihebi . te furdan dosifi . wasihün dailame yabure de . sui akü niyalma be ume wara . irgen i ulin jaka be ume durire . boo be ume tuwa sindara efulere . erebe jurceci weile arambi (*Stratégia* 1789: XXXII. kötet, 24b)]. A parancs azért érdekes, mert rávilágít az akkori háborúk kegyetlenségeire is. Ha nem lett volna természetes a gyilkolás, rablás és gyújtogatás, akkor a fentieket nem kellett volna parancsba adni. A mandzsu seregekre mindez jellemző lehetett, mert egyrészt korábban többször is hasonló tartalmú parancsot kaptak a katonák (például a csaharok elleni hadjárat előtt). A kínai szemtanúk beszámolója szerint nem minden mandzsu katona tartotta be ezeket a rendeleteket, Pekingben nem volt vérontás, de később nem egyszer előfordult (*Voices...* 1993: 6skk, 28skk).

²⁸³ Kínaiul Li Zicheng 李子成.

²⁸⁴ Wu Sanggui (kínaiul Wu Sangui 吳三桂) a levelében segítséget kér, a mandzsu birodalmát „északi birodalmak” és nem „cing”-nek (utalva a daicing-re) nevezi. Arra hivatkozik, hogy az elmúlt 200 évben jó viszonyban voltak a Mingekkel, és ezért segítsenek most a rend helyreállításában; természetesen területeket és busás fizetséget is kilátásba helyezett (Mote 1999: 816–817).

²⁸⁵ Tang Tungot (kínaiul Tang Dong 唐通) Li Zicheng küldte, hogy hátbatámadja Wu Sanguit. A mandzsu seregek egy álló nap meneteltek, hogy csatlakozzanak Wu Sanguihoz, mikor beleütköztek Tang Tung seregébe, amit menetből megtámadtak és legyőztek (Wakeman 1985: 310).

²⁸⁶ Nincs messze a Sanaha kaputól.

Lii Z Ceng el tudott menekülni.²⁸⁷ Dorgon egyenesen bevonult Pekingbe,²⁸⁸ és örömmámorban írta meg a győzelmi beszámolóját. * **Mielőtt a magasztos urat a hagyományoknak megfelelően szertartásosan fogadták volna, * mergen cin wang Dorgon a pekingi palota udvarán elrendezett mindent.** Lii Z Ceng nyugatra menekült. Amikor Mergen Cin Wang Dorgon Pekinghez közeledett, akkor a Ming Birodalom polgári és katonai vezetői kivonultak a városból, és a falaktól öt mérföldre fogadták őt. A Napot Fogadó kapun²⁸⁹ keresztül vonultak be a városba, az öregek, fiatalok, az összes hivatalnok kivétel nélkül mindannyian térdre ereszkedtek. Mindenki a Ming Birodalom szokásainak megfelelően rendeződött sorokba. Egy hintót állítottak a belső palota kapuja elé, és kérték Dorgont, hogy méltóztassék beszállni, de ő először elutasította ezt. Azonban Dorgon kísérete a hintó előtt felsorakozott, így végül Dorgon beszállt, majd a Tekintélyes Csodálatos csarnokba²⁹⁰ ment. Itt a Ming Birodalom magas rangú tisztviselői örömeiket fejezvé ki leborultak előtte. Tanácskozni kezdtek, aminek eredményeképpen Dorgon határozott: Peking lesz a főváros.²⁹¹ Nyomban üzenetet küldtek, majd később Šizu Hūwangdit²⁹² fogadták, mikor megérkezett. Így szilárdult meg a hatalom. * **Nagyon kevesen tudták ilyen módon megszerezni az Égalatti feletti uralmat.** Korábban az Égalattit megszerző birodalmak alapítói, mint a Tang vagy a Songházéi, mind a korábbi birodalom vezető előkelői voltak. A Han és a Ming

²⁸⁷ Li Zicheng Pekingbe vonult vissza, és volt még annyi hatalma, hogy június 3-án (a Sanaha hágói csata május 27-én volt) fellépett a trónra, és megalapította a *Nagy Shun* dinasztiát. Még aznap tüzet vetett több épületre, arany- és ezüsttárgyakat olvasztott rudakká a könnyebb szállíthatóság végett. A következő nap elhagyta Pekinget, és Shaanxi felé menekült (Mote 1999: 817).

²⁸⁸ Dorgon június 6-án vonult be Wu Sangui kíséretével Pekingbe, két nappal azután, hogy Li Zicheng elhagyta azt (Mote 1999: 818).

²⁸⁹ *Šun be aliha duka.*

²⁹⁰ *Horonggo yangsangga.* Egy kínai beszámoló szerint Li Zicheng az egész palotát felgyújtotta, csak egy csarnok maradt épen (angol fordításban *Hall of Virtuous Government*), ebbe vonult be Dorgon (Voices... 1993: 19.) Azonban a csarnok mandzsu nevét csak bajosan lehet összefüggésbe hozni a kínai forrásban szereplővel.

²⁹¹ 1644 nyarán még egyáltalán nem volt biztos, hogy Peking lesz-e az új főváros. Felmerült egy olyan terv is, mely szerint a Nagy Faltól délre létrehoznának egy üres sávot (azaz lemészárolnák a lakosságot), majd visszavonulnának a Falon túlra, és ott várnák a következő kínai támadást (Mote 1999: 828). Végül az az elképzelés győzött, hogy Peking legyen a központ, így 1644 őszén ide tette a székhelyét a gyermek Shunzi császár (Wakeman 1985: 857).

²⁹² Šizu (kínaiul Shunzhi 順治) mandzsu császár (uralk. 1644–1661).

Birodalom első uralkodói katonai parancsnokok. A Han Birodalom alapítója egy falu elöljárója, a Mingé pedig a Yuan Birodalom egyik alattvalója. Mindannyian vétkesek voltak [mivel alattvalóként fellázkodtak a fennálló hatalom ellen]. Azonban a mi birodalmunk a Mingekével szomszédos volt, sereget állítottunk, hogy régi ellenségünket legyőzzük. Azért hatoltunk be a Mingek területére, hogy elpusztítsunk egy haramiavezért. A Ming Birodalom már elpusztult, mikor mi megszereztük az Égalattit ettől a haramiától. Így olyan fényességes tettet hajtottunk végre, amelynek nem volt még párja soha. * **Örökre, nemzedékeken át éltek erényesen, el nem múló érdemeket összegyűjtve.** * **Az első három fenséges uralkodó többszörös ragyogó tettei bemutatásának végére értünk.** * **A mostani uralkodó átvette a hatalmat, amit kiterjesztett és megerősített.**²⁹³ * **Az Igaz történetet mindennap figyelmesen olvassa.** Évtizedek óta az uralkodó mindennap korán felkel, és figyelmesen olvassa a magasztos Igaz történeteket, egyiket a másik után. Amban Yan Fu. * **Korábban négy alkalommal az ősei sírjait**²⁹⁴ **szertartásosan felkereste.** Az uralkodó fekete nőtényymarha [1733], kék kutya [1754], sárga kutya [1778] és fekete nőtényenyúl [1783] években Mukdenben gondosan végrehajtotta a szertartásokat. * **A régi történetek, események kinyomtatásával közismertté lehet tenni őket.** Wesihun Erdemungge első évében [1636] Taizung Hūwangdi a Főnixmadár tánca²⁹⁵ nevű pavilonban helyet foglalt, és odahívta az előkelőket. A Törvényekkel Foglalkozó Minisztérium²⁹⁶ főtisztviselőivel felolvastatta az Arany Birodalom²⁹⁷ Šizung császáranak²⁹⁸ életrajzát, majd így parancsolt: – Az Arany Birodalom Šizung uralkodója minden erejével azon volt, hogy az ősei nyomában járjon, és

²⁹³ A mostani uralkodó alatt Qianlongot 乾隆 kell érteni, a birodalom határainak kiterjesztése alatt pedig az ojrát területek elfoglalását és betagozását Xinjiang 新疆 néven.

²⁹⁴ A mai Shenyang területén, illetve közelében találhatóak a korai mandzsu uralkodói sírok, mint Nurhacsié és Hung Tajdzsié. Az itteni sírokról nagyon rövid leírást ad Felvinczi Takács Péter, aki a két háború között személyesen is felkereste őket (Felvinczi 1938: II. kötet, 119–121). Peking elfoglalása után felhagytak az itteni temetkezéssel, és az új főváros közelébe temetkeztek. Az itteni sírok teljesen a Ming mintákat követik, az első ide temetkezett mandzsu uralkodó síremléke is eredetileg egy Ming császárnak készült.

²⁹⁵ Garudai maksire taktu.

²⁹⁶ Dorgi kooli selgiyere yamun.

²⁹⁷ Aisin gurun, utalás a Jin 金 Birodalomra (1115–1234).

²⁹⁸ Shizong 世宗 (uralk. 1161–1189).

a hatalmat jól gyakorolja. Ezért megparancsolta, hogy az öltözködésben, nyelvben a régi hagyományokat kell követni, emellett éjjel-nappal gyakorolni kell a gyalogos és lovas íjászatot. Nagyon is igazak voltak a szavai, mert enélkül a későbbi nemzedékek lassanként el fogják ezeket felejtetni, és ha már senki sem tud íjat feszíteni, akkor félni fognak, hogy eljött a bukás ideje. Ezért az uralkodó újra és újra megtiltotta, hogy a mandzsuk levessék ruháikat és kínai mintára öltözködjének, azt is megparancsolta, hogy ne feledjék el a régi szokásokat, ne hagyjanak fel az íjászat egyik válfajával sem. Nagyon fontos, hogy ezt a hagyományt a tízezredik nemzedék is örökül kapja. Abkai Wehiyehe tizenhetedik évében [1751] az uralkodó, miután az Igaz történetet tanulmányozta, kihirdette akaratát, és az íjászpavilonban szétlét emelt. A leszármazottaknak, előkelőknek és még az egyszerű népnek is megparancsolta, hogy kövessék felvett parancsát, miszerint tilos elhanyagolni az íjászatot. Ezzel szilárdítva meg egy örök törvényt. *** A harcokat és győzelmeket megéneklő verset írtak, és képeken is megörökítették.** A Kiyang palotában nagy becsben őrizték Taizu Hűwangdi Igaz történetét és a hozzá kapcsolódó nyolc képet. Ezt még akkor állították össze, amikor Mukdenben volt a főváros.²⁹⁹ Mivel a féltő gonddal őrzött füzetet az utódok nem tudják egyenként megnézni, ezért az uralkodó a sárga nősténymarha év

²⁹⁹ 1644 előtt nem sok történeti mű született, Nurhacsival kapcsolatban összesen három mű íródott 1644 előtt: 1. 1615-ben *Erdeni baksi a bölcs, fényességes kán* [= Nurhacsi] *több szempontból is csodás uralmát megörökítve írásba foglalta*. [sure genggiyen han i ilibuha eiten hacin i sain doró be . erdeni baksi ejeme bithelme gaiha. (Tongki fuka... 1955: 1. kötet, 56. Idézi még: Matsumura 1993: 43)]. Ebben csak Nurhacsi életének első szakasza lett megörökítve. 2. 1632-ben újra előkerül a történeti művek kérdése. Hung Tajdzsi parancsba adta, hogy Nurhacsi életrajzát, amit még Erdeni baksi kezdett írni, nézzék át és javítsák ki. Így indokolta parancsát: „Ha az ő parancsai, hadjáratai nem lesznek egy történeti műben hátrahagyva, akkor az utódok nem fogják ezeket ismerni” [han ama i yaya doró dasaha cooha yabuha juraka be . suduri bithé arafi werirakuci . amaga juse omosi bahafi sarkü (*Stratégia* 1789: XVII. kötet, 46)]. A császári parancs eredményeképpen két évvel később napvilágot látott a *Nenehe genggiyen han i sain yabuha kooli bithé* (= *Korábbi fényességes kán* [= Nurhacsi] *nemes tetteinek könyve* [Matsumura 1993: 42. Facsimile melléklettel: Mazumura 2011]). 3. 1636-ban Nurhacsinak és feleségének három nyelvű (mandzsu, kínai és mongol) életrajza is elkészült (MDEE 2004: 1 kötet, 99–100). Az idézetben vagy az 1632-ben, vagy az 1636-ban elkészült műre lehet utalás. A Nurhacsi életével kapcsolatos nyolc képet homály fedi. Későbbi történeti műben (az 1781-ben két példányban elkészült *A mandzsuk igaz történetében* – lásd a következő lábjegyzetet) vannak illusztrációk, de ezek eredete nem ismert.

[1769] tavaszán a régi kötet mintájára két másolatot készíttetett: az egyiket a császári könyvtárnak adta megőrzésre, a másikat pedig nagy elővigyázatossággal Mukdenbe küldte. A két új kötet elejére az uralkodó saját maga által írt költeménye került. * **A sarhü-hegyi csodálatos győzelmet megörökítő sztélét emelt.** A császár által írt, Taizu Hūwangdi sárga nősténybirka évi [1619] sarhüi győzelmét megörökítő mű egyik fejezetét a fekete nősténynyúl évben mandzsu és kínai nyelven sztélére vésette és a csata helyszínén felállíttatta, hogy megörökítse a nagy hőstettet.³⁰⁰ Amban Dai Sin Heng. * **Megírta Mukden magasztalását,³⁰¹ hogy helyes példát mutasson vele.** A császár által írt Mukden magasztalása összesen tízezer szóból áll. Az ősök érdemeit híreszteli és az uralkodó hatalmát erősíti. Kétségtelen, hogy ez a legkiválóbb alkotás, mely tízezer nemzedék alatt bármikor is született. * **Az újonnan alkotott zenéknek a hangsorát harmóniába hozta.** A császár által írt, az új zene ötven fejezete című munkában ezt világosan kifejti és mintául adja.³⁰² * **A költemény összes formai kialakításakor a kínai összhangzattant követtük.** Az uralkodó által írt összhangzattanhoz költött költeményben a felső és alsó hang között harminc hang jelenik meg, ez a mi birodalmunk őseinek fényes tetteit, érdemeit, uralkodását éneкли meg. * **A régi hőstetteket fel kell eleveníteni, az érdeemes előkelőket példaként állítottuk.** Abkai Wehiyehe sárga kutya évében [1778] az uralkodó parancsot adott: – A birodalom megalapításának idejében Mergen Cin Wang hatalmas érdemeket szerzett. Halála után az őt ért rágalmak megszűntek, a hivatalát újra betöltötték, majd nemzedékeken át megszakítatlanul hagyományozódott. Emellett a birodalom megalapításának idejében a nagy érdemeket szerzett előkelők közül később az alábbiak kaptak címet: Doronggo Cin Wang, Ujen Cin Wang, Erke Cin Wang, Fafungga Cin Wang, Kicehe Giyūn Wang.

³⁰⁰ A sztélé jelenleg Shenyangban van (*A Pictorial...* 2009: 199). A szöveg egy külön kiadványban is helyet kapott (*Taizu hūwangdi ming gurun i cooha be sarhū alin de ambarame efulehe baíta be tucibume araha bithe*, orosz fordítsa: Lebedeva – Boldirev 1986: 90–93).

³⁰¹ *Mukden i fujurun*. Kiadása francia fordítással: *Éloge de la ville de Moukden...* 1828.

³⁰² Feltehetően a *Han i araha yongkiyan mudan i irgebun-ra* (= *Költemény a dallamokról, melyet az uralkodó írt*) című műre utal. Ez a mű egyelőre fehér folt a mandzsu stúdiumok területén, összesen 11 kézírata van, soha nem volt kinyomtatva, és a szakirodalomban csak elszórt utalásokat találhatunk róla (Stary 2000: 302).

A címüket újra meg kellett erősíteni, a hőstetteiket nyilvánosságra kell hozni. Az ő leszármazottaik viselik a címeket, kutatják őseik tetteit, és kiteljesítik érdemeiket. Amban Ceng Ceng Ki. * **Feljegyzéseket adtunk közre, a segítségnek, támogatásnak emléket állítottunk.** Abkai Wehiyehe huszonnyolcadik [1762] évében az uralkodó parancsot adott, hogy állítsanak össze egy művet, mely tartalmazza a birodalom megalapításának idejében érdemeket szerzett előkelők tetteit, így született az érdemteljes előkelők családjait bemutató mű. * **Figyelmesen őrzik ezt a művet az Igaz történettel együtt a belső könyvtárban.** A stratégiai mű megírása a birodalom megalapításának idejéről szóló *Igaz történetet* követi. A Wesihun Erdemungge első évében [1636] összeállított rész pontos és megbízható, nagyfokú hűséggel jellemezhető. A birodalom megalapításáról szóló *Igaz történet* mandzsu, mongol és kínai nyelveken lett összeállítva. Ezt régtől fogva Mukdenben, a Garuda tánca nevű csarnokban őrizték. Később a Belügyekkel Foglalkozó Minisztérium vezetője őrizte. Az uralkodó megparancsolta, hogy az I Ho csarnok északi részén építsenek egy külön termet a történeti művek elhelyezésére. Taizu Hūwangditől kezdve az összes *Igaz történetet* oda szállították, és ott őrizték őket. Most, hogy elkészült a *Stratégia*, egy letisztázott példány itt került elhelyezésre. * **A hátuljára a Ming Birodalomról szóló művet illesztettük, hogy ezzel is hitelessé tegyük.** A Ming Birodalom előkelői a mi birodalmunk ügyeit megörökítő Hūwang Dao Jeo³⁰³ művét, a Be U Diyan Hūit³⁰⁴ átadták nekünk. Ebben a műben vannak olyan részek, melyeket meg kell őrizni, de olyanok is akadnak, melyeket el kell vetni. El kell választani az igazat a hamistól. A *Stratégia* minden kötetének befejezésekor az összehasonlítás után hitelesítettük. * **Ezt az örvendező, magasztaló költeményt, melyet az előkelők írtak** Amban Cin Ceng Ye. * Az uralkodó írása: **Ezt az utódoknak figyelmesen kell olvasni, nem szabad feledésbe veszni!** * Šengzu³⁰⁵ könyörületességét a könyörületesség mércéjévé teszem, az alattvalók ügyeire vigyázom, * **Követem az elődöket, az uralkodó ősök hatalmát utánozom, a hivatalnokokról gondoskodom.** * **Kimondhatatlanul hosszú hetven éven vagyok túl, * Minden nap törekedve törekszem, állhatatosan gondolkodom.**

³⁰³ Huang Daozhou 黄道周 (1585–1646).

³⁰⁴ Kínaiul Bowu dianhui 博物典汇 (Pang 2006: 62).

³⁰⁵ Kínaiul Shengzu 聖祖. Itt nagyapjára, Kangxi császárra utal mint példaképére.

2. kép.

Šizu (Shizu 世祖), más néven Shunzhi 順治 császár (uralk. 1644–1661) fia. A 17. század második felétől a korábbi mandzsu uralkodók személyes tárgyait felcédulázták és megőrizték. A cédulákon általában mandzsu és kínai nyelven olvasható a tárgy korábbi tulajdonosa és a tárgy rövid leírása. Jelen esetben a mandzsu szöveg: šizu eldembuhe hūwangdi i baitalara sahaliiyan uihe hadaha alan alaha beri emke elhe taifin i juwanci aniya gingguleme asaraha; „Egy íj, amit a megboldogult dicsőséges Shizu császár használt. Fekete szaruvallal erősített nyírfakéreg burkolatú íj. Kangxi császár tizedik [1671] évében gondosan raktározva.” A tárgyat a pekingi Palotamúzeumban (Gugong Bowuyuan 故宫博物院) őrzik, a képet a szerző készítette.

Elsődleges források

- AKMG 2000. *Altan kürdün mingyan gegesitü* [Ezerküllős aranykerék]. Ed. Choyji. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a.
- „A mandzsu szertartások és áldozások császári parancsra szerkesztett törvénykönyve” 1987. Mandzsuból fordította és a jegyzeteket írta Melles Kornélia. In: *Nisan Sámánnő – mandzsu vajákos szövegek*. Budapest: Gondolat, 53–86.
- A Nyírfa-fiúcska* 1957. *Mesék az Amur partjáról*. Ford. Diószegi Vilmos. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Cicero 1995. *Az állam*. Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Hamza Gábor. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Éloge de la ville de Moukden, poëme de l'empereur Khian loung* [Han i araha mukden i fujurun bithe, 1748] 1828. *Chrestomathie Mandchou, ou recueil de textes mandchou* par J. Klaproth. A l'imprimerie royale. 63–99.
- ET 1959: *Der Kienlung-druck des Mongolischen Geschichtswerkes Erdeniyin Tobci von Sagang Secen*. Közzéteszi: Erich Haenisch. Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden.
- Iledkel 2005: *Jarliq-iyar toytaγaysan γadayadu mongyol qotong ayimay-un wang güng-üd-ün iledkel šastir* 2005. [A mongol és türkesztáni muszlim területek előkelőinek az uralkodó által szentesített genealógiája] Ed. Borjigin Mönggöndalai. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a.
- JMD 1969: *Jiu Manzhou Dang* 舊滿洲檔. [Régi mandzsu feljegyzések] Chen Jiexian 陳捷先 (ed.). Taipei: Guoli Gugong Bowuyuan.
- Li Baowen 1997: *Arban doloduyar jayun-u emün-e qayas-tu qolboydaqu mongyol üsüg-ün bicig debter*. [A 17. század első feléből származó mongol nyelvű levelek] Öbör Mongyol-un Bayacud Keüked-ün Keblel-ün Qoriy-a.

- LuAT 1999. Lubsangdanjin, *Altan tobci*. [Arany történet] Kiadja: Coyiji. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a.
- Manchu versus Ming: Qing Taizu Nurhaci's "Proclamation" to the Ming dynasty* 2010. Eds. Tatiana A. Pang – Giovanni Stary. Wiesbaden: Harrassowitz.
- MDEE 2004. *Mongyol dangsa ebkemel-ün emkidkel* [Mongol iktatókönyvek a 17. századból, facsimile kiadás]. Eds. Cimeddorji et al. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a.
- MEH 2002. *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Györffy György (összeáll.). Budapest: Osiris.
- Monggo han da sekiyen – Die Mandschufassung von Secen Sagang's mongolischer Geschichte* 1933. Ed. Erich Haenisch. Leipzig: Aisa Major.
- MTT 1961. *A mongolok titkos története*. Fordította Ligeti Lajos. Budapest: Gondolat.
- MYK 1781. *Manju i yargiyān kooli (Manzhou shilu 滿洲實錄)*. [A mandzsuk igaz története]
- QAT 1989. *Qad-un ündüsüin quriyangyui altan tobci* [Összefoglaló arany történet, mely a kánok genealógiáját tárgyalja] Bulay qarγuγulju tayilburliba. Öbör Mongyol-un Suryan Kümüjil-ün Keblel-ün Qoriy-a.
- QAT 2002: *Qad-un ündüsüin quriyangyui altan tobci (Textological Study)* [Összefoglaló arany történet, mely a kánok genealógiáját tárgyalja]. Transcription and index by Sh. Choimaa. Ulaanbaatar: Centre for Mongol Studies – National University of Mongolia.
- SHM 2006. *The Secret History of the Mongols – A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century*. Translated with a historical and philological commentary by Igor de Rachewiltz. Leiden – Boston: Brill.
- Stratégia* 1789. *Han i araha daicing gurun i fukjin doro neihe bodogon i bithe* [A mandzsu birodalom megalapításának stratégiája, melyet az uralkodó írt]. 1789.

Taizu hūwangdi ming gurun i cooha be sarhū alin de ambarame efulehe baita be tucibume araha bithe [Nurhacsi sarhū-hegyi hatalmas győzelmét megörökítő mű]. 1750k.

Taizu dergi hūwangdi i enduringge tacihyan [Nurhacsi magasztos tanításai]. 1741.

TFSHD 1955. *Tongki fuka sindaha hergen i dangse – ,The Secret Chronicles of the Manchu Dynasty’ 1607–1637 A. D.* 1955. Translated and annotated by Kanda Nobuo et al. Tokyo: The Toyo Bunko.

Voices from the Ming-Qing Cataclysm 1993. Edited and translated by Lynn A. Struve. Yale University Press.

Másodlagos szakirodalom

A Pictorial Record of the Qing Dynasty: Old Manchu Capital 2009. Compiled by the Liaoning Provincial Library. Publishing Director: Paul Tan. Singapore: Cengage Learning Asia.

Atwood, Christopher P. 2000. „‘Worshipping Grace’: the Language of Loyalty in Qing Mongolia.” *Late Imperial China* 21.2: 86–139.

Benard, Elisabeth 2004. „The Qianlong emperor and Tibetan Buddhism.” In: James A. Millward et al. (eds.) *New Qing Imperial History: the Making of Inner Asian Empire at Qing Chengde*. London – New York: Routledge, 123–135.

Bischoff, Friedrich A. 1998. „On the Chinese Version of Some Manchu Imperial Titles.” *Acta Orientalia Hung.* 51: 55–61.

Bobrov – Khudjakov 2008. [Л. Бобров, Ю.С. Худяков] *Вооружение и тактика кочевников Центральной Азии и Южной Сибири в эпоху позднего Средневековья и раннего Нового времени (XV. – первая половина XVIIIв.)*. СПбГ: Филологический факультет СПбГУ.

- Borjigin 1981. „Qorcin bolon manju-yin erte üy-e-yin qaricaγ-a.” [A horcsinok és a mandzsuk korai kapcsolatai] In: *Mongyol teüke-yin tuqai ögüüel-üü*. [Esszék a mongol történelemről] Öbör Mongyol-un Arar-un Keblel-ün Qoriy-a, 125–139.
- Catalogue of the Manchu-Mongol Section of the Toyo Bunko* 1964. Eds. Nicolas Poppe, Leon Hurvitz, Hidehiro Okada. Tokyo and Seattle: The Toyo Bunko – The University of Washington Press.
- Charleaux, Isabelle 2015. *Nomads on Pilgrimage. Mongols on Wutaishan (China), 1800–1940*. Leiden – Boston: Brill.
- Chen, Chieh-hsien 1988. *Manchu Archival Materials*. Taipei: Linking Publishing Co.
- Ch'en, Kuo-tung 1993. „The Wanggiyan Clan of the Imperial Household Department.” In: Ch'en Chieh-hsien (ed.) *Proceedings of the 35th Permanent International Altaistic Conference*. Taipei: National Taiwan University, 41–51.
- Choi 1970. „Choehaggeun – sowi samjeondobiui hanmun bimun juyeog [A samjeondói sztéélé].” *Nyeongug-eogugmunhag je* [Koreai nyelv és irodalom] 49/50: 325–354.
- Crossley, Pamela K. 1985. „An Introduction to the Qing Foundation Myth.” *Late Imperial China* 6.2: 13–24.
- Crossley, Pamela K. 1997. *The Manchus*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Crossley, Pamela K. 2002. *A Translucent Mirror: History and Identity in Qing Imperial Ideology*. Berkeley: University of California Press.
- Dai Qung I – Bu Buyan 1989. „Qorcin ayimay bolon Nurqaci . Quwang Tayiji-yin qoyorondoki uruy sadun-u qaricaγ-a [A horcsinok és Nurhacsi, illetve Hung Tajdzsi közötti családi kapcsolatok].” *Öbör Mongyol-un Baysi-yin Yeke Suryayuli-yin Erdem Sinjilegen-ü Sedkül* [Belső-Mongol Tanárképző Egyetem Tudományos Folyóirata] 1989/4: 89–103.

- Dawson, Raymond 2002. *A kínai civilizáció világa*. Budapest: Osiris.
- Di Cosmo, Nicola 2002. „Military Aspects of the Manchu Wars Against the Caqars.” In: Nicola Di Cosmo (ed.) *Inner Asian Warfare (500–1800)*. Leiden: Brill, 337–67.
- Di Cosmo, Nicola 2010. „Nurhaci’s Names.” In: Isabelle Charleaux et al. (eds.) *Representing Power In Ancient Inner Asia: Legitimacy, Transmission And The Sacred*. Washington: Western Washington University, 261–280.
- Diyakova 2009. [Дьякова О. В.] *Военное зодчество центрального Сухтэ-алинняя*. Москва: Издательская фирма < Восточная литература >.
- Duγarjab 2009. *Barγu domoy* [Barγu mondák és legendák]. Öbör Mongγol-un Soyul-un Keblel-ün Qoriy-a.
- Durrant, Stephen W. 1978. „Repetition in the Manchu Origin Myth.” *Central Asiatic Journal* XXII.1–2: 32–43.
- Durrant, Stephen W. 1979–1980. „Folklore Motif and the Portrayal of Nurhaci in the Man-chou shih-lu.” *Manchu Studies Newsletter* III: 5–22.
- Elliot, Mark C. 2001. *The Manchu Way – The Eight Banners and Ethnic Identity in Late Imperial China*. Stanford: Stanford University Press.
- Elverskog, Johan 2008. *Our Great Qing – The Mongols, Buddhism and the State in Late Imperial China*. Honolulu: University of Hawai’i Press.
- Eminent Chinese of the Ch’ing Period* 1967. Ed. Arthur W. Hummel. Taipei: Ch’eng-Wen Publishing Company.
- Erdeni 2012. „Öbör qalq-a tabun ayimay qamiγ-a bayiγsan tuqai niγtalalta” [A belső öt halha megye történeti lokalizációja]. *Dumdadu Ulus-un Mongγol sudulul* [Kínai mongolisztikai tanulmányok] 2012/6: 72–84.
- Farquhar, David M. 1968. „The Origin of the Manchus’ Mongolian Policy.” J. K. Fairbank (ed.) *The Chinese world order: traditional China’s foreign relations*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 198–205.

- Felvinczi Takács Zoltán 1938. *Buddha útján a távol keleten*. Budapest: Révai.
- Franz, Michael 1979. *The Origin of Manchu Rule in China*. New York: Octagon Books.
- Gernet, Jacques 2001. *A kínai civilizáció története*. Budapest: Osiris.
- Gongor, D. 1970. [Д. Гонгор] *Халх товчоон* [A halhák történetének összefoglalója]. Улаанбаатар: БНМАУ – Шинжлэх Ухааны Академийн Түүхийн хүрээлэн.
- Grüll Tibor 2005. *Az utolsó birodalom*. Budapest: Typotex.
- Gyerevanko A. P. 1980. *A három Nap országában*. Budapest – Ungvár: Móra Kiadó – Kárpáti Kiadó.
- Hauer, Erich (trans.) 1926. *Huang-Ts'ing k'ai-kuo fang-lüeh. Die Gründung des mandschurischen Kaiserreiches*. Berlin – Leipzig: W. de Gruyter.
- Hoong Teik Toh 2005. *Materials for a Genealogy of the Niohuru Clan*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Hidehiro Okada 1993. „The Mongolian Literary Tradition in Early Manchu Culture.” In: Ch'en Chieh-hsien (ed.) *Proceedings of the 35th Permanent International Altaistic Conference*. Taipei, 380–385.
- Huang, Pei 1990. „New Light on The Origins of The Manchus.” *Harvard Journal of Asiatic Studies* 50.1: 239–282.
- Ikegami Jirō 1989. „The Lower Amur and Sungari Basin.” In: Giovanni Stary (ed.) *Proceedings of the XXVIII Permanent International Altaistic Conference. Venice 8–14 July 1985*. [Venezia]: Università degli Studi di Venezia, Dipartimento di Studi Eurasiatici, Centro Linguistico Interfacolta, 123–130.
- Kara György 1970. *Chants d'un barde mongol*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Kuchanov, Evgeny I. 2010. [Кычанов Е. И.] *История приграничных с Китаем древних и средневековых государств (от гуннов до маньчжуров)*. Санкт-Петербург: Петербургское лингвистическое общество.
- Lebedeva – Boldirev 1986: [Е. П. Лебедева, Б. В. Болдырев.] „Описание победы у горы Сарху-алинь.” *Восточная Азия и соседние территории в средние века*. Новосибирск: Издательство Наука, 86–93.
- Lee, Robert H. G. 1970. *The Manchurian Frontier in Ch'ing History*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Ligeti Lajos 1952. „A propos de l'écriture mandchoue.” *Acta Orientalia Hung.* II: 235–301.
- Ligeti Lajos 1961. „Les inscriptions djurtchen de Tyr.” *Acta Orientalia Hung.* XII: 5–26.
- Lui, Adam 1989. *Two Rulers in One Reign – Dorgon and Shun-chih 1644–1660*. Canberra: Faculty of Asian Studies, Australian National University.
- Marsone, Pierre 2012. „Le Ciel des Kitan.” *Journal Asiatique* 300/2: 797–822.
- Matsumura, Jun 1997. „The Founding Legend of the Qing Dynasty Reconsidered.” *Memories of the Research Department of The Toyo Bunko* 55: 41–60.
- Mazūmūra Jiyūn 2011. [Matsumura Jun] *Cing Taizu-yin mayad kaoli-yin sudulul* [Kutatás Nurhacsi Igaz történetével kapcsolatban]. Ündüsün-ü keblel-ün qoriy-a.
- Miyawaki-Okada, Junko 2006. „What ‘Manju’ Was in the Beginning and When It Grew into a Place-name.” In: Alessandra Pozzi et al. (eds.) *Tumen Jalafun Jeyen Aku: Manchu Studies in Honour of Giovanni Stray*. Wiesbaden: Harrassowitz, 159–170.

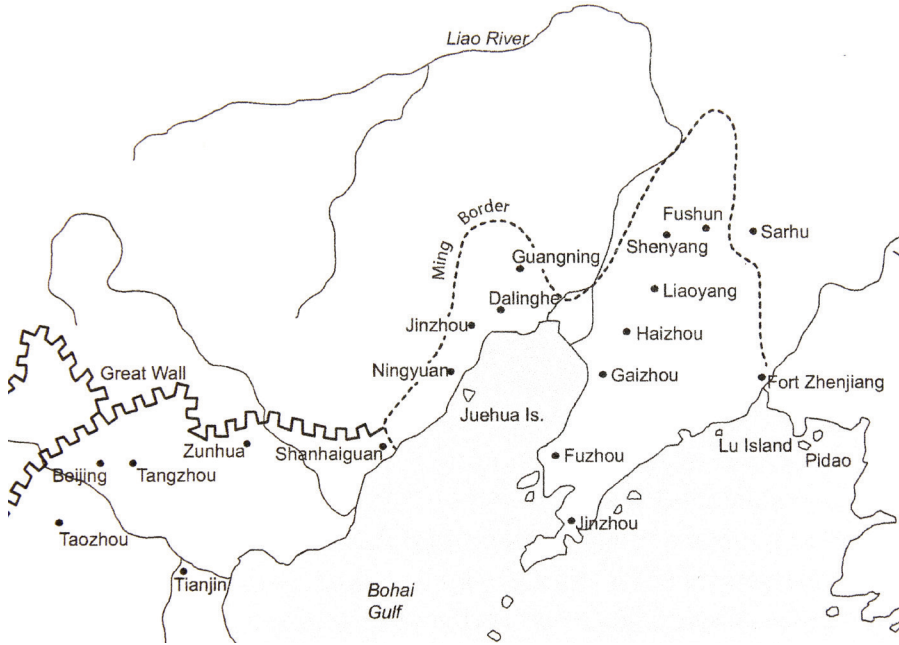
- Mote, F. W. 1999. *Imperial China, 900–1800*. Cambridge, Mass. – London: Harvard University Press.
- Németh Gyula 1991. *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lattimore, Owen 1962. „The Gold Tribe, „Fishskin Tatars” of the Lower Sungari.” In: Owen Lattimore: *Studies in Frontier History, Collected Papers 1928–1958*. London: Oxford University Press, 339–402.
- Perdue, Peter C. 2005. *China Marches West: The Qing Conquest of Central Eurasia*. Cambridge, MA and London: Belknap Press of Harvard University Press.
- Qurca 2001. *Qorcin tobciyan* [A horcsinok történetének összefoglalója]. Ündüsten-ü Keblel-ün Qoriy-a.
- Rawski, Evelyn S. 1998. *The Last Emperors – A Social History of Qing Imperial Institutions*. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
- Rockhill, W. W. 1910. „The Dalai Lamas of Lhasa and Their Relations with the Manchu Emperors of China, 1644–1908.” *T'oung Pao* (Second Series) 11.1: 3–104.
- Rossabi, Morris 1982. *The Jurchens in the Yüan and Ming*. [Cornell University East Asia Papers, Number 27.] Ithaca, New York: Cornell University.
- Sárközi Alice 1992. *Political Prophecies in Mongolia in the 17–20th Centuries*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- Shubina 2015. (Шубина Е. Р.) „Жизнеописание Будды в исторической литературе монголов.” In: А.Д. Цендина (szerk.) *Монгольский сборник – тексты и контексты*. Orientalia et Classica LIV. Москва, 103–119.
- Serruys, Henry 1958. *Genealogical Tables of the Descendants of Dayan-Qan*. S'Gravenhage: Mouton & Co.

- Serruys, Henry 1962. „Mongol Altan „Gold” = „Imperial.” *Monumenta Serica* XXI: 357–378.
- Serruys, Henry 1978. „The Čahar Population During the Ch’ing.” *Journal of Asian History* 12.1: 58–79.
- Serruys, Henry 1984. „Names of Mongol Tribes and Clans in the Early Sixteenth Century.” *Zentralasiatische Studien* 17: 63–75.
- Somfai Kara Dávid 2009: „Baba Tükli és a hattyúlány.” *Keletkutatás* 2009. ősz: 5–22.
- Stary, Giovanni 1982. „Mandschurische Miscellen.” *Asiatische Forschungen* 80. [M. Weiers and G. Stary (eds.) *Florilegia manjurica in memoriam Walter Fuchs*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz], 79–84.
- Stary, Giovanni 1983. „Drei Mandschurische „Opferschriften” Kaiser Ch’ien-lungs aus dem Jahre 1743.” In: Klaus Sagaster / Michael Weiers (Hrsg.) *Documenta Barbarorum – Festschrift für Walther Heissig zum 70. Geburtstag*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz, 382–389.
- Stary, Giovanni et al. 1995: *On the Tracks of Manchu Culture, 1644–1994, 350 Years after the Conquest of Peking*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- Stary, Giovanni 1999. „The Manchu Imperial Shamanic Complex *Tangse*.” *Shaman* 17. 1–2: 171–180.
- Stary, Giovanni 2000. „An Additional Note on ‘Abkai Sure’.” *Central Asiatic Journal* 44: 301–304.
- Stary, Giovanni 2005. „Il „vero” esploratore del Changbaishan e il valore delle relative fonti: un’analisi critica.” *Rivista degli Studi Orientali* 78: 501–522.
- Šejanar – Jigmidcerin 2008. *Caqar-un teüke sinjilel*. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a.
- Swope Kenneth, M. 2014. *The Military Collapse of China’s Ming Dynasty, 1618–1644*. London and New York: Routledge.

- Tak-Sing Kam 2000. „The dGe-lugs-pa breakthrough: The Uluk Darxan Nangsu Lama’s Mission to the Manchus.” *Central Asiatic Journal* 44/2: 161–176.
- Tooqai 2001. „Kökeqota-yin erten-ü qota-yin bayiyulumji-yin tuqai cuqus ögülekü ni” [Höhhot város elődjének alapításáról]. In: Bürinabyar et al. (eds.) *Umaratu-yin ündüsüiten-ü teüke-yin sudulul* [Tanulmányok az északi nomádok történelméből]. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a, 172–186.
- Tümen 1999. *Mongyol-un oboy ayimay neyigem-ün bayiyulul-un neres-ün tayilburi* [A mongol törzsek és megyék enciklopédiája]. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a.
- Uray-Kóhalmi, Katalin 1982. „Nomádok várai a földművesek földjén (Egy nomád törzsszövetség szerveződésének útja).” Tókei F. (szerk.) *Óstársadalom és ázsiai termelési mód*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 249–346.
- Uray-Kóhalmi Katalin 1997. *Die Mythologie der mandschu-tungusischen Völker* (Wörterbuch der Mythologie. 1. Abteilung, Alten Kulturvolker). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Uray-Kóhalmi Katalin 2009. „Egy eredetmítosz építőkövei (A mongolok titkos története alapján).” *Keletkutatás* 2009. ősz: 5–22.
- Wada, Shei 1957. „Some Problems Concerning the Rise of T’ai-tsu.” *The Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko* 16: 35–73.
- Wakeman, Frederic Jr. 1985. *The Great Enterprise. The Manchu Reconstruction of Imperial Order in Seventeenth-Century China*. Berkeley: University of California Press.

- Wang-Toutain, Françoise 2010. „The purification of sins in the ornamental program of Emperor Qianlong’s tomb. The Tantra that eliminates all Evil Destinies and the Dharani that totally purifies all obstructions from karma.” In: Xie Jisheng 谢继胜 (ed.) *Han-Zang fojiao meishu yanjiu* 汉藏佛教美术研究 [Tanulmányok a kínai-tibeti művészet köréből]. Beijing: Shoudu Shifan Daxue Chubanshe, 81–113.
- Weiers, Michael 1983. „Der Mandschu-Khortsin Bund von 1626.” In: Klaus Sagaster / Michael Weiers (Hrsg.) *Documenta Barbarorum – Festschrift für Walther Heissig zum 70. Geburtstag*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz, 412–435.
- Zahiruddin Ahmad 1970. *Sino-Tibetan Relations in the Seventeenth Century*. Rome: Istituto italiano per il Medio ed Estremo Oriente.

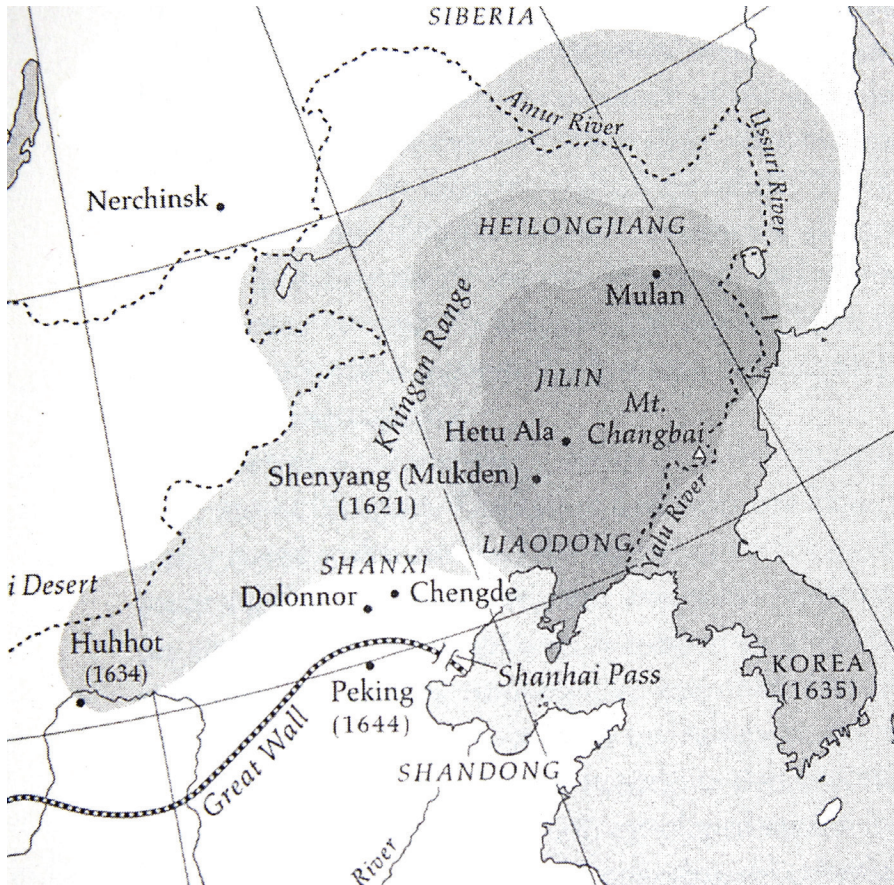
Térképek

1. térkép

Észak-kelet Kína

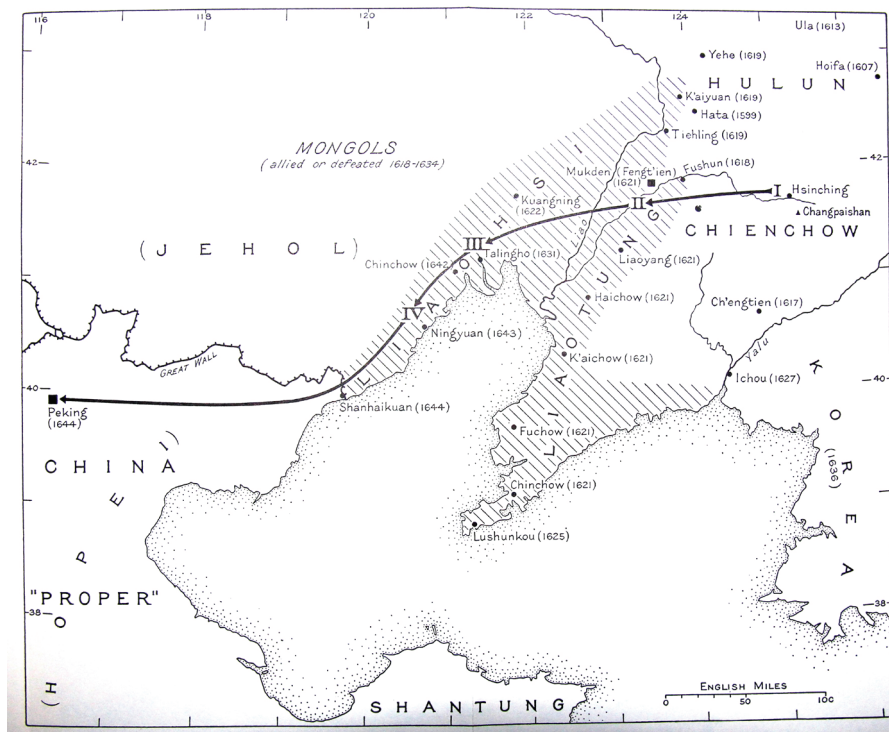
(Kenneth 2014: 74. nyomán)

2. térkép

Pamela Kyla Crossley térképe a 17. század első fele mandzsu hódításokról.

A legbenső rész az 1616–1626, a középső gyűrű az 1627–1635, végül leghalványabban az 1636–1643 közötti hódításokat szemlélteti (Crossley 2002: 131. nyomán).

3. térkép

Michael Franz vázlata a mandzsu hatalom alakulásáról és növekedéséről.

- I. állomás: 1583–1618: Nurhaci megalapozza a dinasztiát, területeket hódít és egyesít.
- II. állomás: 1618–1630: nyugati terjeszkedés, illetve a yehék meghódítása, elkezdi kiépíteni a bürokrácia.
- III. állomás: 1631–1641, újabb nyugati terjeszkedés, a birodalom megalapítása (1636), a tüzérség fejlődése, mongol és koreai szövetségesek. Betörések Kína északi részébe.
- IV. állomás: 1641–1644, további terjeszkedés nyugat fele, átlépés a Shanhai-guan őrpontra 1644-ben. Kiegészül a bürokratikus állam, készen állnak Kína meghódítására. A térképen vonalkázva a kínai földműves sáv látszik, melyek kezdetben Ming helyőrség felügyelete alatt álltak.

(Franz 1979: Map of the Stages of the Development of the Manchu State című melléklet alapján)

4. térkép

Erich Hauer mongol törzsetek is szerepeltető térképe Kína észak-keleti részéről.

(Hauer 1626: térképmelléklet nyomán)